

Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia
muusikateaduse, interpretatsiooni- ja muusikapedagoogika
ning kultuurikorralduse osakond
muusikauuringute ja -korralduse eriala

Natali Ponetajev

**Vigala ja Kirbla kihelkonna lõõtspillimängijad
ja nende repertuaar 20. sajandil Eesti Rahvaluule Arhiivi
materjalide põhjal**

Seminaritöö

Juhendajad: Janika Oras ja Tarmo Kivisilla

Tallinn 2022

Abstrakt

Minu seminaritöö „Vigala ja Kirbla kihelkonna lõõtspillimängijad ja nende repertuaar 20. sajandil Eesti Rahvaluule Arhiivi materjalide põhjal“ on sissevaade lõõtspillitraditsiooni kahes ajalooliselt Läänemaa alla kuulunud kihelkonnas. Töö põhineb Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi materjalidel ning uurimismaterjalist tulenevalt hõlmab ajavahemikku aastatel 1929–1969.

Minu huviks on avastada ja tutvustada Vigalast ja Kirblast kogutud lõõtspilli-alast materjali, anda ülevaade kogumisloost, tuua välja andmed lõõtsamängijate kohta ning uurida lähemalt nende repertuaari. Täpsema vaatluse alla võtan polkad ja labajalad, mis moodustavad Vigalast ja Kirblast kogutud lõõtsalugude põhiosa, ning analüüsin nende vormi ja harmooniat. Töö eesmärgiks on kirjeldada kokkuvõtlikult piirkonna lõõtsarepertuaari ja tuua välja sellele iseloomulikke jooni. Kuna Läänemaa lõõtspillitraditsioon on seni põhjalikumalt uurimata, on siinne töö ühtlasi alusmaterjaliks järgmistele uurimustele selles valdkonnas.

1. Sissejuhatus	4
1.1 Töö eesmärk ja struktuur	5
1.2 Töö meetod ja teoreetiline taust	6
1.3 Vigala ja Kirbla kihelkondade lühitutvustus	8
2. Rahva(pilli)muusika kogumisloost Vigala ja Kirbla kihelkonnas	11
2.1. Jakob Hurda kaastöölised Vigalas 19. sajandi lõpul	11
2.2 20. sajandi alguses Eesti Üliõpilaste Seltsi viisikogujate poolt üles kirjutatud Vigala viisid	14
2.3 Eduard Oja ja Eduard Treu (Laugaste) kogumisretk 1929. aastal	16
2.4 Vigala ja Kirbla pillimehed August Pulsti korraldatud ringreisidel ja rahvamuusika heliplaadistamisel Riigi Ringhäälingus	19
2.5 Kogumisretked Kirbla kihelkonnas 1968. ja 1969. aastal	22
2.6 Kokkuvõte	24
3. Lõõtspillimängijad Vigala ja Kirbla kihelkonnas	26
3.1 Lõõtspillimängijad Vigalas	26
3.1.1 Madis Miisa (~1899–?)	27
3.1.2 Jüri Loring (1886/87–?)	28
3.1.3 Artemin Veikmann	28
3.1.4 Eduard Valdek (1905–1940)	29
3.2 Lõõtspillimängijad Kirblas	29
3.2.1 Aleksander Naumann (1891–1966)	30
3.2.2 Jaan Rakaselg (1890–1959)	31
3.2.3 Jüri Virtal (1859–?)	31
3.2.4 Jaan Sarapuu (1862/3–?)	31
3.2.5 Mihkel Selem (1903/4–?)	32
3.2.6 Jaan Rand (1878–1944)	32
3.2.7 Johannes Nõmmsalu (1889–1971)	35
3.2.8 Johannes Liiv (1907/8–?)	37
3.2.9 Eduard Tükk (1917–?)	39

3.2.10 Aare Rand (1952–2010)	39
3.3 Lõõtspillidest	40
3.4 Kokkuvõte	42
4. Lõõtspillimängijate repertuaari analüüs	44
4.1 Repertuaari ülevaade	44
4.2 Repertuaari analüüs	48
4.2.1 Sarnasused ja kattuvused lugude ja nende osade vahel	48
4.2.2 Vorm	49
4.2.2.1 Polkade vorm	50
4.2.2.2 Labajalgade vorm	52
4.2.3 Harmoonia	54
4.3 Kokkuvõte	58
5. Kokkuvõte	60
Allikad ja kirjandus	62
Allikad	62
Kirjandus	65
Lisa 1. Fotod	70
Lisa 2. Vigala ja Kirbla lõõtsalugude tabel	74
Lisa 3. Polkade ja labajalgade vormi analüüsimise tabelid	81

1. Sissejuhatus

Käesoleva töö aluseks on huvi Lääne-Eesti lõõtspillimuusika vastu. Jõudsin Vigala ja Kirbla lõõtsalugude juurde tänu oma õpetajale Tarmo Kivisillale, kelle ärgitusel hakkasin Eduard Oja tehtud fonograafi salvestisi noodistama, et neid seejärel lõõtspillitunnis mängima õppida. Seega õppisin uuritavat ainet kõigepealt tundma praktilisest küljest, püüdes tabada kunagistele Vigala ja Kirbla kihelkonna lõõtsameestele omast mängustiili ning kanda nende pillilugusid üle oma pillile, mis on küll Võrumaa juurtega teppo-tüüpi lõõts¹ ja seetõttu ei võimalda ehk „täielikku sulandumist“.

Mind seob uuritava piirkonnaga minu emapoolne vanaema, kes on Vigalast pärit. Külastame perega igal aastal tema sünnikodu Vigala-Vanamõisa külas. Lähedustunnet tekitab ka teadmine, et mõned kunagised pillimehed on mulle vereliini pidi sugulased.² Teine isiklikku laadi seos Vigalaga on igasuvine Kandlekoja Pärimusa laager, mis on aastaid toimunud Vana-Vigala mõisakoolis ja kust sai alguse minu huvi pärimusmuusika vastu. Olen laagris osalenud mitu aastat, nüüdseks mõned korrad ka õpetaja rollis.

Piirkonna määratlemisel jäin Vigala ja Kirbla juurde, kuna võrreldes teiste ümberkaudsete kihelkondadega leidub sealt kõige enam erinevatel aegadel kogutud lõõtspillimängu alast arhiivimaterjali. Olulise põhja annab eeskätt Eduard Oja kogutud materjal, mis pärineb 1929. aastast ja sisaldab rohkearvuliselt nii noodistusi kui ka helisalvestisi. (Küllaltki palju leidub lõõtsalugusid ja ülestähendusi lõõtspillimängu kohta ka näiteks Karuse kihelkonnast, kuid see pärineb põhijaos vaid 1968.–69. aastate kogumisretkedest.)

¹ Teppo-tüüpi lõõtspillid on oma nime saanud Võrumaa pillimeistri August Teppo järgi, kelle eeskujul hakkasid ka teised meistrid sarnaseid pille valmistama. Võimalik, et mõni teppo-tüüpi pill sattus juba 20. sajandi esimesel poolel ka Läänemaale, kuid sealkandis olid valdavalt levinud siiski teistsugused pillitüübid (vt ptk 3.3).

² Viiuldaja Tõnis Reemann (1863–1943) oli mu vanavanavanaisa vennapoeg. Minu vanaema Salme Velsker (sündinud 1935, endine Reemann) on mulle rääkinud eredalt mällu sööbinud lugu, kuidas ta väikese tüdrukuna Tõnis Reemanni matustel käis. Madis Sume (1871–1937), kelle viiulipalu samuti Eduard Oja 1929. aastal noodistas (tema lugudest helisalvestisi ei leidu), oli minu vanavanavanaisa. Uurimistöö käigus avastasin suguvõsa uurimise portaali Geni abil sugulussideme, olgugi et kaugel, ka ühe Vigala lõõtsamängijaga. Madis Miisa (vt ptk 3.1.1) oli minu vanavanavanavanavanaisa vennatütre pojapoeg (Madis Miisa. Suguvõsa uurimise portaal Geni, vaadatud 25.10.2021).

1.1 Töö eesmärk ja struktuur

Oma töös uurin, kes ja millal on Vigala ja Kirbla kihelkonnades rahvapillimuusikat kogunud – nii noodistanud kui ka salvestanud –, keskendudes eeskätt lõõtspillimuusikale. Töö eesmärgiks on tuua välja lõõtsamängijate kohta kogutud andmed ning uurida lähemalt nende repertuaari, püüdes kirjeldada kokkuvõtlikult antud piirkonna lõõtspillilugusid (ja mõningaid mängustiili aspekte) ning tuues välja neile iseloomulikke jooni.

Vigala kihelkonna rahvamuusikutest on teada palju viiuldajaid, kelle lugusid tänapäeval mängitakse, samas leidub nii Vigalast kui ka Kirblast hulk vähemängitud lõõtspillilugusid. Seega täiendan oma tööga teadmisi eesti lõõtspillimängu traditsiooni kohta, tuues populaarse Võrumaalt pärit teppo-tüüpi lõõtspilli kõrvale Läänemaa lõõtspillitraditsiooni käsitluse.

Töö toetub põhiliselt Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivist pärit ainesele. Samuti kasutan August Pulsti „Mälestusi muusika alalt”, mis on hoiul Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumis (Pulst 1967),³ ning äramärkimist väärib ka Eesti Rahva Muuseumis hoiul olev lõõtspill, mis kuulus ühele siin käsitlevatest pillimeestest.

Töö koosneb sissejuhatavast peatükist ja kolmest sisupeatükist, kokkuvõttest ning lisadest. Sissejuhatavas peatükis tutvustan töö eesmärki ja struktuuri, järgmises alapeatükis meetodit ja teoreetilist tausta ning lõpuks lühidalt kahte uurimiseks valitud kihelkonda. Sissejuhatusele järgnevas teises peatükis on juttu rahvapillimuusika kogumisloost Vigala ja Kirbla kihelkonnas. Tutvustan lühidalt kogujaid, nende kogutud materjali ja kogumistöö põhimõtteid.

Kolmandas peatükis võtan ette konkreetsed lõõtspillimängijad. Pillimeeste sünniaastad jäävad valdavalt 19. sajandi lõppu ja 20. sajandi algusesse ning nende mängitud pillilugusid salvestati ja/või noodistati vahemikus 1929–1969. Samuti tuleb põgusalt juttu sellest, mis on teada selle piirkonna ja siinsete pillimeeste lõõtspillide ja nende tüüpide kohta. Rohkemaid allikaid ja infokilde, lisaks jäädvustatud pillilugudele, leiab erinevate mängijate kohta väga erinevas mahus: mõne kohta on koguja kirjutanud mitmeid lehekülgi, teise kohta on teada vaid elupaik. Seetõttu olen lähenenud igale lõõtsamängijale individuaalselt ning alapeatükid on ebahütlase mahuga. Peaaegu kõigilt pillimeestelt, kellest eraldi alapeatükkides juttu tuleb, on kogutud pillilugusid. Erandiks on Johannes Nõmmsalu (ptk 3.2.7), kellel polnud enam

³ Siin töös viitan Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumis August Pulsti isikukogus asuvale käsikirjale autori nime, aasta ja läbiva leheküljenumbri järgi.

füüsiliselt võimalik pilli mängida, kuid kes jagas kogujatele väärtuslikku infot ja rääkis oma tähelepanekutest. Samuti on Nõmmsalu ainus, kelle lõõtspill on teada ja see on hoiul Eesti Rahva Muuseumis.

Neljas peatükk puudutab lõõtspillimängijate repertuaari. Kõigepealt annan ülevaate, kui suur on kogutud lugude hulk, kuidas on need jäädvustatud (noodistused, helisalvestised) ja milliseid lugusid repertuaari hulgas leidub, ning toon välja sellele iseloomulikke üldiseid jooni. Teises alapeatükis analüüsin repertuaari ning vaatluse all on Vigalast ja Kirblast kogutud lõõtspillil mängitud polkade ja labajalade vorm ja harmoonia.

Lisas 1 asub fotomaterjal (lk 70–73). Lisas 2 on tabel, mis koondab kõiki lõõtsalugusid pillimeeste kaupa ning toob välja noodistused ja salvestised (lk 74–80). Lisa 3 sisaldab polkade ja labajalgade vormi analüüsi tabeleid (lk 81–87).

1.2 Töö meetod ja teoreetiline taust

Rahvamuusika kogumisloos osas tuginen arhiivimaterjalidele ja varasematele uurimustele, eelkõige Richard Viidebaumi artiklile „Jakob Hurda kaastöolistest” (1934) ja Krista Sildoja raamatule „Äratusmäng uinuvale rahvamuusikale. August Pulsti mälestusi” (2014), mis põhineb August Pulsti memuaaridel „Mälestusi muusika alalt” (1967). Vaatlen arhiiviallikaid kui piirkonna traditsioonide valikulist ja osalt subjektiivset kajastust, mis sõltub konkreetsete inimeste ja institutsioonide huvidest ja tegevusest ning ajastu teaduslikest arusaamadest. Arhiivi sisu on loonud individuaalsed kogujad, kes on jäädvustanud selle piirkonna rahvamuusikat eri ajal ja eri põhjustel. Kogujad erinevad üksteisest kohaliku traditsiooni tundmise, isikuomaduste, oskuste ja materjali jäädvustamise „käekirja” poolest. Individuaalsete erinevuste kõrval mõjutavad kogujate tööd ajastute erinevad kogumispõhimõtted ja arusaamad traditsioonist – näiteks see, kas lõõtspillimuusika esindab piisavalt vana ja kogumisväärtset traditsiooni, või kas kogutakse ainult muusikapalasisid või sellele lisaks ka mitmesugust kontekstuaalset teavet. (Oras 2008)

Töö ühe eesmärgina püüan luua ülevaadet lõõtspilli repertuaarist Vigalast ja Kirblast ning kirjeldada selle iseloomulikke jooni – leida vastuseid küsimustele, mis on nendes lugudes eriomast ja iseloomulikku, püüdes tabada nii tüüpilisi nähtusi kui ka põnevaid ja rikastavaid

eripärasid. Tegemist on repertuaarianalüüsiga, kuid see hõlmab osaliselt ka pillimeeste mängustiiliga seotud küsimusi.

Eesti lõõtspilli puudutavat kirjandust on üpriski vähe. Selle kohta leiab informatsiooni järgmistest väljaannetest: Herbert Tampere „Eesti rahvapillid ja rahvatantsud” (1975), Igor Tõnuristi „Pillid ja pillimäng eesti külaelus” (1996), „Eesti rahvapille” (Tõnurist jt 2008) ja Taavi Teinbasi „Lõõtspillidest, lõõtspillimängust ja -mängijatest” (1994). Üksikuid lõputöid on tehtud Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemias ja Eest Muusika- ja Teatriakadeemias (nt Noormaa 2005, Uppin 2015).

Eesti rahvapillimuusika analüüsi sisaldavad varasemad uurimused nagu näiteks Airi Liimetsa uurimus „Viiulipalade muusikaline vorm eesti rahvatraditsioonis” (1988), Krista Sildoja magistritöö „Põhja-Pärnumaa viiuldajad ja nende mängumaneer 20. sajandi I poolel” (2004) ja Juhan Uppini magistritöö „Karl Kikas inspiratsiooniallikana. Mängustiili analüüs” (2015). Autorid on seejuures valinud ja kombineerinud meetodeid ja lähenemisviise, kujundades tihti peale välja enda uurimismeetodi. Siinkohal sõltub palju uurimismaterjalist, mis tingib omakorda meetodi. Enamasti pole võimalik analüüsimeetodeid ühelt töölt teisele täpselt üle kanda ja nii on ka siinse tööga.

Antud uurimismaterjal on küllaltki ebaühtlane (rohkest on noodistusi, leidub ka helisalvestisi; helisalvestised on erineva pikkuse ja kvaliteediga jne, vt repertuaari ülevaadet ptk 4.1). Kuna materjali piiratuse tõttu jääb andmetesse mitmesuguseid lünki, on repertuaari ja esitusstiili omapäradest terviklikuma pildi loomisel oluline koht ka oletuslikul ja praktilisel osal. Vaatlen polkade ja labajalgade vormi ja harmooniat ning toon välja mõningaid muid tähelepanekuid ja nüansse, mis tunduvad antud piirkonna lõõtspillimuusika puhul iseloomulikud. Vaatluse all ei ole kõik muusikalised väljendusvahendid, vaid olen välja valinud need, mis tunduvad olulised ja otstarbekad, lähtudes uurimismaterjalist ja selle kvaliteedist. Osa väljendusvahendeid on välja jäänud ka töö liigse mahu tõttu.

Lugude oletatava algse kõla rekonstrueerimisel kasutasin kognitiivset või loovuurimuslikku meetodit. Mängisin uuritavat repertuaari lõõtspillil, eesmärgiga seda paremini tundma õppida ja läbi praktilise pillimängu tähelepanekuid teha. Siinse uurimuse jaoks püüdsin kuvada kõik pillilood nii visuaalselt ehk nooditekstina kui ka heliliselt: noodistasin need lood, mida oli ainult helisalvestatud, ja mängisin lõõtspillil sisse need lood, millest helisalvestist ei leidunud.

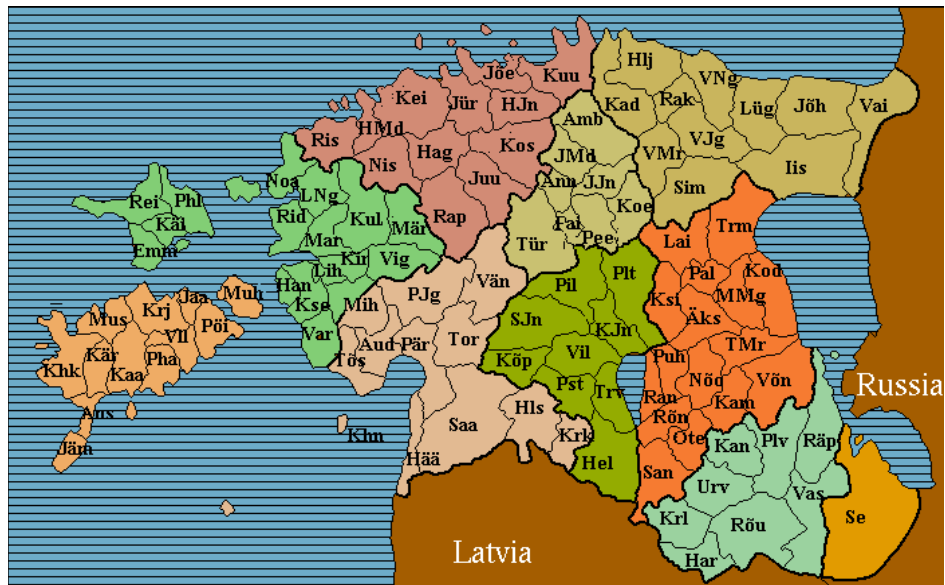
Nimetan mõningaid aspekte, mis lugude analüüsi erinevaid tahke raskendavad või piiravad.

- 1) Kõrgest east ja lugude unustamisest tingitud ebatäpsed ja vigaselt mängitud salvestised (eelkõige aastate 1968–1969 puhul).
- 2) Fonograafi salvestiste halb kvaliteet (raskesti kuuldavad saateharmooniad, artikulatsioon, dünaamika, topeltnoodid).
- 3) Fonograafi tehnilise võimekuse piirid (lühikesed salvestised, kus pillimees jõuab esitada vaid paar läbimängu, mis piirab variatsioonide teket ja jääb kaugeks igapäevastest pillimängu situatsioonidest).
- 4) Noodistuste kui kogujapoolsete tõlgenduste piiratus (ka kõige täpsem noodistus ei suuda lõpuni edasi anda kõike, mida noodistaja pillimehe esituses kuulis. Samuti esineb kogujate noodistustes puudusi, eelkõige just lõõtspillimängu spetsiifika edasiandmisel. Nt pole kirjas harmooniat, mis annaks ühtlasi aimu lõõtsa vahetamise suundadest, pilli ehituslikest küsimustest, pillimehe muusikalisest mõtlemisest jm).

Seetõttu on oluliselt abiks ise lugude läbimängimine ja tähtsal kohal on ka oletuste tegemine.

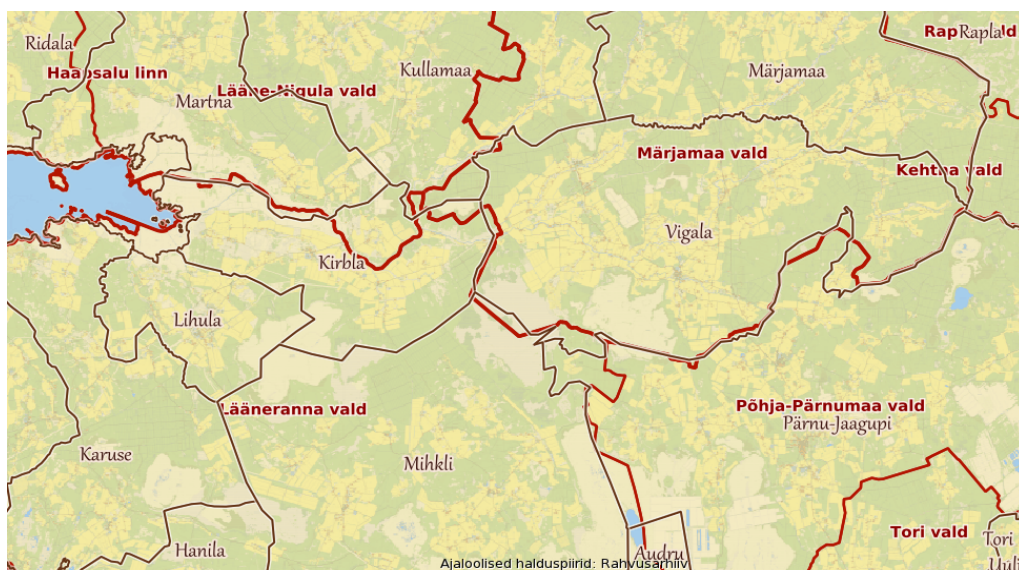
1.3 Vigala ja Kirbla kihelkondade lühitutvustus

19. sajandi alguseni moodustasid kirikukogudustega seotud kihelkonnad peamise piirkonna, mille piires talurahvas omavahel läbi käis. Oma kodukihelkonnast kaugemale liikusid inimesed harva. Seetõttu on kihelkond saanud põhiliseks territoriaalseks üksuseks eesti vanema rahvakultuuri ja murrete uurimisel. (Viies 2007, vaadatud 25.05.2022) Ka siinse töö aluseks on kihelkondlik jaotus. Ajalooliselt kuulusid Kirbla (Kir) ja Vigala (Vig) kihelkonnad Läänemaa alla (vt kaart 1).

Kaart 1. Eesti kihelkondade kaart (folklore.ee)

Praeguse haldusjaotuse kohaselt kuulub Vigala kihelkond Rapla maakonna koosseisu. Kirbla kihelkond jääb Pärnu ja Lääne maakonna aladele, mille piiriks on varasemalt Kirbla kihelkonda läbinud Kasari jõgi. Aegade jooksul on sealne territoorium olnud erinevate haldusüksuste all (vallad, rajoonid jm), kuid sellel siinkohal lähemalt ei peatu. Kaart 2 illustreerib kihelkondade ja praeguse haldusjaotuse erinevusi: punase joonega on näidatud vallad ja nende piirid 2022. aasta seisuga ning mustaga ajaloolised kihelkonnad.

Kaart 2. Ajaloolised kihelkonnad ja tänapäevased halduspiirid (Maa-ameti geoportaal)

Vigala kihelkonna ajaloost alates selle algusaegadest 13. sajandil kuni 1930. aastateni on kirjutanud Mihkel Aitsam (Aitsam 2006). On huvitav märkida, et vanim ja tükk aega ainuke selts Vigalas oli Vigala Muusika Selts, mille põhikiri kinnitati 1893. aastal. Enne põhikirja kinnitamist tegutsesid juba nii viiulikoor, meeskoor kui ka näitetrupp. (Aitsam 2006: 288) Vigala Muusika Seltsi orkestris olid tegevad mitmed sealsed ärksad kohalikud kultuuritegelased ja ka rahvapillimehed, sh Hans Lillesmägi, Bernhard Laipmann, Madis Sume, Mihkel Aitsam jt.

Kirbla oli pindalalt väga väike kihelkond. See eraldati Lihula kihelkonnast 14. või 15. sajandil ning liideti Lihulaga uuesti 1728. aastal, misjuures säilisid siiski kaks eraldi kirikumõisa ja kirikud kui kihelkonnakeskused. Seetõttu vaadeldakse Kirblat tänapäeval enamasti siiski eraldiseisva kihelkonnana. (Kirbla kihelkond. Eesti mõisaportaal, vaadatud 25.05.2022) Tedaoleva kirjanduse põhjal pole Kirbla nii palju käsitletud kihelkond kui Vigala.

2. Rahva(pilli)muusika kogumisloost Vigala ja Kirbla kihelkonnas

Selles peatükis tuleb juttu rahvamuusika kogumisest Vigalas ja Kirblas, fookusega eeskätt pillimuusikal ja lõõtspillidel. Peatükis annan ülevaate, kes ja millal on muusikat kogunud, kuidas on seda jäädvustanud (noodistused, helisalvestised) ning kui suurel hulgal on talletatud lõõtspillimuusikat. Samuti püüan välja tuua kogumisretkede tausta ning seda, millele kogujad erinevatel aegadel tähelepanu pöörasid.

Esimene ja teine alapeatükk on kui eellugu – need räägivad Jakob Hurda kaastöölised Vigalas 19. sajandi lõpul ning EÜSi kogumisaktsioonis osalenud viisikogujatest, kes kirjutasid samuti üles Vigala viise 20. sajandi alguses. Kolmandas alapeatükis tuleb juttu Eduard Oja ja Eduard Treu Pärnumaa ja Läänemaa kogumisretkest 1929. aastal, mil käidi nii Vigalas kui ka Kirblas ja korjati põhiosa siinses töös uuritavast repertuaarist. Neljas alapeatükk puudutab August Pulsti korraldatud ringreise ja rahvamuusika heliplaadistamist Riigi Ringhäälingus 1930. aastatel. Lisaks salvestamisel osalenud Kirbla pillimehele Jaan Rannale nimetan seal ka teisi Vigala ja Kirbla pillimehi, kes August Pulstiga kokku puutusid. Viiendas alapeatükis on juttu kirjandusmuuseumi kogumisretkedest 1968. ja 1969. aastal, mil teiste Läänemaa kihelkondade seas käidi ka Kirblas.

2.1. Jakob Hurda kaastöölised Vigalas 19. sajandi lõpul

Jakob Hurt alustas rahvaluule kogumist iseseisvalt 1860. aastate alguses üliõpilasena oma kodukihelkonnas Põlvas erinevat rahvaluuleainest üles kirjutades ning 1870. aastatel leidis juba ka esimesi kaastöölisi, kes talle materjali saatsid. Suurema hoo sai Jakob Hurda üle-eestiline vanavara kogumistöö sisse aga 1888. aastal, kui ilmus Hurda üleskutse „Paar palvid eesti ärksamaile poegadele ja tütardele” kahes tolelaegses suuremas ajalehes Postimehes ja Olevikus (Viidebaum 1934: 239). See pälvis harukordse tähelepanu – Hurda üleskutsele reageerisid sajad inimesed nii haritlaste kui ka talurahva seast. Tähelepanu suurejoonelisel ettevõtmisel hoida ja rahva seas elevust tekitada aitasid ajakirjanduses ilmuvad aruanded, kus Hurt andis muu hulgas kogutule hinnanguid, täiendas-täpsustas üleskutseid ja kogumisjuhiseid ning õhutas inimesi rahvuslikule ühistööle (Viidebaum 1934: 240).

Enne 1888. aasta üleskutset leidis Hurdal Läänemaal vaid üksikuid kaastöölisi ja ka järgnevatel aastatel oli seal vanavarakogujaid võrreldes teiste maakondadega üpris vähe. Tähelepanuväärsel kombel polnud ühtegi kaastöölist Kirbla ega Martna kihelkonnast, mis on nähtavasti ainsad kihelkonnad Eestimaal, mis Hurdal kaastöölistest katmata jäid. Seevastu paistab mitmete ärksate kaastööliste poolest silma Vigala. Vigala kõige viljakam koguja oli Mihkel Aitsam, saates Hurdale rahvaluulet 54 korda ehk kokku üle 400 lehekülje. (Viidebaum 1934: 239–246). Muu rahvaluulelise materjali seas saatis Aitsam Hurdale ka pillilugude noote, mida ta ise nimetas „eesti tantsu tükkideks” või „eesti rahva mängutükkideks”.

Mihkel Aitsam (1877–1953) oli tuntud isik nii Vigala kui ka Eesti kultuurielus laiemalt. Aitsam oli hariduse saanud Vigala õigeusu algkoolis, lõpueksami sooritanud kihelkonnakoolis. Noore meheks kuulus ta Vigala Muusika Seltsi viiulikoori. Aitsam võttis osa 1905. aasta revolutsioonist ja asus 1906. aastal Tallinna elama, kuna Vene karistussalgad olid hävitanud tema kodutalu. Ta oli tegev ajakirjanikuna ja aktiivse ühiskonnategelasena, kaastööline mitmete ajalehtede juures, töötas aastatel 1919–1940 Päevalehe toimetuses ja avaldas ka ajalooromaane, jutustusi, näidendeid ja ajaloolaseid uurimusi. (Mihkel Aitsam, Tegija. Kivike, vaadatud 14.05.2022) Muu hulgas on Aitsam kirjutanud raamatu „Vigala kihelkonna ajalugu”, mis anti välja 2004. aastal Mihkel Aitsami 1930. aastatest pärineva käsikirja põhjal. Vigala rahvapillimuusikaga seonduvalt on Aitsam avaldanud 19. mail 1939. aastal Päevalehes artikli „Vigala viiuldaja Seeba Jüri”.

Mihkel Aitsam saatis aastatel 1894–1898 Jakob Hurdale kokku 38 viisi (H III 18, 318, 331/2, 337/9, 367/8, 403/4, 412, 424, 429; H III 23, 711/2; H III 27, 269/70, 283/6). Esimese saadetud viisi juurde kirjutas Aitsam, et see on viiulil mängimiseks ning lisas: „Siin Wigalas on wana Eesti tantsu lugusid mida mina üles mõned tähendasin. Enamiste on torupilli ja wiiuli tükid, sest et need eestlaste armsamad mänguriistad on.” (H III 18, 317) Ka teiste saadetud viiside puhul võib arvata, et need olid valdavalt viiuli-, mõned võibolla ka torupillilood, kuigi seda pole alati juurde märgitud. Enamasti on lugudeks labajalad ja polkad, sekka satub paar reinlendrit. Mõned lood käisid ka koos lauluga (sh pillil mängitud ringmängulaulud).

Teine Hurda kaastööline Vigalas, kes samuti muusikat saatis, oli Georg Aasberg (Asberg, Aaspere; 1879–?),⁴ kes oli aktiivne seltsitegelane ja Aitsami koolikaaslane Vigala õigeusu algkoolist. Aasberg omandas kooliõpetaja kutse Kuldiga (Goldingeni) seminaris Kuramaal ning töötas köster-kooliõpetajana Audru-Uruste õigeusu kihelkonnakoolis ja Põltsamaa Pühavaimu koguduses, koolijuhatajana Kõo ministeeriumikoolis Viljandimaal, Tori algkoolis Alliku vallas, Väinjärve algkoolis, Vao algkoolis ja Põikva algkoolis Särevere vallas Järvemaal (Georg Aasberg – Georg J. Asberg – Georg J. Aasberg, Tegija. Kivike, vaadatud 14.05.2022; Georgi Asberg > Aaspere. Geni, vaadatud 05.01.2022; Asberg, Georgi. Köstrite ja koorijuhtide andmebaas. Eesti Apostliku-Õigeusu kiriku veebilehekülj, vaadatud 05.01.2022).

Aasberg saatis Hurdale kaastöid 1894. aastal ning tema materjali hulgast leiab seitsme pilliloo noodid (H III 18, 703–709, 727; H, R 1, 300/1). Need on samuti arvatavasti viulilood, kuigi Aasberg seda ise pole maininud. Koolikaaslaste Georg Aasbergi, Mihkel Aitsami ja Tõnis Pulsti saadetud rahvaluulematerjalid Jakob Hurdale sisaldasid suures mahus ühesugust materjali, olgu siis tegemist samadest trükistest mahakirjutamisega või mahakirjutamisega üksteise pealt. Mitmed Aitsami ja Aasbergi 1894. aasta septembris-oktoobris saadetud noodistused kattuvad praktiliselt täpselt, alates helistikest kuni fraseeringu märgistusteni. Mõlema materjalide hulgas leiduvad näiteks „Pastori polka” (Aitsam H III 18, 331, Aasberg H III 18, 703), „Rügemendi polka” (Aitsam H III 18, 337, Aasberg H III 18, 709), „Walts”/„Eesti walts” (Aitsam H III 18, 338, Aasberg H III 18, 707) ja „Jõgi põleb, õlgedega kustutatakse”/„Walts” (Aitsam H III 18, Aasberg H III 18, 703).⁵

Erinevatest allikatest mahakirjutamist tuleb ette mitmete Jakob Hurda kaastööliste puhul. Nii Aitsam kui ka Aasberg on ammutanud vanasõnasid näiteks Carl Robert Jakobsoni õpikutest ja teistest 19. sajandi lõpul pikalt populaarsed olnud kooliraamatutest (Krikmann 1999 ptk 5).

⁴ Hurdale saadetud rahvaluule materjalide juures kasutas nimekuju G(eorg) J. (või J. G.) A(a)sberg, mis tähendab Georg Jüri poeg A(a)sberg. Oma nime eestistas ta 1935. aastal Jüri Aaspereks. (Georg Aasberg – Georg J. Asberg – Georg J. Aasberg, Tegija. Kivike, vaadatud 14.05.2022)

⁵ Mitmeid nendest lugudest kogus ka Eduard Oja 1929. aastal. „Pastori polka” on näiteks sama lugu, mida mängis viulidaja Tõnis Reemann „Pussu polka” ehk „Buschi polka” nime all (ERA, Fon. 243 a). Aasberg on loo kohta märkinud järgmist: „See lugu on wana aegne, ja ei ole teda kusgil pool trükitud; trükige teda!” Loo „Walts”/„Eesti walts” viis ühtib täpselt Madis Sume viuliloo „Eesti labajala valss – tõsine” (ERA III 2, 297).

Jõe põlemise lugu, mis on tuntud ka nime all „Vati jõgi põleb ja õlgedega kustutatakse”, on mänginud mitmed Vigala viulidajad. Sama lugu on salvestatud Tõnis Reemannilt 1929. aastal kogumisretkel (ERA, Fon. 241 c). Labajalaviisi autor oli kohalik legendaarne viulidaja Seeba Jüri (suri 1886), kes oli töötanud parun Berend Johann von Uexkülli aednikuna ja saanud Itaalias koolitust, kuid lõpetas elu vallavaesena. Mihkel Aitsam on kirjutanud temast Päevalehes 19. mail 1939. aastal loo „Viulidaja Seeba Jüri. Suure talendi traagiline lõpp”.

Selleks ajaks oli ilmunud ka juba mitmeid trükiseid, mis sisaldasid „tantsu-tükkisid viiulil mängimiseks”: 1879–1881. aastatel J. Matto välja antud „Esimene Lustlik mängumees” I–III osa, mis olid trükitud Heinrich Laakmanni kulu ja kirjadega, 1883. aastal Wilhelm Justi kulu ja kirjadega trükitud „25 mitmesugust ilusat ja uut tantsu tükki viiuli pääl mängida” ning 1893. aastal Herman Schmalzi välja antud „Mitmesugused uued tantsu-tükid. Ühe ja kahe viiuli pääl mängida”, mis oli trükitud Karl August Hermannini kirjadega (Sildoja 2010, vaadatud 19.05.2022). Edaspidi tuleks kontrollida, kas nende hulgas peitub mõni Aasbergi ja Aitsami ühine allikas.

Eesti Postimehes 11. juunil 1894. aastal ilmunud Jakob Hurda saajandas aruandes „Eesti wanawara korjamisest ja keelemurrete uurimisest” on märgitud ka Mihkel Aitsami ja Georg Aasbergi kaastööd: „G. J. Aasberg Wigala khlk. 4 laulu (1 postpgn.). Wiimne laul on uuema aja luuletus, teised wanad. Palume weel koguda,” ning „Mihkel Aitsam Wigala kih.: 76 wanasõna (1 postpgn.). Täname. Wanusõnu wõib ikka weel tarwitada.”

Jakob Hurda wanawara kogumistöö põhirõhk oli rahvaluule sõnalisel osal ning tundub, et kaastöölised Mihkel Aitsam ja Georg Aasberg pakkusid noodistatud pillilugusid suuresti omal initsiatiivil, saates alguses mõne loo n-õ prooviks ja wanawara kogusse sobivuse kontrolliks. Nende saadetud viisid on teadaolevalt vanimad Vigala pillilugude üleskirjutused Eesti Rahvaluule Arhiivis. Need on tehtud valdavalt viiulilugudest ja mõningatest torupilliviisidest ning repertuaaris domineerivad labajalad ja polkad. Ka lõõtspill oli selleks ajaks ilmselt sinna kanti jõudnud, kuid tõenäoliselt oli kogujate jaoks veel liiga uus pill, et sellel mängitut ülestähendamise vääriliseks pidada.

2.2 20. sajandi alguses Eesti Üliõpilaste Seltsi viisikogujate poolt üles kirjutatud Vigala viisid

Oskar Kallase ja Eesti Üliõpilaste Seltsi (EÜS) eest veetud rahvaviiside kogumise aktsioon vältas 1904.–1916. aastani ning erines eelmistest oluliselt oma süsteemsuse, mastaapsuse ja teadusliku suunitluse poolest. Kui Jakob Hurda kaastöölised viise ei kogunud, siis nüüd oli Oskar Kallase siht „korjata kogu Eestimaa rahvaviisidest puhtaks” ja saata teele tingimata muusikalise haridusega kogujaid. Nii käisid kogumisretkedel ka mitmed tollaegsed Peterburi konservatooriumi tudengid ja tulevased tuntud heliloojad. Toonase aktsiooni käigus on Vigala viise üles kirjutanud Cyrillus Kreek 1912.–1914. aastal ja Peeter Süda 1912. aastal. Nii Süda

kui ka Kreek käisid Läänemaal ja saartel viise kogumas ka teistel aastatel ja olid selle piirkonnaga seeläbi tihedamalt seotud.⁶

Kolm viisi Vigalast leidub ka Carl (Karl) Pillessoni materjalide seas, nende hulgas on kaks ilma taktimõdduta minoorset lauluviisi ja laul „Välgu vikat, niida maha” (EÜS II 167, EÜS VI 138). Pillesson puhul pole teada, kas ta käis Vigalas kohapeal, kuna ta saatis Kallasele materjali üle Eesti ning erinevatest kohtadest pärit materjal esineb segiläbi.

Peeter Süda (1883–1920) ja Robert Kalbek (1893–1943) käisid 1912. aastal rahvaviise korjamas Kullamaa kihelkonnas ja Haapsalus. Kullamaal esitasid kogujatele viise ka varem Vigala kihelkonnas elanud Jüri Leit, Mai Klaasner, Ants Emmu ja Hans Lillesmägi (EÜS IX 595). Jüri Leit ja Ants Emmu laulsid kogujatele ette mitmeid laule, üksikuid laulud on kogutud Hans Lillesmägilt ja Mai Klaasnerilt. (EÜS IX 598/651, 658) Samuti on Jüri Leidilt üles kirjutatud paar Vigala viiulilugu, nagu labajalg „Vati jõgi põleb, õlgedega kustutatakse”, mille ta oli õppinud Seeba-Jürilt, ning „Saksamaa linnud laulvad aava oksa peal”, mida on samuti mänginud mitmed Vigala viiuldajad (EÜS IX 581/2).

Cyrillus Kreek (1889–1962) ja Mart Bormeister käisid Läänemaal kogumisretkel 1912. aastal, seejuures koguti viise nii Haapsalus, Vormsil kui ka Ridala ja Lääne-Nigula kihelkonnas. Samast aastast on üles kirjutatud Vigala kihelkonna Velise valla kooliõpetajalt Jaan Kopelmannilt laul „Igavuses elan ilmas, ükski võõra rahva hulgas” (EÜS IX 381).

1913. aastal käis Kreek viise kogumas koos Mart Bormeistri ja Rosalia Väljaotsaga ning samuti oli sihiks Läänemaa – Haapsalu linn ja Martna kihelkond. Kogutud materjali hulgast leiab eelpool nimetatud Jaan Kopelmanni üles kirjutatud seto laulu „Lätsi nu küllä kükäkillõ” (EÜS X 551, 565/6), mis ei iseloomusta siiski Vigala rahvamuusikat.

1914. aastal oli Cyrillus Kreegi reisikaaslaseks Peeter Sarv ja koos käidi läbi Risti kihelkond. Seejuures koguti laule ja viiulilugusid varem Vigala kihelkonnas elanud Jüri Nahalt, kes oli koolmeister ja sel ajal 68-aastane. Jüri Nahk esitas kogujatele viiulil labajala „Üks tüdruk pühkis tuba”, Pärnumaa polka ja Torupilli loo, mis kuulus varasemalt torupilli repertuaari, kuid mida ta mängis kogujatele ilmselt samuti viiulil (EÜS XI 896). 1914. aasta oli märgiline selle poolest, et Cyrillus Kreegist sai esimene eestlane, kes kasutas rahvamuusika kogumisel

⁶ Peeter Süda käis 1905. ja 1906. aastal kogumisretkedel Hiiumaal ja Saaremaal, 1907. aastal kogus ta viise Hanila, Karuse ja Varbla kihelkonnas Läänemaal. Enne 1912. aastat oli Cyrillus Kreek käinud koos Johannes Mudaga Läänemaal Ridalas ja Haapsalus viise kogumas 1911. aastal.

fonograafi (Vissel 2003: 144). Nii on salvestatud ka Jüri Nahka – tema esituses kõlavad kolm laulu, sh kaks vaimulikku laulu, ja eelpool nimetatud labajalg viiulil (ERA, Fon. 162 a–d). Seda võib arvatavasti pidada esimeseks Vigala päritoluga pillilooks, mida helisalvestati.

EÜSi kogumisretkede käigus lugusid valdavalt noodistati, murrangulise uuendusena tuli 20. sajandi alguskümnenditel kasutusse fonograaf, mis võimaldas ka helisalvestiste tegemist. Kirblas EÜSi aktsiooni käigus ei käidud ning ka mõned Vigala viisid on üles kirjutatud teiste kihelkondade retkede ajal. Pillilugudest on esindatud viiulilood ja ülejäänud Vigalast üles kirjutatud materjal sisaldab lauluviise. Lõõtspillilugusid kogutud materjali hulgas ei leidu.

2.3 Eduard Oja ja Eduard Treu (Laugaste) kogumisretk 1929. aastal

1929. aasta suvel käisid Eduard Oja (1905–1950) ja Eduard Treu (1909–1994) kogumisretkel Pärnu-Jaagupi kihelkonnas, Kihnu saarel ning Vigala ja Kirbla kihelkonnas. Nende kogumistöö põhiline rõhk oli rahvaviisidel ja nende fonograferimisel, sealjuures koguti suurel hulgal ka pillimuusikat, kuid üles tähendati näiteks ka mõningaid muistendeid ning kommete ja uskumustega seonduvat.

Eduard Oja oli tol ajal Tartu Kõrgema Muusikakooli üliõpilane ning õppis Heino Elleri kompositsiooniklassis. Ilmselt oli sealt pärit ka tema huvi rahvaviiside vastu. 1927. aastal loodi Eesti Rahva Muuseumi juurde kuuluva osakonnana Eesti Rahvaluule Arhiiv, mille muusika-alast tegevust kujundas 1920. aastate lõpul Tartu Kõrgem Muusikakool, eriti Heino Elleri rajatud koolkond. Tartu koolkonnas oli rahvaviiside uurimine ja kasutamine prestiižne ning kogumisretkedel käisid ka kaks Elleri õpilast – Karl Leichter ja Eduard Oja. Samuti oli rahvaviiside kogumine tulus majanduslikult, kuna koguja sai Eesti Rahva Muuseumilt stipendiumi ning tasuti ka sõiduraha ja laulikutele-pillimeestele meelega muretsemiseks tehtud kulutused (raha, viin, kompvekid jm). (Sarv 2002: 302–304)

Ojaga 1929. aastal⁷ kogumisretkel kaasas käinud Eduard Treu, tulevane rahvaluuleteaduse professor, oli sel ajal Tartu Ülikooli filosoofia teaduskonna üliõpilane. Tema ülesandeks oli kirjutada kogumisretkel üles laulude sõnad ning ühtlasi pidas Treu ka kogumispäevikut (ERA II 17, 9/39). Karl Leichter sõnul püüdis Eesti Rahvaluule Arhiiv alates 1928. aastast hakata

⁷ Eduard Oja käis kogumisretkel ka järgmisel aastal – 1930. aastal käis ta Rõuge ja Hargla kihelkonnas ning Hopas (Apes) Lätimaal (Sarv 2002: 306).

viise korjama, et „tasandada olemasoleva materjali mõningaid puudusi ja usaldusväärset materjali saada säält, kus varem on korjatud möödaminnes.” (Leichter 1934: 137) Seega oli nende reisi sihtkoht ilmselt rahvaluule arhiivi poolt määratud.

Eduard Oja pani nooti kirja kokku 362 laulu ja pillilugu ning salvestas neist umbes 118.⁸ Vigalas ja Kirblas tegi ta kokku 52 salvestist, nende hulgas 38 salvestist pillilugudest. Kõige enam koguti nendest kihelkondadest harmooniku- ehk lõõtspillilugusid ja viulilugusid, väga harvadel juhtudel esinevad pillidest ka kannel, kornet ja harmoonium.

Eduard Oja ja Eduard Treu kogumisretk, millest jutustab Treu kogumispäevik, kestis väiksemate pausidega 6. juunist 12. juulini. Eduard Treu alustas teekonda 6. juunil 1929. aastal Helmest Valgamaalt. Tõrvast sõitis ta bussiga Pukka, sealt rongiga Valka ning läbi Läti Mõisakülla, kus ta kohtus oma reisikaaslase Eduard Ojaga ning ühiselt mindi edasi Pärnusse. Järgmise päeva, 7. juuni hommikul kell kaheksa seadsid rännulised end sisse professor Talviku juures, kes oli lahkesti lubanud neile Pärnus viibimise ajal ulualust pakkuda.⁹ Talvikute juurde jäeti ka ülearune pagas ja samuti seati sinna sisse „pääkorter”, mille kaudu kirjavahetust peeti. Juba sama päeva pealelõunal saabusid Oja ja Treu Pärnu-Jaagupi kihelkonda. Pärnu-Jaagupis kogusid nad laule ja pillilugusid kuni 14. juunini, mil suundusid Pärnusse, et hankida juurde uusi fonograafi rulle. Seejärel ootas kogujaid ees Kihnu saar, kus veedeti päevad 15.–25. juunini ning siis purjetati tagasi Pärnusse.

Pärast väikest pausi, 2. juulil asus Eduard Treu taas teele. Sedapuhku sõitis ta bussiga Lihulasse ning läks sealt jalgsi Kirbla kihelkonda Keskkülla, kus Oja teda juba ees ootas. Kirblas ei olnud neil aga kerge – Treu kirjelduste kohaselt ei tahtnud mitmed laulikud laulda, olid nad siis vanad lood unustanud või keeldusid neid n-ö „lori-laule” esitamast. Ei aidanud ka meelitused ega fonogrammi ja selle rullile salvestatud tuttavate inimeste esituse demonstreerimine. Samuti polnud mõnel pillimehel enam pilli. Tüüpiliste vastustena kõlasid

⁸ Vaadates käsikirja ERA III 2, 399/413, on sealses fonografeeritud viiside nimestikus 109 lugu. Samale arvule viitas ka Väike Sarv oma artiklis (2002). Siiski on salvestatud lugusid rohkem. Jaan Sarapuult on salvestatud veel üks labajalg. Nimekirjast puuduvad täielikult augustis salvestatud Eduard Valdeku lõõtsal ja viulil mängitud lood ning ka „Tõmba Jüri”, mille esitas Märt Mikk kornetil. Võimalik, et neid lugusid on veel enam, siinkohal olen välja toonud Vigalat ja Kirblat puudutavad lood, mille puudumine fonografeeritud viiside nimestikust kohe silma hakkas.

⁹ Siegfried Talvik oli arst, kohtuarstiteaduse professor Tartu Ülikoolis ning aktiivne ühiskonnategelane. Perekond Talvikute maja asus Pärnus aadressil Brackmanni tn 13 (praegune Ringi 13). Muu hulgas olid ka Siegfried ja ta pianistist abikaasa Frieda Talvik käinud kord rahvaviise kogumas. Nad osalesid Oskar Kallase ja EÜS rahvaviiside kogumise aktsioonis selle esimesel toimumisaastal 1904, korjates rahvaviise Saaremaal Jämajas ja Ansekülas.

„ei oska”, „ei mäleta”, „mis te neist [lauludest] veel tahate”, „mis te teete nendega”, „no te ju saate makstud selle eest”. (ERA II 17, 28/9)

Kui Treu nimetas oma reisipäevikus Kirblat „tuimaks maanurgaks”, siis Vigalas võttis neid vastu „hoopis teine õhk” ning ka rahvas olevat olnud palju lahkem (ERA II 17, 30). Paljasmaa küla olevat olnud „päris laulikute ja pillimeeste küla” ning sealt veetsid nad lausa kolm päeva. Muuseas said rännulised Paljasmaa külas esimest korda oma reisi ajal nii öömaja kui ka prii ülalpidamise ehk tasuta süüa. Treu tõi välja mitmeid sealseid laulikuid ja pillimehi – Ann Vaarmann teadnud palju nii vanu kui uusi laule, mida ta laulis harilikult „ise gitarrega kaasa lüües”, ning viiuldaja Jüri Keller tegi igale oma viiuliloole juurde ka sõnad. Samuti laulis enda pillimängule kaasa lõõtspillimängija Madis Miisa (vt ptk 2.1.1). See on Eduard Treu päevikus ühtlasi ainuke märge lõõtsamängijate kohta.

Paljasmaa külast siirduti edasi Vanamõisa külla, kus käidi viiuldaja Tõnis Reemanni juures, kelle kuulsus ulatunud Kirblassegi. Teine tuntud viiuldaja oli juba ligi 80-aastane Juhan Tiits, kes elas Naravere külas, ning laulikutest märgib ta üle 70-aastaseid Mihkel Kaubit ja Ann Volga-Kanskoppi. Töö Vigalas jõudis lõpule 10. juulil. Seega veetsid Oja ja Treu Kirblas ja Vigalas 2.–10. juuli 1929. aastal. Paaril järgneval päeval külastasid nad ka Haapsalut ning sellega oli nende retk Treu päeviku kohaselt läbi.

Sama aasta 5.–13. augustist pärineb aga veel Eduard Oja noodistusi Vigala lauludest ja pillilugudest. Võib arvata, et Oja käis järelkorjajel üksinda. Üles on kirjutatud laule kuult inimeselt ning pillilugusid kuult viiuldajalt, ühelt viiuli- ja harmooniumimängijalt ning ühelt lõõtsa- ja viiulimängijalt, kelleks on Eduard Valdek (vt ptk 3.1.4). Tundmatult viiuli ja lõõtsa duolt kogus Oja samuti paar lugu, mis kuuluvad siinse töö uurimismaterjali hulka.

Tuleb märkida, et säilikust ERA II 17, milles sisalduvad ka Oja ja Treu kogumisretke laulude sõnad ja kogujate märkmed, on 1945. aastal nii mõnedki leheküljed tsenseerimise käigus kõrvaldatud (mõningaid väljalõigatud leheküljed on arhiivis säilitatud eraldi mapis). Esineb palju sõnade mahasodimist ridade või lausa tervete laulude kaupa. Selgitusena seisab säililikul avalehel sõna „rõve”, viidates eemaldatud kohtade labasusele. Mahasodimise saatus on tabanud ka ainsast Madis Miisalt üles tähendatud lõõtsaloo juurde käinud laulusalmi, millest on loetavad vaid esimesed read (vt ptk 3.1.1 lk 27).

23. augustil 1929. aastal ilmus Postimehes Herbert Tampere artikkel „Rahwamuusikat jälgimas”, mis kajastas Tartu Kõrgema muusikakooli õpilaste kogumistööd ja seega kogutud

materjali ka kõnealuselt retkelt. Pillimuusikas nimetas ta domineerivaks labajalgu ja polkasid, reinlender kandvat rohkem „kunstmuusika pitsatit”. Pillidest olid valdavad härmoonik ehk lõõtspill ja viiul, millel mängiti ka ammu kadunud torupilli lugusid, kuid muidugi teisendatult. Konkreetselt Vigalat ja Kirblat nimetab Tampere, tuues näiteid huvitavatest ja omapärastest lugude pealkirjadest. Välja on toodud näiteks Vigala viiulilood „Vati jõgi põleb ja õlgedega kustutatakse”, „Minu isa vend oli Kõpus käind” jm ning ka lõõtsamängija Jüri Loringu polka „Äksi eit” ehk „Torupilli Viiu Jaagu Ants”. Teiste seas nimetas Tampere „õige keeruliste ja huvitavate” refräänide näitena Kirblast pärit fraasi „iida sõnni, taraiida tantsu”, mis kuulus lõõtsamängija Jaan Sarapuu Hiidlase torupilli loo juurde.

Eduard Oja noodistatud pillilood 1929. aasta Pärnumaa ja Läänemaa kogumiretkelt on välja antud sarjas „Meie repertuaar” 1989. aasta neljandas numbris „Eesti rahvapillilood I. Pärnu- ja Läänemaa rahvapillipalu Eduard Oja korjandusest 1929. a.”. Väljaande on koostanud ja kommenteerinud Ingrid Rüütel. Üldjoontes on noodistused täpselt kopeeritud Oja käsikirjast, mõnel pool on Rüütel lisanud saateakorde või andnud lugudele nimesid (Polka/Labajalavalss). Väljaanne on eeskätt repertuaarikogumik ning pillimeeste nimed on toodud eraldi nimekirjas. Noodistuste juurde on märgitud vaid kihelkond, pill, millel lugu esitati, ja helisalvestiste viited nende olemasolul. Kogumikus ei sisaldu siiski kogu Oja kogutud pillimuusika. Lõõtsamängijatest on välja jäänud Eduard Valdeku lood. Samuti leiab Oja noodistusi Herbert Tampere 1975. aastal ilmunud raamatust „Eesti rahvapillid ja rahvatantsud”. Neist kahest väljaandest on pillilugude noodistusi jõudnud ka teistesse kogumikesse ja raamatutesse (nt Teinbas 1994; Uppin 2011).

2.4 Vigala ja Kirbla pillimehed August Pulsti korraldatud ringreisidel ja rahvamuusika heliplaadistamisel Riigi Ringhäälingus

August Pulst (1889–1977) oli laia haardega kultuuritegelane ja rahvamuusikaga seonduv moodustab ühe osa tema tegevusest. Pulst ei olnud akadeemiline rahvamuusika uurija, vaid koguja, populariseerija ja organisator. Ta oli saanud kunstialase hariduse ning töötas mõnda aega Estonia teatris kunstnik-dekoraatorina, kuid seejuures sai temast varakult ka vanavarakoguja ja südamelähedaseks tegevusalaks kujunes muuseumitöö. (Tõnurist 2014: 315)

Pulst oli seotud mitmete muuseumide sünnilooga ning korraldas sellega seonduvalt mitmeid kontserte ja ringreise, kus astusid üles vanad rahvapillimehed ja -laulikud. Üheks eesmärgiks oli koguda ka vastavale muuseumile tulu, samuti oli tähtsal kohal rahvamuusika viimine rahva sekka ning selle tutvustamine ja propageerimine. Pulst korraldas ajavahemikus 1923–1936 kokku 18 ringreisi, mille hulgas oli üheksa Muusikamuuseumi (praegune Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum) ringreisi. Veel oli August Pulst üheks eestvedajaks Tallinna Eesti Muuseumi (praegune Eesti Kunstimuuseum), Eesti Vabaõhumuuseumi ja Tori muuseumi asutamisel ja korraldas nende nime all samuti rahvamuusikute ringreise. (Sildoja 2014: 20–21)

Ringreiside kontserdid algasid tavaliselt Pulsti lühikese tervitusega, millele järgnesid vanade rahvapillide esitus ja pillimeeste esinemised. Kontserdi teises osas esitati rahvalaule ja -tantse ning jutustati lugusid. Kui lõuna paiku esineti koolides õpilastele, siis õhtuti toimusid kontserdid külade ja linnade seltsimajades kogu rahvale. (Sildoja 2014: 21)

Ainus nii Vigala kui ka Kirbla rahvalaulikute ja -pillimeeste seas, kes August Pulsti korraldatud ringreisidel osales, oli Vigala viuldaja Hans Lillesmägi (1857–1930). Hans Lillesmägi elas sel ajal Kullamaal Luiste vallas Turtsa saunas, kuid ta oli sündinud Vigalas.¹⁰ Lillesmägi võttis osa 1923. aastal Tallinna Eesti Muuseumi ringreisist ja 1928. aastal Eesti Vabaõhumuuseumi III ringreisist. August Pulstil on soojad mälestused seoses viuldaja Hans Lillesmägiga. Pulst meenutas teda kui head mängijat, kellel oli kindel poognatõmme ja puhas toon, „muusika oli tema hingeks”. (Sildoja 2014: 108)

Kirbla kihelkonnaga seonduvalt tuleb märkida muusikamuuseumi IX ringreisi, mis toimus 17. septembrist 29. oktoobrini 1936. aastal ning oli ühtlasi viimane muusikamuuseumi ringreis. Selle käigus külastati Harju-, Lääne- ja Hiiumaad ning ringreisi viimane esinemiskoht oli Kirbla rahvamajas Kasari jõe ääres, kus käidi 29. oktoobril. August Pulst on nimetanud Kirblat üheks edukaimaks paigaks – õpilaste ettekannetel oli rohkelt osavõtjaid ning suurim tulu saadi samuti Kirblast. (Pulst 1967: 452–453)

Tookordse esinemise ajal Kirblas andsid lõõtsa-, kandle- ja parmupillimängija Jaan Ranna naabrimehed ta August Pulstile üles ning Rand esines kohe sealsamas ettekande kuulajatele oma parmupillimänguga (vt ka ptk 3.2.6 lk 33). Kirblas käigu kohta esineb Pulsti mälestustes järgnev lause: „B[K]irblas avastasin tubli parmupilli ja lõõtsa pillimehe Juhan Rann[i/a], kes

¹⁰ Nagu peatükis 1.3 mainitud, oli Lillesmägi 19.–20. sajandi vahetusel tegev Vigala Muusika Seltsi orkesteris. 1912. aastal kogus Peeter Süda temalt Kullamaal ühe lauluviisi (vt ptk 2.2 lk 15).

ka kohal esines.” (Pulst 1967: 455) Juhan Ranni/Ranna nime kohtab Pulsti mälestustes vaid ühel eelpool nimetatud korral ja igasugused muud andmed tema kohta puuduvad (Sildoja 2014: 330). Teades, et pillilood oli kohapeal üles võtnud Jaan Rand, võib kahtlustada, et tegu on ühe ja sama pillimehe ehk Jaan Rannaga.

Eesti rahvamuusika kogumisloos on märgilisel kohal 1930. aastate teises pooles Tallinnas Riigi Ringhäälingus toimunud rahvamuusika plaadistamise aktsioon. Kui seni oli rahvamuusikat salvestatud fonograafiga, mis oli küllaltki algeline, võimaldas 1936. aastal Riigi Ringhäälingusse soetatud toleaeagne moodsaim tehnika jäädvustada vanade pillimeeste ja laulikute lugusid kordades parema kvaliteediga. Salvestamist organiseeris Eesti Rahvaluule Arhiiv eesotsas Oskar Looritsaga, Riigi Ringhääling andis tasuta kasutada oma stuudioruumid ja salvestustöötajad ning rahvamuusikuid aitas leida August Pulst, kellel oli kogunenud nende kohta hulgaliselt teavet ringreiside käigus. (Sildoja 2014: 25)

Aktsiooni põhiteostajateks olid August Pulst kui muusikamuuseumi asjaajaja ja Herbert Tampere kui rahvaluule arhiivi töötaja. Salvestamine toimus kolmes järgus: I – 1936, II – 1937, III – 1938. 1939. aastaks plaanitud IV järk jäi vajaliku summa puudumise ja poliitiliselt ärevate aegade tõttu toimumata. (Sildoja 2014: 338) Rahvamuusika plaadistamise II järgus salvestati lugusid ka Kirbla pillimehelt Jaan Rannalt.

Plaadistamise II järgu tarvis kogunes muusikakomisjon, kuhu kuulusid tol korral Oskar Loorits, Herbert Tampere ja August Pulst, 1937. aasta aprillis muusikamuuseumi ruumides, et eelseisvat arutada. Tartu poolt oli vajalikud uuringud muusikute kohta tehtud juba 1936. aasta suvel. (Pulst 1967: 762) Salvestamine toimus Riigi Ringhäälingus 3.–27. mail. Iga pillimees ja laulik kutsuti kohale kaheks päevaks, millest esimesel mängiti või lauldi oma repertuaari komisjonile ette, et valida välja jäädvustamist vääriavad lood. Lisaks lugude salvestamisele peeti äärmiselt oluliseks ka rahvamuusikute elulugude jäädvustamist. (Sildoja 2014: 27, 338) Muusikutele lubati päevas 2 krooni päevaraha „äraviidetud päeva eest”, kaeti sõidu- ja ööbimiskulud ning anti toidurahaks 1 kroon päevas (Pulst 1967: 762). August Pulsti sõnul õnnestus salvestamine üle ootuste hästi, olgugi et salvestamissituatsioon oli rahvamuusikutele harjumatu. „Ainult võõrastav oli märguandmine, kätega vehkimine mikrofone ees mängu alustamiseks. See erutas pillimehi algul. Värviliste märgutuledega mängijad siiski ei olnud harjunud.” (Sildoja 2014: 28)

Plaadistamisele taheti kutsuda ka Vigalast Vanamõisa külast pärit viiuldaja Tõnis Reemann (1863–1943), kuid ta ei saanud haiguse tõttu osaleda.¹¹ (Pulst 1967: 764) Niisiis ongi kõnealustest kihelkondadest ainus pillimees, kelle lugusid Riigi Ringhäälingus salvestati, Jaan Rand, kellest on lähemalt juttu peatükis 3.2.6.

2.5 Kogumisretked Kirbla kihelkonnas 1968. ja 1969. aastal

1968. aasta suvel Läänemaal toimunud rahvaluule kogumisel osales lisaks Tartu kirjandusmuuseumi inimestele ka folkloriste ja viisikogujaid Keele ja Kirjanduse Instituudist ning Tallinna Riiklikust Konservatooriumist. Ekspeditsioonist võtsid osa Ingrid Rüütel, Ellen Liiv, Olli Kõiva, Maret Tomson-Rähn, Tiina Vabrit, Herbert ja Erna Tampere, Richard ja Õile Hansen. Uurimisala moodustasid Lihula, Karuse, Hanila, Kirbla kihelkonnad, osalt ka Varbla ja Mihkli, ning korraks põigati ka Kullamaale. Ekspeditsioonil oli kolm põhilist eesmärki: esiteks muistenditega seotud objektide topograafiline kontrollimine, filmimine ja pildistamine, teiseks kombestiku iseärasuste väljaselgitamine ning kolmandaks rahvamuusika- ning laulutradsiooni jälgimine. (Rüütel 2010: 123; RKM II 254, 11/2)¹²

27.–28. mail 1969. aastal käisid Herbert Tampere ja Ingrid Rüütel Varbla, Karuse ja Kirbla kihelkondades kahepäevasel järelkorjel. Nii 1968. kui ka 1969. aasta ekspeditsiooni käigus koguti rohkesti andmeid sealse pillitraditsiooni kohta üldisemalt ning samuti toodi välja selle seoseid kombestikuga. Kirbla kihelkonnast kerkisid esile neli lõõtspillimängijat: Johannes Nõmmsalu, Johannes Liiv, Eduard Tükk ja Aare Rand, kelle kohta saab täpsemalt lugeda peatükis 3.2. Nendest kogumisretkedest on Kirblast salvestatud viis ja noodistatud kaks lõõtsalugu (vt tabelit lisas 2 lk 79–80). Johannes Nõmmsalult lugusid ei kogutud, kuid vana pillimees jagas kogujatega oma lõõtspillimänguga seonduvad teadmisi ja tähelepanekuid (vt ptk 3.2.7).

Kogumisretke materjalide hulgas on lõõtspillimängu mainitud rohkematel kordadel kui ainult nimetatud pillimeestega seonduvalt. Näiteks rääkis kogujatele Kirbla kihelkonnast Rannu

¹¹ Reemanni lugusid kogus 1929. aastal Eduard Oja.

¹² Siinse peatüki puhul on põhilised teabeallikad kogumispäevikud, mida Ingrid Rüütli puhul asendab ajaleheartikliks vormistatud ülevaade „Rahvaluule-ekspeditsioonil Lääne-Eestis”, mis ilmus esimest korda ajakirja Keel ja Kirjandus 1968. aasta 11. numbris (Rüütel 2010).

külüst pärit Anete Aasa (sünd 1914), et tema vend tegi juba noorena lõõtspilli, kuid langes esimeses maailmasõjas (RKM II 254, 220). Need on aga põgusad teated.

Rahvapillidest oli torupill sealkandis üldiselt käibelt kadunud 19. sajandi keskpaigaks ning mitmed torupilli- ja viiuliviisid olid üle kandunud lõõtspilli repertuaari. Juba 19. sajandi lõpuks oli lõõtspillist saanud teiste pillide kõrval peaaegu ainuvalitseja – lõõtspill võidutses oma tugeva kõla ja kaasahaarava akordsaatega. (Rüütel 2010: 129–130) Siiski märgiti mitmel pool ka parmupilli ning viiuli mängimist (nt RKM II 254, 51/2). 20. sajandi alguses levisid riimilistes meestelauludes tavapärasest ulatuslikumad neljalauseelised polkalood, mis pärinesid lõõtsalugudest. Sageli lauldigi neid lõõtspilli saatel. (Rüütel 2010: 129–130) Üks tähelepanuväärne pillimees, kes oli pärit mitte küll Kirblast ega Vigalast, vaid Karuse kihelkonnast, lõõtsamängija Jaan Kadakas oli mitmes mõttes kogumisretke üks „staar“-pillimehi. Muu hulgas koguti temalt ka pilli saatel lauldud tantsulugusid, nii polkasid-valsse kui ka krakovjaki, Takkalaadi polka, aissa ja padikaatri juurde käinud sõnu. (RKM II 254, 119/23)

Lõõtspillil oli kanda tähtis roll kohalikus aastavahetuse kombestikis, kui mehed käisid perest perre õlut maitsmas ja aega viitmas. Sarnased kombed olid levinud ka saartel. Noored poisid rakendasid hobuse ning ehtisid selle kellade ja kurinatega. Suure kambaga istuti reele ning sõideti naaberkülla või kaugemalegi. Sõit käis ilmtingimata koos lõõtspilli ja lauluga. Pillimees tõmbas lõõtsa, endal labakindad käes ja kasukas seljas. Oli tähtis, et kellad ja kurinad seejuures lõõtspilliga kenasti kokku kõlaksid. (Rüütel 2010: 129–130) Toonased kogujad tahtsid kindlasti seesugust omapärast mänguviisi helilindile ja videopilti jäädvustada. Ingrid Rüütel on kirjutanud oma artiklis, kuidas Jaan Kadakas neile selles osas varmalt vastu tuli.

„Jaan Kadakas, vana pillimees ja praegune Karuse kirikuvaht, oli nõus artistiks hakkama. Hobuse ja saanigi oleks ehk hankinud. Häda seisis vaid selles, et parajasti oli südasuvi! Saime asjast siiski üle – filmisime maja seina taustal ja „suures plaanis“ (paistis vaid kasukas ja labakinnastes pillimees ning saani istme seljatugi), kuna lindistamise ajal jäi allakirjutanu hooleks sörgi taktis kurinaid ja kelli kõlistada. Need olid aga omajagu rasked, mistõttu loo lõpuks kippus tempo vägisi aeglasemaks jääma. Pillimees arvaski pärast: „Na laisavõitu hobune oli!“ Selliseks sõiduks oli oma kindel laul – mitte iga lugu ei andnud end ju labakinnastega mängida. Jaan Kadakal ja tema kaaslastel olnud selleks: „Oh poisid, lähme Järisel, kus õt’sa vorst oli kerisel...“ (Rüütel 2010: 130)

Samuti oli lõõtspillil osa selle piirkonna mardilaulu- ja kadrisandi traditsioonis. Kogujate märkmetest leiab mitmeid viiteid lõõtspillimängule nii santi joostes kui ka sellele järgnenud pidudel, sh kadripulmadel. Näiteks Karuse kihelkonnas räägiti kadripeo kohta nõnda: „Poisid tulid kah vaatama, pillimees ka. Muud pilli põln kui lõõtspill.” (RKM II 254, 93/4) Traditsioonilist mardilaulu „Laske mardid sisse tulla”, mille puhul on olnud tavaks laulda seda ilma saateta nagu teisigi regiviise, esitasid mardisandid seda mõnel pool lõõtspilli saatel (Rüütel 2010: 129). Lõõtsal mängitud mardilaul on üles kirjutatud ka Kirbla pillimehelt Eduard Tükilt (RKM III 5, 99 (106)).

2.6 Kokkuvõte

Tuleb silmas pidada, et see, mil kogujad kuhugi satuvad, on ühekordne ja võrdlemisi juhuslik hetk ajajadas. Nende kogutud materjal on kui killud, mille põhjal saame aimata traditsiooni, mis kujunes aastakümnete ja -sadade jooksul ja oli seejuures pidevas muutumises. Jäädvustatud materjal jõuab meieni vahendatud kujul ning seda on mõjutanud nii individuaalsete kogujate oskused ja materjali jäädvustamise „käekiri” kui ka erinevate ajastute kogumispõhimõtted ja arusaamad.

Varaseimad üleskirjutused Vigala rahvamuusika kohta pärinevad 19. sajandi lõpuaastatest, kui Mihkel Aitsam ja Georg Aasberg saatsid muu materjali hulgas Jakob Hurdale viiulilugude noodistusi. Eesti Üliõpilaste Seltsi kogujad otseselt Vigalas ega Kirblas ei käinud, kuid ümberkaudsete kihelkondade külastamisel jäädvustati aastatel 1912–1914 mõned lauluviisid ja viiulilood varem Vigalas elanud inimestelt. Selleks ajaks oli lõõtspill juba laialt levinud, kuid fookus oli just vanema rahvamuusika ülestähendamisel, misjuures ei peetud lõõtspillilugusid ilmselt kogumisvääriliseks.

Esimene kord, mil koguti lõõtspillilugusid kõnealustest kihelkondadest ja jäädvustati rahvamuusikat ühtlasi nii Vigala kui Kirbla kihelkonnast, on Eduard Oja ja Eduard Treu kogumisretk 1929. aastal. Seejuures tegi Oja hulgaliselt noodistusi ja salvestas pillilugusid ka fonograafiga. Kui ülejäänud rahvamuusikat puudutav materjal Vigalast pärineb ajast enne 1929. aastat, siis Kirblast leidub veel materjali hilisemast ajast – 1937. aastal plaadistati Riigi Ringhäälingus Kirbla pillimehe Jaan Ranna lugusid ning aastatel 1968–1969 toimunud kogumisretkede käigus salvestati-noodistati lõõtsalugusid ja koguti lõõtsapärimust.

Kui 1929. aasta kogumisretkel oli põhirõhk lugude kogumisel ja konteksti kirjeldati minimaalselt, siis 1960. aastatel koguti lõõtsalugude kõrval pillimeestelt tunduvalt rohkem tausta nii pillimehe enda, pilli mängimise kui ka repertuaari kohta. Paraku leidis 1960. aastatel vähe lõõtspillimängijaid, kellel oli pill alles, kes veel mängisid ja vanu lugusid mäletasid. Niisiis pärineb varasemast ajast küll suur hulk lõõtsalugusid, kuid andmed pillimängu konteksti kohta on enamasti ajast, mil need lood enam igapäevaselt käibel polnud. 1937. aasta plaadistamisel peeti lisaks lugude jäädvustamisele taustainfo kogumist samuti väga oluliseks. Seetõttu on Jaan Ranna kohta säilitatud materjal kõige „terviklikum” – see sisaldab nii kvaliteetseid helisalvestisi kui ka pillimehe elulugu ja pillimängu puudutavad taustteadmised (vt ptk 3.2.6).

3. Lõõtspillimängijad Vigala ja Kirbla kihelkonnas

Selles peatükis tuleb juttu kokku 14 lõõtspillimängijast. Pillilugusid on jäädvustatud 13 mängijalt, ühelt pillimehelt on kogutud teavet lõõtspilli ja üldisemalt pillimängu kohta ning säilinud on ka tema lõõtspill.

Esmalt võtan vaatluse alla Vigala ja seejärel Kirbla pillimehed. Toon välja, kui palju ja milliseid pillilugusid on neilt kogutud, ning esitan nende isikute kohta esmase info, mis põhineb enamjaolt rahvaluule kogujate ülestähendustel. Erinevate pillimeeste kohta on erinevatel kogumishetkedel ja -retkedel kogutud teavet (vanus/sünniaasta, elukäik, taust pilli õppimise kohta jms) küllaltki erinevas mahus ning sellest tulenevalt on alapeatükid pikkuselt üpris erinevad. Kolmas alapeatükk annab põgusa ülevaate sellest, mis on teada selle piirkonna ja siinsete pillimeeste lõõtspillide ja nende tüüpide kohta.

Selles peatükis viitan rahvamuusika kogujate tehtud noodistustele. Minu noodistused, mis olen helisalvestiste põhjal teinud, nende hulgas ei kajastu. Kõige suurem hulk pillimeeste nimesid on teada 1929. aasta kogumisretkest ning teave nende kohta pärineb rahvaluulearhiivi käsikirjakõidetest ERA II 17 ja ERA III 2, kui ei ole märgitud teisiti.

3.1 Lõõtspillimängijad Vigalas

Eesti Rahvaluule Arhiivist leiab pillilugusid neljalt Vigala kihelkonnas elanud lõõtsamängijalt. Need on Paljasmaa külas elanud Madis Miisa, Jüri Loring ja Artemin Veikmann ning Araste külast pärit Eduard Valdek (vt kaart 3). Kõigi nende pillimeeste lugusid kogusid Eduard Oja ja Eduard Treu (Laugaste) oma kogumisretkel 1929. aastal, tehes nii noodistusi kui ka fonograafi salvestisi.

Lisaks konkreetsete lõõtspillimeeste lugudele leidub Oja noodistuste hulgas kaks noodistust viiulil ja lõõtspillil koos mängitud lugudest – polka „Kui poisid mulle panevad” ja Takkalaadi polka. Esitajateks on märgitud „mehed murul” ning seetõttu pole paraku teada, kas lõõtspillimängijaks oli mõni eelpool nimetatud pillimeestest.

Erinevalt Kirblast ei leidu arhiivis Vigala kihelkonna lõõtspillimuusikast hilisemaid üleskirjutusi ega salvestisi. Seetõttu põhineb ka kogu teave Vigala lõõtsamängijate kohta Oja ja Treu kogumisretke materjalidel.

Kaart 3. Külad Vigala kihelkonnas, kus lõõtsamängijad elasid.

3.1.1 Madis Miisa (~1899–?)

Madis Miisa elas Vigala kihelkonnas Paljasmaa külas. Tema lugusid kogusid Eduard Oja ja Eduard Treu 1929. aastal. Madis Miisa oli sel ajal Siima talu sulane ja umbes 30 aastat vana (ERA II 17, 30, 338; Madis Miisa. Geni, vaadatud 25.10.2021).¹³

Madis Miisalt koguti kokku viis lõõtsalugu – neli polkat ja üks labajalg. Nende kõigi kohta leidub Eduard Oja noodistus ning neli tükki neist on ka salvestanud. Olgugi, et lugusid ei kogutud Miisalt nii palju kui mõnelt teiselt lõõtsamehelt sel kogumisretkel, oli neli lugu siiski maksimaalne arv, mis tol korral ühe pillimehe kohta salvestati. Madis Miisa on ühtlasi ainuke lõõtsamängija, kelle kohta leidub midagi Eduard Treu kogumispäevikus: „Igale viiuli loole teeb ta [Jüri Keller] juure ka sõnad, nagu Siima talu sulane Madis Miisagi (31 a)” (ERA II 17, 30).

Kogujad on üles kirjutanud ühe Madis Miisa lõõtsal mängitud polka juurde kuulunud sõnad, mis kõlasid nõnda: „Tuutam, tuutam tädipoeg Hans, / Tuutam, tuutam tädipoeg Hans.” (ERA II 17, 338). Salmi järgnevad kaks rida on 1945. aastal tsenseerimise käigus maha soditud ja seega loetamatud. Paraku pole ka teada, millise pilliloo juurde need täpsemalt kuulusid, kuna kogutud materjali hulgas paiknevad sõnad noodistustest eraldi.

¹³ Kogumispäevikus esinevad vanusena nii 30 kui ka 31 aastat. Genis oleva sünnikuupäeva 29.12.1899 põhjal oleks ta olnud 29-aastane.

Hilisemast ajast olen leidnud veel kaks Madis Miisa nime mainimist. 1938. aastal märgiti Madis Miisat elavat Järvemaal Esna vallas Viisu külas (Vedruka) asuvas Põlts-Jaani talus (ERA.2424.1.519). Rapla maakonna ajalehes Ühistöö kirjutati aga 14. aprilli 1966. aastal nõnda: „Hästi töötab Koordi osakonna loomakasvatajate brigadir Madis Miisa. 1965. aastal autasustati teda Tööpunalipu ordeniga. Mullu andis tema brigaad riigile üle 2 000 tsentneri piima lisaks plaanile, kusjuures piima rasvaprotsent oli 3,77.” (Ühistöö nr 45, 14. aprill 1966) Samas ajalehes on ära trükitud ka Madis Miisa kui eesrindliku loomakasvataja foto (vt lisas 1 foto nr 4 lk 71). Võib oletada, et tegu on tollesama Madis Miisaga, kuid edaspidi tuleks kontrollida, kas see on ikka sama lõõtspillimängijaga, kelle lugusid 1929. aastal koguti.

3.1.2 Jüri Loring (1886/87–?)

Jüri Loring (Looring) oli pärit Vigala kihelkonnast Paljasmaa külast. Kui Eduard Oja ja Eduard Treu tema lugusid 1929. aastal kogumas käisid, oli pillimees 42-aastane.

Jüri Loring on ühes Eduard Valdekuga viljakaim lõõtspillimängija, kellelt on kogutud kõige rohkem lugusid. Ta mängis kogujatele ette üksteist lõõtsalugu. Oja noodistas neist kümme, salvestas neli lugu. Nende seas on kaheksa polkat, kaks labajalavalssi ning variant rahvaviisist Eideratas.¹⁴ Ainult üks Loringu lugudest kannab kindlat pealkirja, selleks on polka „Äksi eit” ehk „Torupilli Viiu-Jaagu Ants”.

3.1.3 Artemin Veikmann

Artemin Veikmann elas Vigala kihelkonnas Paljasmaa külas. 1929. aastal kogusid Eduard Oja ja Eduard Treu temalt kaks polkat, millest mõlemad on noodistatud ja üks salvestatud. Muud Artemin Veikmanni kohta teada ei ole.

¹⁴ Loo viis langeb kokku laialt levinud rahvaviisiga Eideratas. Oja noodistuse juures puudub lool nimi.

3.1.4 Eduard Valdek (1905–1940)

Eduard Valdek elas Vigala kihelkonnas Araste külas ning oli 24-aastane, kui tema pillilugusid 1929. aastal üles tähendati. Valdek oli sündinud Nõlva mõisas ning suri Vana-Vigalas (Eduard Valdek (Waldek). Geni, vaadatud 02.12.2021). Ta mängis nii lõõtspilli kui ka viiulit.

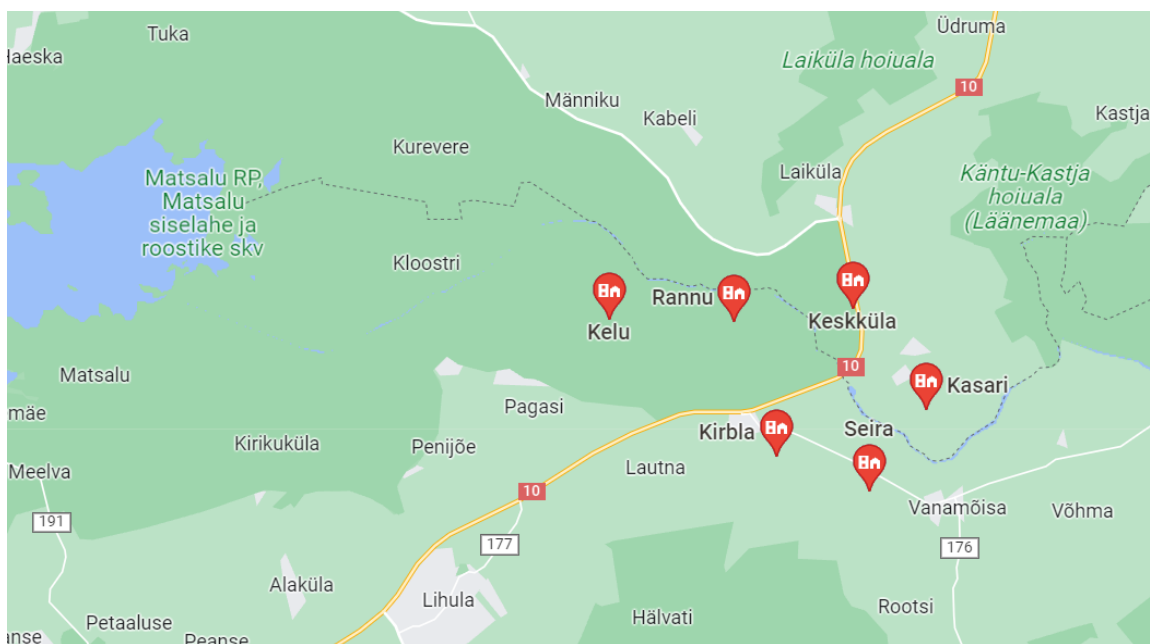
Eduard Valdekult on kogutud üksteist lõõtsalugu – nii palju lugusid on kogutud veel ainult Jüri Loringult (ptk 3.1.2). Valdeku lugude hulgas on üheksa polkat ning kaks labajalga. Üks polkadest kannab pealkirja „Juulit-Maalit”. See näib olevat laiemalt levinud pillilugu, sest sama lugu on arhiivi jõudnud ka teistest kihelkondadest.¹⁵ Kõigist Eduard Valdeku lõõtsalugudest on olemas Oja noodistus, helisalvestatud on neli lõõtsalugu. Valdeku viiulimängust on kaks salvestist: Siberi polka ja Paabiljoni polka (ERA, Fon. 246 b ja c).

3.2 Lõõtspillimängijad Kirblas

Kirbla kihelkonnast leidub arhiivides materjali kümne lõõtspillimängija kohta, kokku kuuest erinevast külast. Kõige enam pillimehi elas Keskkülas ja Rannu külas. Keskkülast olid pärit Aleksander Naumann, Jaan Rakaselg ja Johannes Liiv ning Rannu külast Johannes Nõmmsalu, Eduard Tükk ja Aare Rand. Kelu (Kelo) külas elas Jaan Sarapuu, Kasari külas Jüri Virtal, Seira külas Mihkel Selem ja Kirbla külas Jaan Rand (vt kaart 4).

Kirblast kogutud lõõtspillilood pärinevad samuti esmalt Eduard Oja ja Eduard Treu kogumisretkelt 1929. aastal. Lugusid on nii noodistatud kui ka salvestatud. 1929. aastal koguti lugusid Aleksander Naumannilt, Jaan Rakaseljalt, Jaan Sarapuult, Mihkel Selemilt ja Jüri Virtalilt. 1937. aastal osales Riigi Ringhäälingus läbiviidud rahvamuusika plaadistamisel Tallinnas Kirbla pillimees Jaan Rand. 1968. aastal käisid Kirblas kogumisretkel Olli Kõiva, Ingrid Rüütel, Maret Tomson-Rähn jt. Nad kogusid lõõtspillipärimust Johannes Liivalt, Eduard Tükilt ja Johannes Nõmmsalult. 1969. aastal käisid samas piirkonnas Ingrid Rüütel ja Herbert Tampere, salvestades Johannes Liiva ja Aare Ranna lugusid (vt täpsemalt ptk 2.5).

¹⁵ Näiteks RKM, Mgn. II 1836 d < Paistu - Aare Väljaots < Johan Toomiste, 70 (1970).

Kaart 4. Külad Kirbla kihelkonnas, kus lõõtspillimehed elasid.

3.2.1 Aleksander Naumann (1891–1966¹⁶)

Aleksander Naumann oli pärit Kirbla kihelkonnast Keskküla külast. Salvestamise hetkel 1929. aastal oli Naumann 38-aastane.

Aleksander Naumann mängis nii lõõtspilli kui ka viiulit. Lõõtspillilugusid on temalt noodistatud üheksa ja nendest kolm on ka salvestatud. Lõõtsalugude seas on ilma nimeta viis polkat ja kolm labajalga ning pealkirjastatud tantsulugu Paabiljoni polka. Naumanni viiulilugudest salvestisi ei leidu, kuid Eduard Oja on ühe tema labajalavalsi noodistanud (ERA III 2, 171).

¹⁶ Aleksander Naumann. Maidu Leeveri genealoogia andmebaas, vaadatud 10.04.2022.

3.2.2 Jaan Rakaselg (1890–1959¹⁷)

Jaan Rakaselg elas Kirbla kihelkonnas Keskküla külas ning oli 1929. aasta kogumisretke ajal 39-aastane. Lõõtsalugusid on Jaan Rakaseljalt kogutud kokku kuus – kolm polkat ja kolm labajalga. Kuuest noodistatud loost on salvestatud kaks.

3.2.3 Jüri Virtal (1859–?)

Jüri Virtal elas Kirbla kihelkonnas Kasari külas. Teda hüüti ka Sepa Jüriks, tõenäoliselt talu nimest lähtuvalt.¹⁸ Kogujad pole tema vanust üles märkinud, kuid Geni põhjal võib tema sünniajaks arvata 9. märtsi 1859. aastal. Seega oli ta 1929. aasta kogumisretke ajal 70-aastane. (Jüri Wirtal. Geni, vaadatud 02.04.2022) Kui usaldada Geni andmeid ning seda, et tegu on tolle sama pillimehega, on Jüri Virtal siinsetest lõõtsamängijatest kõige vanem.

Eduard Oja on Jüri Virtalilt noodistanud üheksa lõõtsalugu, kahest loost on ka helisalvestis. Nende lugude seas on kolm polkat ja kuus labajalga. Virtal on seega siinsete pillimeeste hulgas see, kellelt on kogutud kõige enam labajalgu. Võimalik, et arvatav varajane sünniaasta on seotud ka rohkete labajalgadega kui vanemasse kihistusse kuuluva repertuaariga.

3.2.4 Jaan Sarapuu (1862/3–?)¹⁹

Jaan Sarapuu elas Kirbla kihelkonnas Kelo (Kelo) külas. Ta oli 1929. aastal 66-aastane, kui temalt lõõtsalugusid korjamas käidi.

¹⁷ Genis on toodud Jaan Rakaselja surma-aastaks 1959, kuid sealsamas esineb sulgudes ka 1968/69 (Jaan Rakaselg (Rakkaselg). Geni, vaadatud 23.11.2021).

¹⁸ Mõnes trükises esineb Virtali kohta Lepa Jüri (Rüütel 1989: 6; Teinbas 1994: 51), kuid selle töö autorile tundub õige siiski Sepa Jüri. Erisus on tekkinud Eduard Oja käekirja tõlgendamisest ning suure L- ja S-tähe sarnasusest.

¹⁹ Kõige lähedasem vaste Genis on Jaan Sarapuu eluaastatega 1864–1932 (Jaan Sarapuu. Geni, vaadatud 18.04.2022). Pole siiski kindlalt teada, kas tegu on selle sama Jaan Sarapuuga, kuna sealsed elukohaandmed puuduvad.

Jaan Sarapuult on üles kirjutatud neli lõõtsalugu, millest on salvestatud kaks. Kõik neli lugu on labajalavalsid ning kahel neist on ka eraldi nimed: Hiidlase torupillilugu²⁰ ja Muhulase torupillilugu. Hiidlase torupilliloo ühe fraasi juurde käivad ka laulusõnad, mida käsikirjast on mõnevõrra keeruline tuvastada. Herbert Tampere raamatu järgi on sõnad „Iida sõnni, taraiida tantsu.” (Tampere 1975: 161)

3.2.5 Mihkel Selem (1903/4–?)

Mihkel Selem (Salem)²¹ oli pärit Kirbla kihelkonnast Seira mõisast, mis oli Vanamõisa kõrvalmõis ning asus Seira külas.²² Selem oli 1929. aasta kogumisretke ajal 25-aastane.

Mihkel Selemilt on kogutud kaks lõõtsalugu – üks polka ning üks labajalavalss. Tema lood on noodistatud, salvestisi nendest ei leidu.

3.2.6 Jaan Rand (1878–1944)

Jaan Rand elas Kirbla kihelkonnas Kirbla külas Jaani talus. Talu nimest tulenevalt kutsuti teda ka Jaani Jaaniks. Ta mängis nii parmupilli, kannelt kui ka lõõtspilli. Jaan Ranna pillilugusid salvestati Riigi Ringhäälingus 13.–14. mail 1937. aastal August Pulsti ja Herbert Tampere läbiviidud rahvamuusika plaadistamise II järgus, kui ta oli 58-aastane.²³ (Sildoja 2014: 338). Pulsti mälestuste kohaselt oli Jaan Ranna repertuaaris 6 parmupillilugu, 5–6 kandlelugu ja lõõtsalugusid 20 ringis (Pulst 1967: 785). Neist salvestati Riigi Ringhäälingus 5 parmupilli-, 4 kandle- ja 8 lõõtsalugu.

²⁰ Eduard Oja noodistus Jaan Sarapuu Hiidlase torupilliloost on trükitud Herbert Tampere raamatus „Eesti rahvapillid ja rahvatantsud” (Tampere 1975: 161).

²¹ Eduard Oja käsikirjast võib välja lugeda perekonnanime Selem, kuid Ingrid Rütli kogumikus „Meie repertuaar” esineb nimekuju Salem, mis võib olla õige (ERA III 2, 205; Rütel 1989: 6). Salemi-nimelisi inimesi elab Eestis küll, perekonnanime Selem esinemine on aga kahtluse all.

²² Eduard Oja käsikirjast võib aimata, et Mihkel Selemi elukohana on kirjas Sääre mõisa. Arvestades Kirbla kihelkonna mõisasid ning kogumisretke käigus läbi käidud paiku, mida külastati enne ja pärast Mihkel Selemi juures käimist, tundub ainuvõimalik õige mõisa nimi olevat siiski Seira mõis.

²³ Samadel kuupäevadel mängis studios oma lood linti ka Tarvastust pärit viiuldaja Juhan Rõõm (vt lisas 1 foto nr 3 lk 70).

Järgnevad lõigud pillimees Jaan Rannast tuginevad peajasjalikult August Pulsti mälestustele.

Elukutselt oli Jaan Rand kingsepp, tisler ja sadulsepp ning tegi seejuures ka põllutööd. Haridust oli ta saanud kolm talve Kirbla vallakoolis. Jaan Ranna kui tuntud kohaliku pillimehe andsid August Pulstile üles tema naabrimehed. See juhtus muusikamuuseumi ettekannete ajal pillimehe kodu lähedal Kirbla põllumeeste seltsi saalis. Kuna „õige pillimehena oli ta ettekannetele tulles parmupilli tasku pistnud”, esines Jaan Rand kohe sealsamas ettekannete kuulajatele ning teenis suuri aplause. (Pulst 1967: 784–786)

Esimene pill, mida Jaan Rand mängima hakkas, oli parmupill, mille ta võttis kätte kümneaastaselt.²⁴ Parmupille valmistas Jaan Rand ise. Kannelt hakkas ta mängima 15-aastaselt, õppides seda oma isalt, kes oli pilli ise valmistanud ja mängis seda ka veel vanemas eas. Lõõtspilli ostis Jaan Rand aga 17-aastaselt Pärnust ning seejärel sai sellest tema igapäevane mänguriist. August Pulst on kirjeldanud pillimehelt kuuldud mälestust, kuidas ta „Pärnust kodu poole sõites ja kastikoorma otsas istudes uuele kaherealisele pillile hääled sisse lõi ja proovis lugusidki mängida.” (Pulst 1967: 784–785)

Lõõtspilliga kujunes Jaan Rannast aja jooksul nõutud pulmapillimees – ta oli mänginud üle 100 pulmas. Varasemalt sai pulmapillimees pillimängu eest tasuks pruudilt veimesid, uuemal ajal antud rubla päevas palka ja veimed veel lisaks. Jaan Rannale makstud aga juba tellimise ajal ette. Kõige suurema ettemaksu oli ta saanud 6 rubla ühe pulma kohta, mida on pillimees ise kommenteerinud nõnda: „Siis polnud muud kui lõhu mängida!” Talgutel pillimehele rahalist tasu ei antud, vaid pakuti süüa ja juua. (Pulst 1967: 785)

Jaan Rannale oli südamelähedane ka parmupill. Kirgliku mängijana hoidis ta seda endaga alati kaasas. Parmupillil mängis Jaan Rand kokku lõõtsamehe Pirsu Andresega. (Pulst 1967: 785) Jaan Rannalt on salvestatud lõõtspillilood, mille nime real seisavad Pirsu polka ja Pirsu labajalg (ERA, Pl. 53 B3 ja 54 A3). Nimede Pirsu-Pirsu sarnasust vaadates võib oletada nende võimalikku seost Pirsu Andresega – ehk olid need Pirsu Andreselt õpitud lood. Lõõtspilli mängis Jaan Rand koos ka teise lõõtsaga ja mõnikord viiuligagi, kuigi viulimängijaid olevat Kirblas vähe olnud. Tuntum neist oli Jaan Rannast pisut noorem Juhan Kiintok.

²⁴ Parmupilli nimetati Kirblas suupilliks (Pulst 1967: 784).

Lugusid õppis Jaan Rand oma isalt ning ümberkaudsetelt pillimeestelt Torupilli Jaanilt ja pillimees Kuuselt.²⁵ Heliplaadistamisel lõõtspilliga mängitud Karja labajala kohta on ta öelnud, et õppis selle kohalikult karjaselt, kes mängis lugu parmupillil. (Pulst 1967: 785, 787) August Pulst on märkinud, et lõõtsalugu „Lükata, tõmmata, hargiga, roobiga” on Jaan Ranna enda loodud. Arhiivisalvestisel kõlab „Lükata, tõmmata” aga parmupillil. On tõenäoline, et Jaan Rand esitas samu lugusid nii ühel kui ka teisel pillil, ning samuti võib olla, et loo mängimine lõõtsa asemel parmupilliga oli tingitud salvestamise komisjoni eelistusest.

Riigi Ringhäälingu plaadistamiselt pärinevate salvestiste kaudu on Jaan Ranna lood jõudnud praeguste pärimusmuusikuteni ning on küllaltki laialt tuntud. Parmupilli- ja kandlelugude kõrval on lõõtsalugusid küll ehk veidi vähem mängitud. August Pulsti mälestustes seisab, et Jaan Rand kinkis oma kandle ja parmupilli muusikamuuseumile (Pulst 1967: 787). Ometi pole nende kohta praeguse Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi kogus teadaolevaid jälgi ning ka lõõtspill hilisem saatus on teadmata.

Lisaks plaadistatud lugudele leiab märkmetest, mis Herbert Tampere tegi Jaan Rannalt 1937. aastal, Kirblas tuntud vemmälvärssi „Üks jäme linna lihunik” viisi ning kommentaari: „Vanatüdruk kirts-kärts²⁶ on tavaline „hacken-schottisch”²⁷ (ERA II 172, 100). See annab aimu, millist repertuaari Jaan Rand tundis, kuid noodistatud ega salvestatud temalt seda lugu ei ole.

Tampere on Rannalt noodistanud veel tantsuloo Vurr-sahkadi, noodi juurde on lisatud tantsukirjeldus (ERA II 172, 67/8). Huvitav on see, et selle nimega noodistatud ja

²⁵ Kuuse polka, mis salvestati parmupillil Jaan Ranna esituses, on Pulsti mälestuste kohaselt oma nime saanud sellest, et pillimehe kodu ees kasvas kuusk. (Pulst 1967: 787) Seega ei saa väita, et lugu oleks õpitud Kuuse-nimeliselt pillimehelt, mida ei saa samas küll lõpuni välistada.

²⁶ 1938. aastal Päevalehes ilmunud artiklis on Tõnis Braks (sündis Läänemaal Parivere külas Lihula lähedal) kirjutanud tantsu kohta järgnevalt: „Kui poisikesena olin suuremas küla pulmas, siis oli moetantsuks Vanatüdruk. Seda tantsides pöörutasid tantsijad kõvasti jalga ja laulsid ise: „Vana tüdruk kirts, kärts / vana tüdruk kirts, kärts! / Küll tema ketras, korrotas, / rohkest jalga pööratas.” Selle kirts-kärtsu kohal virutasid poisid jalapäka nii vägevasti vastu põrandat, et kogu hoone mürtsus. Neid mürtse võis kuulda läbi unegi, kui ronisime lakka pulmaväsimust puhkama.” (–s. [Braks, Tõnis] 1938) Sama tantsulugu kogus Kirbla kihelkonnast aastakümneid hiljem Ingrid Rüütel. Selle esitas kogujatele 1968. aastal siinses töös tutvustatud laulu- ja pillimees Johannes Liiv (RKM, Mgn. II 1536 b). Raamatus „Valimik eesti rahvatantse” (1936) avaldatud Vanatüdruku tantsu ja selle juurde kuuluva laulu on kogunud Herbert Tampere Audru kihelkonnast Mari Sutilt (Põldmäe, Tampere 1938: 122–123).

²⁷ „Hacken” tähendab saksa keeles „lõhkuma, raiuma”. Schottisch viitab reilendri tüüpi tantsule.

helisalvestatud (ERA, Pl. 54 B3) viisid ei lange kokku. Laiemalt on rahvatantsijate ja -muusikute seas liikvele läinud aga just Tampere noodistatud viis.²⁸

3.2.7 Johannes Nõmmsalu (1889–1971)

Johannes Nõmmsalu (endine Naumann) elas Kirbla kihelkonnas Rannu külas Juhkami talus. Talu nime järgi tunti teda ümbruskonnas ka Juhkami Juhanina. Kui kirjandusmuuseumi kogujad 1968. aastal vana lõõtsamehe juurde jõudsid, ei õnnestunud teda paraku enam salvestada. Johannes Nõmmsalu oli sel ajal 79-aastane ning tema sõrmed olid muutunud tuimaks ja pooleldi halvatuks, mistõttu ei saanud ta enam lõõtspilli mängida. (RKM II 254, 293) Samuti oli ta unustanud vanad laulud. See-eest rääkis kunagine pillimeest mõndagi huvitavat nii laulmisest kui ka pillimängust.

Johannes Nõmmsalu lapsepõlves ehk 19. sajandi lõpul olid levinud üherealised lõõtspillid, mida toodi Tallinnast. Umbes sel ajal hakkas liikuma juba ka kaherealise pille. Kõik noored poisid olevat pilli mänginud ning külalugusid õpiti üksteiselt. Johannes Nõmmsalu vend mängis ka viulit, mida oli õppinud Lihula algkooli kooliõpetaja käest, ning kodus mängisid vennad pillidel kokku. (RKM II 254, 237)

Samuti märkis Nõmmsalu, et vanasti oli palju kõrtse, enne nende kaotamist 1902./1903. aastal.²⁹ Kasari meierei juures asunud kõrtsis käidi tantsimas neljapäeva ja pühapäeva õhtuti, tantsimas käisid ka noored. Kiriku teenistuse ajal oli aga kõrts kinni. (RKM II 254, 238/239) Samas külas asunud Matsi talu peremees Mihkel Allikas³⁰ tõdes samuti kunagist kõrtside rohkust. Tema mäletas, et noored käisid seal tantsimas laupäeva ja pühapäeva õhtul (võimalik

²⁸ Herbert Tampere noodistus Jaan Ranna Vurr-sahkadist ilmus aasta pärast salvestamist, 1938. aastal välja antud Rudolf Põldmäe ja Herbert Tampere raamatus „Valimik eesti rahvatantse” ning hiljem ka Tampere raamatus „Eesti rahvapillid ja rahvatantsud” (Põldmäe, Tampere 1938: 141; Tampere 1975: 161).

²⁹ 19. sajandi viimasel veerandil hakati Eesti aladel asutama karskusseltsi, mis kujunesid ühtlasi oluliseks osaks seltsi- ja kultuurielust, ning 1904. aastaks oli neid registreeritud juba 61. Karskusseltside praktilistes nõudmistes seisis esimesel kohal kõrtside sulgemine. (10.5.2.2. Karskusseltsid, ajalooarhiivi fondiloend, vaadatud 28.02.2022)

³⁰ Mihkel Allikas elas Kirbla kihelkonnas Rannu külas Matsi talus ja oli 73-aastane, kui rahvaluulekogujad 1968. aastal tema juures käisid. Olli Kõiva on oma kogumispäevikus kirjeldanud nende talus tekkinud rusuvat tunnet ning märkinud pererahva lauluisu puudumist. Peremees Mihkel Allikas oli juba 30 aastat jalutu. Ta oli sõja-aastatel rindel põrutada ja külmetada saanud, mistõttu oli tulnud ta jalad amputeerida. Siiski koguti temalt ja ta naiselt Maria Allikalt küllaltki palju mitmesuguseid muistendeid, kalendripärimust ja mängude kirjeldusi. (RKM II 254, 291/2)

muidugi, et tegu oli mõne teise kõrtsiga). Tantsudeks olnud labajalavalss ja polka. Tantsu saateks mängis lõõtspill, kuid vahel tantsiti ka parmupilli või viiuli järgi ning mõnikord mängiti ka kokku. „Küll oli häid pillimehi! Nüüd on need surnud. Kui Aave Tõnis väljas oli, siis olid kõik tantsimas,” meenutas Mihkel Allikas kunagisi aegu. Tema oli üks neist, kes soovitas kogujatel üles otsida Juhkami Juhani ehk Johannes Nõmmsalu, sõnades, et ta on veel elus ja mängis viimati kolhoosi ajal.³¹ (RKM II 254, 233/235)

Olli Kõiva kogumispäevikust leiab ka huvitava killukese – Johannes Nõmmsalu kui Läänemaalt pärit pillimehe arvamuse Võrumaa lõõtspillimängijate kohta. Olli Kõiva kirjutab: „Kriitiliselt räägib vana pillimees Võrumaa lõõtsapillimängijatest, keda raadios kuulnud. Neil olevat teistmoodi toon ja teistmoodi mängunukad. Läänemaal, Pärnumaal ja ka Saaremaal olevat kenamad lood.” (RKM II 254, 293)

Varasemalt, kui käed veel hästi liikusid, tegi Johannes Nõmmsalu ka ostetud lõõtspille ümber ja parandas teiste vanu pille. (RKM II 254, 293) 2019. aastal jõudis tema lõõtspill Eesti Rahva Muuseumi kogusse (ERM A 1051:20).³² Tundub, et sama pilli hoiab vana pillimees põlvedel 1968. aasta ekspeditsiooni käigus tehtud fotodel (vt lisas 1 fotod nr 5–7 lk 71–72). ERMis hoiul oleva pilli juurde lisatud legend ütleb, et tegu on ainsa pilliga, mis Johannes Nõmmsalu päris ise valmistas. Kõnealust pilli olevat ta hakanud ehitama 1950. aastate alguses oma mure leevendamiseks pärast naise surma 1951. aastal. Samuti on seal märgitud, et Johannes Nõmmsalu esimene lõõtspill sai sõjas hukka. Pole siiski kindel, kas legend isevalmistatud pilli kohta vastab tõele, ehk oli tegu ikka ostetud pilliga, sest mitte mingisuguseid viiteid algusest lõpuni ise valmistatud pilli kohta 1968. aasta kogujatelt ei leidu.

³¹ 1966. aastast pärinevad Rahvusrhiivis Kirbla sovhoosiga liitunud Ždanovi nimelise ja „Leninliku Tee„ kolhoosi liikmete tööstaažide kindlakstegemise aktid (LAMA.528.3k.1). See lubab arvata, et 1966. aastal liideti sealne kolhoos sovhoosiga ning seega oli Johannes Nõmmsalu lõõtsa mänginud veel mõni aasta enne kogujate tulekut.

³² Samuti jõudis ERMi kogusse Johannes Nõmmsalu valmistatud käterätinagi (ERM A 1051:21). See 1930. aastatel valmistatud kaunis ese annab samuti tunnistust tema kunagisest käteosavusest. Museaali juures olevas legendis seisab, et nende pere oli sel ajal heal järjel, pidades ka teenijatüdrukut ja sulast. Küüditamisest pääsenud nad üle noatera.

3.2.8 Johannes Liiv (1907/8–?)

Johannes Liiv elas Kirbla kihelkonnas Keskküla külas Ahuvare talus, kuhu ta oli elama asunud 1935. aastal (RKM III 5, 100). Pärit oli pillimees Martna kihelkonnast. Johannes Liiv mõistis mängida nii lõõtspilli, suupilli kui ka lehepilli.

Rahvaluule kogujad käisid tema juures nii 1968. kui ka 1969. aastal, kõigepealt ekspeditsiooni käigus ja seejärel järelkorjel. Kogumise ajal oli Johannes Liiv vastavalt 60- ja 61-aastane. Põhiliseks küsitlejaks oli seejuures Ingrid Rüütel. Rüütel on kirjutanud, kuidas neid juhatati esimesel korral kirja teel Johannes Liiva kui „universaalse mehe” juurde. Liiv olevat tõesti heaks pilli- ja jutumeheks ning laulude teadjaks ostunud. (Rüütel 2010: 130)

Johannes Liiva esimene pill, mida ta mängima õppis, oli lõõtspill. Seda õppis ta oma onu käest, kes mängis ka suurt kannelt. Samuti hakanud ta juba väiksest peast suupilli mängima, mida talle – Jukule kingiti ja laatade ajal osteti. Suupille olnud pillimehel elu jooksul rohkesti. (RKM, Mgn. II 1480 a)

1968. aastal mängis Johannes Liiv kogujatele ette lehe- ja suupillil vanu labajalavaltsse, mida ta oli noorpõlves lõõtspillil tantsu saateks mänginud, ning laulis mitmeid laule, seejuures ka ringmängulaule (Rüütel 2010: 130–131). Hulga laule oli ta õppinud oma emalt, kes sündis Kasari kõrtsis (Kirblas) ja elas hiljem Ridalas. (RKM III 5, 100) Johannes Liivalt salvestati 1968. aastal kokku kaheksa laulu ja pillilugu, nende hulgas ka üks linnuhäälte imitatsioon lehepillil (RKM, Mgn. II 1480 a, 1481 a–g). Temalt noodistati üheksa lugu, salvestatud lugudega kattub neist vaid üks. Noodistatud on valdavalt laulud. Nende seast leiab ka laule, mille loojaks oli Suure-Rõude külas elanud Anton Möllis, kes jäädvustas niiviisi sealse kandi inimesi ajalukku.³³

Järgmisel aastal õnnestus Ingrid Rüütli ja Herbert Tamperel salvestada ka Johannes Liiva lõõtsamängu. Tõsi küll, fotode põhjal mängis Johannes Liiv tookord karmoška-tüüpi³⁴ pillil, kuid nimetan seda kokkuleppeliselt siiski lõõtspilliks (vt lisa 1 foto 11 lk 73). Tuleb meeles

³³ Anton Möllis oleks Johannes Liiva hinnangul 1960. aastate lõpul olnud umbes 90-aastane. Suure-Rõude küla on sama, mis praegune Rõude küla, kus asub Suure-Rõude mõis, mille läheduses on siiani olemas Mölli talu. Rõude küla asub varasema Martna kihelkonna territooriumil, ometi on see lähedal Johannes Liiva elukohale Kirbla kihelkonnas.

³⁴ Karmoška on kaherealine diatooniline Vene päritolu pill, mille tegemist alustati 1890. aastate lõpul. Esmalt levis see Eestis kaupmeeste ja poodide müügikataloogide vahendusel, teise maailmasõja ajal nõukogude sõjaväelaste kaudu ning nõukogude ajal ühtse kaubandussüsteemi kaudu kõikidesse liiduvabariikidesse. (Noormaa, Sünter 2008: 64) Karmoška on väga populaarne ka tänapäeva Eestis. Erinevalt lõõtspillist on karmoška unisonoorne ehk mõlemat pidi lõõtsa liigutades kõlavad samad noodid.

pidada, et noorpõlves oli Johannes Liival kindlasti teistsugune lõõtspill, mida tõendab ka tema mängustiil.

Lõõtsal mängitud lugusid salvestati Liivalt kokku kolm – need olid kõik labajalavalsid. Lugu „Vana Vaimõisa Vahi Peeter”,³⁵ mille juurde käisid ka sõnad, mis on sisult sarnased lauluga „Alt Kaseküla Kase Mihkel”, salvestati tema esituses ka aasta varem lehepillil ja lauldes. Lõõtspillil mängis ta loole ühe osa juurde, mis tema laulus ei kõlanud.

Teisel salvestisel kõlab labajalalugu, mida mängiti Johannes Liiva sõnutsi üle saja aasta tagasi mollpillil – ühest puust tehtud „ilma kaaneta simli peal, mille ääre peal on mõned nupud ja seest on ta künakirvega ära õõnistatud” (RKM, Mgn. II 1535 b). Pillimees ise polnud mollpilli näinud. Loo oli ta kuulnud Nuutava Antoni (ilmselt eelpool nimetatud Anton Möllise) käest, kes oli mollpilli näinud, kuid mängis ise lugu lõõtspilli peal. Liiv lisas, et seda lugu tuleb mängida ainult ühel real, teist rida ei tohi puudutada. Lugu pärinevat ajast, kui üherealised lõõtspillid esimesena välja tulid, ning seda mängiti ka viiuli peal, kuid kõige rohkem oli see siiski lõõtspilli lugu. Nimeks ei osanud Johannes Liiv sellele muud arvata, kui ikka „Mollpilli lugu”. (RKM, Mgn. II 1535 b)

Kolmas lugu oli labajalg nagu teisedki, arhiivis nimetatud kui „käimaga lugu”, mis viitab loo saatel tantsitud tantsus esinevale käimise tuurile. Labajalaloo ühe osa juurde käisid ka sõnad algusega „Mis sa meie Marist muidu pilkad”. Mitmete laulude puhul tundis Johannes Liiv end salvestamisel veidi ebamugavalt ega tahtnud alati laulusõnu lõpuni meenutada või laulda, kuna need näisid talle rohkem või vähem sündsusetud. Ise kasutas ta selle väljendamiseks sõna „prosta”.

1969. aastal salvestati temalt veel umbes üheksa laulu ja üks naljand. Johannes Liiva kohta leidub arhiivis veel materjali, mida on võimalik edaspidi lähemalt uurida. Johannes Liiv demonstreeris kogujatele samuti näärisoku tegemist, mis on jäädvustatud fotodel. Kõik Johannes Liivast tehtud fotod on arhiivist leitavad viidete alt ERA, Foto 8783–86, 8788–95.

Samuti tantsis ta kogujatele labajalavalssi, mida on Ingrid Rüütel nimetanud üheks tantsu omapäraseks erikujuks, arvates seda pärinevat mõnest veel vanemast hüppetantsust. Rüütel kirjutab sellest järgnevalt: „Kuigi meile räägitakse, et juba käesoleva sajandi algul tantsisid seda eakamad inimesed, on praegune vanem põlvkond nende tantsuoskuse üle võtnud,

³⁵ Vaimõisa mõis, millele laulu sõnades nähtavasti viidati, asub ajaloolisel Märjamaa kihelkonna territooriumil, praegu Rapla maakonnas Märjamaa vallas.

mistõttu võisimegi seda 19. sajandi algupoole moetantsu veel oma silmaga näha ja kaasagi tantsida. Folkloristile oli see, teadagi, elamuseks ja teadusele väärtuslikuks materjaliks, sest selliseid tantse pole vähemalt filmis³⁶ varem jäädvustatud.” (Rüütel 2010: 130–131)

3.2.9 Eduard Tükk (1917–?)

Eduard Tükk oli pärit Kirbla kihelkonnast Rannu külast, kuid kui rahvaluulekogujad 1968. aastal tema juures käisid, elas ta Lihulas.

Paraku ei tahtnud ta kogujatele pilli mängida, kuna lõõtspilli tal enam ei olnud ning akordionil polevat vanad pillilood õnnestunud. (RKM II 254, 319/20) Sellegipoolest on noodistatud kaks Eduard Tüki lugu, mõlema juurde käivad ka sõnad ning võib arvata, et Tükk esitas need kogujatele lauldes ja siiski ka akordionit mängides. Esimene neist lugudest on labajalg sõnadega „Üks tüdruk nutab, kes teda võtab, poiss mööda läinud ja põle teda näinud”. Selle loo olevat Eduard Tükile õpetanud tema onu, kes laulnud ette, Eduard mänginud lõõtsal järgi. Ühtlasi on too labajalg esimene lugu, mida Eduard Tükk lõõtspillil mängima õppis. Teine üleskirjutatud lugu on mardilaul, mida lauldi lõõtspilli saatel. Eduard Tükk mängis polka rütmis mardilaulu kogujatele ette akordionil. (RKM III 5, 99)

Eduard Tükk olevat olnud juba umbes 13-aastase poisikesena pulmapillimees. Kogumispäevikus on märge, et tema ema andnud kogujatele foto, millel on näha noor lõõtsamängija, sokid ja kindad paelaga käe ümber seotud. (RKM II 254, 320) Kõnealuse pildi edasine saatus on aga teadmata ning ka Eduard Tüki kohta pole rohkem infot.

3.2.10 Aare Rand (1952–2010)³⁷

Aare Rand oli pärit Kirbla kihelkonnast Rannu külast ning oli 1969. aasta kogumisretke ajal 17-aastane, olles seega siinsetest lõõtspillimeestest kõige noorem. Aare Ranna kohta pole paraku kuigi palju rohkem teada. Hilisemast leidub infokilde samuti Aare Ranna nimelis(t)e

³⁶ Johannes Liiva on lühidalt filmitud nii tantsimas kui ka suu- ja lehepilli mängimas (ERA, DV 112 N 24 ja ERA, DV 115 N 46).

³⁷ Aare Rand. Geni, vaadatud 10.04.2022.

lõõtsamängija(te) kohta, kelle elukohaks on märgitud Läänemaast kauged Eesti paigad, ning seetõttu pole võimalik pealiskaudse uurimise põhjal väita, et tegu oleks tollesama Kirbla kihelkonnast pärit pillimehega.

Aare Rannalt salvestati tol korral kaks lugu, milleks olid Vurr-sahkadi ja Üks-kaks-kolm-neli-viis-kuus-seitse. Pole aga teada, kust või kelle järgi Rand lood õppinud oli. Üheks võimaluseks tuleb pidada ka varianti, et noor lõõtsamängija oli lood õppinud noodist või mõne toleaege rahvatantsurühma järgi. Üks-kaks-kolm-neli-viis-kuus-seitse oli laiemalt levinud tantsulugu, mida 1969. aastal võisid peale külapillimeeste mängida ka kutselised muusikud, kes olid võtnud selle noodist vm. Vurr-sahkadit oli Kirbla kihelkonnast kogutud ka varem – nimelt 1937. aastal Jaan Rannalt,³⁸ kellel oli sellest kaks erinevat versiooni (vt ptk 3.2.6). Aare Ranna Vurr-sahkadi on aga neist erineval viisil. Samast kogumisretkest leiduvad arhiivis ka fotod, millel demonstreerivad rahvariites naised rahvatantsu Vurr-sahkadi (ERA, Foto 8796–8803). Ühele pildile on napilt peale jäänud ka pillimees, kelleks on ilmselt Aare Rand (vt lisas 1 foto nr 8 lk 72).

3.3 Lõõtspillidest

19. sajandi alguses leiutatud lõõtspill jõudis Eestimaale sama aastasaja lõpukümnenditel ostupillina. Rannaäärsetesse piirkondadesse levisid lõõtspillid eeskätt meremeeste vahendusel, kuid neid liikus ka kaupmeeste kaudu ning aja jooksul tekkis linnades võimalus lõõtspille kauplustest tellida. (Noormaa, Sünter 2008: 54, 57; Tõnurist 2010: 624) Nii oli ka Kirbla kihelkonna pillimees Jaan Rand käinud Pärnu linnas omale lõõtspilli hankimas (vt ptk 3.2.6 lk 33).

Igor Tõnurist on kirjutanud artiklis „Pärnumaa rahvapillitraditsioonist” huvitavat Läänemaa naabermaakonna lõõtspillitraditsiooni kohta. Pärnumaal olid esindatud kõik lõõtspillitüübid – nii algelisemad üherealised kui ka kõige populaarsemad kahe- ja kolmerealised. Pille toodi Saksamaalt ning pillimeeste mälestuste kohaselt jõudis kauplustesse ka Itaalia ja Austria lõõtsasid. 20. sajandil levisid mõnevõrra ka vene lõõtspillid. (Tõnurist 2010: 624–625) Tõenäoliselt kehtib paljugi sellest ka Läänemaal, sh Vigala ja Kirbla kihelkonnas valitsenud olukorra kohta.

³⁸ Jaan Ranna ja Aare Ranna võimaliku suguluse kohta pole hetkel andmeid, et seda kinnitada või ümber lükata.

Vigala ja Kirbla lõõtsarepertuaaris on aimata varasemate populaarsete ilma harmoonilise saateta rahvapillide – viiuli ja torupilli – mõjutusi. Samuti on lugudes, mida koguti ka mitmeid aastakümneid hiljem ulatuslikumate võimalustega lõõtspillide peal mängituna, tunda esimeste kõige algelisemate üherealiste lõõtspillide mõju. Leidub mitmeid lugusid, mida hiljem rohkemate ridadega pillidelgi mängiti vaid ühel real. Kirbla pillimees Johannes Nõmmsalu (sünd 1889) on kogujatele rääkinud, et tema lapsepõlves olid levinud üherealised lõõtspillid, mida toodi Tallinnast, kuid umbes sel ajal hakkas liikuma ka kaherealisi pille (vt ptk 3.2.7 lk 35).

Paraku ei ole kuigi palju teada, milliseid lõõtspille täpsemalt kõnealused pillimehed mängisid. Hetkel kujundavad konkreetset teadmist üksikud fotod ning mõningasi üldisemat laadi oletusi pilliehituse kohta saab teha ka helisalvestiste ja üleskirjutatud lugude ning nende läbi mängimise põhjal (mitmerealine pill võis olla, kas bassis on ka minoorsed harmooniad jms). Üldiselt tundub, et lõõtsatüüpide osas oli pilt küllaltki kirju ning kasutusel oli mitmeid erinevat laadi pille. Samuti oli oletatavasti mitmel pillimehel elu jooksul erinevaid lõõtspille.

Kahe- ja kolmerealised lõõtsad, mis olid peamiselt levinud Lääne-Eesti rannikualadel meremeeste kaudu, olid tähtsal kohal ka Kirblas ja Vigalas. Nagu mujalgi, hakkasid sealgi kohalikud meistrid vabrikupillide eeskujul omi pille ehitama või olemasolevaid parandama ja täiustama. Paraku on fotode põhjal teada vaid kolme selles töös käsitluse all oleva pillimehe kohta, millist lõõtsa nad mängisid. Johannes Nõmmsalu pill, mis on hoiul Eesti Rahva Muuseumis, esindab kolmerealist lõõtspilli (vt lisas 1 foto nr 7 lk 72). Kahe- ja kolmerealiseid pille leidis seal kandis samuti erinevat tüüpi. Naaberkihelkonna Kullamaa pillimehel Priidu Maritovil oli näiteks nn lusikatega bassisüsteemiga kaherealine lõõtspill (vt foto nr 2 lk 70). Kirblast pärit Jaan Rannal oli aga kolmerealine vene päritolu libliklõõts (vt foto nr 1 lk 70). Libliklõõtsad olid Eestimaal eeskätt levinud Kagu-Eestis ja Peipsi äärsetes külades, kuid seesuguseid pille valmistasid kohalikud pillimeistrid ka Saaremaal ja Läänemaal (Teinbas 1994: 17). Jaan Ranna esimene lõõtspill, mille ta Pärnust ostis, oli olnud siiski kaherealine ja seega üks teine pill (Pulst 1967: 784–785).

Kirbla pillimees Johannes Liiv hoiab fotodel käes aga hoopis karmoška-tüüpi pilli (vt lisas 1 foto nr 11 lk 73), mida rahvaluulekogujad lõõtspilliks on nimetanud, ja mängib sama pilli ka 1969. aasta helisalvestistel. Samas on üpris kindel, et ajal, mil Johannes Liiv lõõtsa mängima hakkas, oli tal kasutusel mitte karmoška, vaid mõni teine lõõtspill.

See, milliseid lõõtspille mängisid teised siinses töös käsitletud pillimehed, samuti nende kasutatud pillide ehituslikud küsimused ja päritolu nõuavad edasist uurimist. Siinkohal olen koondanud hetkel teadaoleva, et pakkuda lähtekohta põhjalikumaks uurimiseks. Kahtlemata on Läänemaal levinud pillitüüpide uurimine omaette valdkond, mis aitaks kujundada tervikpilti selle paiga lõõtspillitraditsioonist.

3.4 Kokkuvõte

Vigala kihelkonnast on lugusid kogutud neljalt lõõtspillimängijalt ja Kirblast on vaatluse all lausa kümme pillimeest. Vigala lõõtsamängijad elasid kahes erinevas külas, Kirbla pillimehed kuues erinevas külas. Enamuse lõõtspillimängijate isikute kohta leidub infot rahvaluule kogujate materjalide hulgas võrdlemisi vähe. Kõige põhjalikumalt on teada vaid Jaan Ranna taustast.

Herbert Tampere kirjutas Postimehes 1929. aasta kogumisretke kokkuvõttes, et enamasti elasid rahvalaulikud ja -pillimehed materiaalselt küllaltki vaest elu ning harva juhtus mõni suure talu peremees rahvapillimees olema (Postimees 23. august 1929). Siinsetest lõõtspillimängijatest on täpsemalt märgitud vaid Madis Miisa kohta, et ta oli kogumishetkel talusulane. Siiski on veel teada, et nii Johannes Nõmmsalu kui ka Jaan Rand omasid talu. Pillimeestest olid kõige vanemad Jüri Virtal ja Jaan Sarapuu, kelle sünniaastad jäävad 1850. aastate lõppu / 1860. algusesse. Kõige noorem pillimees oli aga pea sada aastat hiljem, 1952. aastal sündinud Aare Rand. Samas pole kõigi pillimeeste sünniaega teada. Lõõtspillimängijate elukäigu, hariduse ja ametite kohta (v.a. Jaan Rand) andmed samuti puuduvad ning seetõttu jääb praegu suuresti mõistatuseks, missuguse igapäevaelu ja taustaga inimesed lõõtspillilugude taga olid.

Pillimeeste repertuaar koosnes valdavalt polkadest ja labajalgadest. Toetudes Genis olevatele andmetele, on Jüri Virtal siinses töös kõige vanem pillimees, kellelt on ühtlasi kogutud kõige enam labajalgu (kuus labajalga). Seejuures on varajase sünniaastaga Jaan Sarapuult kogutud ainult labajalgu (neli labajalga). Labajalaviiside kui vanemasse kihistusse kuuluvate tantsulugude rohkus tundub olevat seotud pillimehe varajase sünniaasta ja kõrge vanusega. 1929. aasta kogumisretkel 20.–30. eluaastates olnud pillimeeste repertuaaris esines rohkem polkasid. Eduard Valdekult (sünd 1905) kogutud lugude hulgas on üheksa polkat kahe

labajalavalsi kõrval. Samuti on kogutud Madis Miisalt (sünd ~1899) rohkem polkasid kui labajalavalsse.

1960. aastate kogumisretkede ajal pillimehed meenutasid, milliseid lugusid nad olid noorest peast kuulnud ja mänginud, ning sealne labajalaviiside esinemine ei kirjelda toonast hetkeolukorda. 1929. aastal kogutud labajalgade rohkus aga tõendab, et labajalg pidi tol ajal pidudel tantsuna käibel olema. Jaan Sarapuu puhul tekib küsimus, kas tema repertuaar koosneski ainult labajalgadest või tundis ta ka mõnda polkalugu. Ühe mängija kohta küllaltki väikese kogutud lugude arvu puhul pole siiski võimalik suuri üldistusi teha. Üleskirjutatud lugude puhul tulid nähtavasti mängu ka kogujate soovid ja valikud, pillimehel parasjagu meelde tulnud lood ning muud võimalikud tegurid. Ometi on vanuse ja repertuaari seosed huvitav mõttekoht, olgugi, et paraku pole oletusi võimalik lõpuni kinnitada ega kõigile tekkinud küsimustele vastata.

Siinsetel pillimeestel kasutusel olnud lõõtspillide kohta leidub vaid üksikuid infokilde. Üldiselt võib öelda, et selles piirkonnas oli kasutusel erinevat tüüpi lõõtspille. 19. sajandi lõpul levisid kõigepealt algelised üherealised pillid, seejärel kahe- ja kolmerealised lõõtsad. Üks võimalus endale pill saada oli minna seda suuremasse linna ostma ning tõenäoliselt oli mitmel lõõtsamängijal elu jooksul ka mitmeid erinevad lõõtspille.

4. Lõõtspillimängijate repertuaari analüüs

Selles peatükis on juttu Vigala ja Kirbla lõõtspillimängijate repertuaarist. Esimeses alapeatükis annan ülevaate, kui palju, kuidas ja milliseid lugusid on nendest kihelkondadest jäädvustatud. Samuti arutlen lugudele nime andmise üle, puudutan repertuaarile omaseid üldiseid jooni nagu oma pillilugudele kaasa laulmine ning tutvustan lühidalt labajalga ja polkat, mis moodustavad sealse repertuaari põhiosa. Teine alapeatükk sisaldab polkade ja labajalgade analüüsi – toon välja lugude ja nende osade vahelised kattuvused ja sarnasused, mille avastasin nende kuulamisel ja mängimisel, ning analüüsin polkade ja labajalgade vormi ja harmooniat.

4.1 Repertuaari ülevaade

Vigala ja Kirbla kihelkonnast leidub arhiivis kokku 77 lõõtspillil mängitud lugu, mis moodustavad siinse töö uurimismaterjali. Sellest, et Vigalast on vaatluse all nelja pillimehe lood ning Kirblast on kogutud lugusid üheksalt mängijalt, annab aimu ka kogutud pillilugude hulk: Vigalast on üles kirjutatud 31 lugu ning Kirblast 46. Siiski on nende kahe kihelkonna eri pillimeeste lõõtsalugude arv küllaltki võrdne, kui arvestada seda, et Kirblast pärit lõõtspillimängijaid on üle poole rohkem.

Ainult noodistus	42	> 63 noodistust
Nii noodistus kui helisalvestis	21	
Ainult helisalvestis	14	> 35 helisalvestist

Tabel 1. Noodistuste ja helisalvestiste osakaal.

77 lõõtsaloo hulgas leidub nii neid, mis on ainult noodistatud või ainult helisalvestatud, kui ka neid, millest on tehtud nii noodistus kui ka helisalvestis. Arhiivis on talletatud kokku 62 noodistust ning 35 helisalvestist. Nende jaotusest annab ülevaate tabel 1. Kogujad on teinud

noodistuse ilma salvestiseta 42 lõõtsaloost. Ilma noodistusteta on salvestatud 14 lõõtsalugu. Lugusid, millest on nii salvestis kui noodistus, on 21.

Vigalast ja Kirblast kogutud lugude puhul on ülekaalus polkad ja labajalad. Polkasid on kahe kihelkonna peale 41 ning labajalgu 29. Lugude jaotust kahe kihelkonna peale ja polkade-labajalgade osakaalu illustreerib tabel 2. Eraldi rühma olen koondanud teadaolevalt kindla vormiga tantsud, sh populaarsed, laiemalt levinud seltskonnatantsud. Sinna hulka kuuluvad labajala sammu kasutav Vurr-sahkadi, millest on kogutud kolm erinevat viisi, 20. sajandi alguses levinud populaarne seltskonnatants Takkalaadi polka ehk Paabiljon,³⁹ millest on kaks erinevat viisi, samuti laialt levinud reinlendri-tüüpi seltskonnatants Üks-kaks-kolm-neli-viis-kuus-seitse⁴⁰ ning eesti rahvaviis Eideratas,⁴¹ mille nime noodistuse juures pole märgitud, kuid lugu on selgelt tuvastatav meloodia põhjal. Võimalik, et mõnel polkade ja labajalgade hulka arvatud lool oli samuti kindel tantsuliikumine, kuid täpsemate oletuste tegemiseks andmed puuduvad.

	Vigala kihelkond	Kirbla kihelkond	Kokku:
Polka	24	17	41
Labajalad	5	24	29
Kindla vormiga tantsud	2 (Eideratas, Takkalaadi polka)	5 (3x Vurr-sahkadi, Paabiljoni polka, Üks-kaks-kolm-...)	7
Kokku:	31	46	77

Tabel 2. Kogutud lõõtspillilood kihelkonniti ja loo tüüpide kaupa.

³⁹ Paabiljoni polka levis populaarse seltskonnatantsuna 20. sajandi alguses üle kogu Eesti. Rahvusvahelise tüübinimena võib nimetada seda papiljonipolkaks, kuid Eestis on seda tuntud mitmete erinevate nimede all: Takkalaadi, Papiljon, Pabeljoni polka, Polka-papiljon, Kahtõpuari, Sepp, Liblikapolka, Tagantlaetav, Metsavaht, Musupolka jm. Tegu on polkatantsu kindla variandiga. (Rüütel, Kapper 2015: 394)

⁴⁰ Üks-kaks-kolm-neli-viis-kuus-seitse oli moes ühel ajal reinlendriga, mille sammul tants põhineb, ja levis üle Eesti populaarse seltskonnatantsuna. Tants on tuntud ka üle kogu Saksamaa ja mitmel pool mujal Euroopas. Ühtlasi on sellel mitmeid erinevaid nimesid, mis tulenevad sinna juurde lauldavatest sõnadest. (Rüütel, Kapper 2015: 330–331) Tantsuviis on enamasti üks ja sama ning kuulmise põhjal äratuntav ka teiste rahvaste repertuaaris.

⁴¹ Eideratta viisile on samuti olemas tants, mis on kirjeldatud Anna Raudkatsi raamatus „Eesti rahvatantsud” (1926). Tantsus on kasutatud masurka sammu, kuid täpsemalt pole teada, kas tants on folkloorne või Anna Raudkatsi omaloomingu sugemetaga. Nimetatud täpsustus pärineb tantsu-uuriija Sille Kapper-Tiisleri loengust.

Labajalad, mis on ajalooliselt alguse saanud torupillilugudest, olid levinud eelkõige Lääne- ja Põhja-Eestis. Samas levisid nad ka Mulgimaale, mis on küll lõuna pool, kuid seostub suurel määral Põhja-Eesti kultuuriareaaliga. Kagu-Eestisse ja Setomaale labajala traditsioon ei ulatunud. Labajalgadega sarnaseid viise tundsid ka siinsed rannarootslased. Tõenäoliselt kuuluvad eesti torupillimuusika ja sellest lähtunud labajalalood keskajal Skandinaavias laiemalt levinud ja kuni Iirimaani ulatunud pillimuusika varamusse. (Rüütel 1989: 3)

19. sajandi alguses Kesk-Euroopas laialt populaarseks saanud tšehhi või poola algupäraga polka jõudis Eesti aladele 19. sajandi teisel poolel. Samal ajal tulid käibele ka teised paaristantsud nagu reinlender, galopp, valss, polka-masurka, krakovjakk jt. Polkast sai aga tants, mis kujunes 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses väga populaarseks ning jäi pikemaks ajaks käibele. Labajalgadega võrreldes on polkad üle kogu Eesti laialdaselt levinud ja polkat tundsid kõik ümberkaudsed rahvad. Leidus polkalugusid, mis olid levinud üle Eesti, kuid esines ka piirkondlikke eripärasid. (Põldmäe, Tampere 1938; Tampere 1975: 65; Rüütel 1989: 3)

Polkade ja labajalgade domineerimist Lääne-Eesti tantsuvaras on välja toonud ka Herbert Tampere ja Rudolf Põldmäe: „Terved maakonnad Kesk- ja Lääne-Eestis on äärmiselt kehva tantsuvaraga. Paljudes kohtades esindab seda ainult labajalavalss ja hiljem peaaegu samavõrra populaarne polka.” (Põldmäe, Tampere 1938)

1929. aastal kogutud lugudel on valdavalt üldised nimed nagu polka või labajalavalss – iga loo täpseks pealkirjastamiseks polnud igapäevases käibes ilmselt vajadust, kuna need kõlasid arvatavasti eelkõige tantsu saateks. Samuti pole teada, kas kogujad küsisid toona pillimeestelt eraldi iga loo nime (kogutud materjali hulgas leidub ka lugusid, mis on tähistatud vaid numbriga ning nende liigitamisel polkaks või labajalaks olen kasutanud Ingrid Rüütli määratlust 1989. aasta repertuaarikogumikus või olen määranud liigi ise). Konkreetse nimega lugude seas tõusevad esile levinud seltskonnatantsud (nagu Paabiljon/Takkalaadi polka) ja mujalgi levinud tantsuviisid (Eduard Valdeku polka „Juulit-Maalit”), mis näitavad pillimehe teadlikkust kindlast tantsust või pilliloost. Samuti kannavad nime Jaan Sarapuu labajalad Hiidlase torupillilugu ja Muhulase torupillilugu, mis viitavad põlvnemisele torupillirepertuaarist, ning Jüri Loringu polka „Äksi eit” ehk „Torupilli Viiu Jaagu Ants”, mille puhul võib oletada seost laulusõnadega.

Kui heliplaadistamise käigus Jaan Ranna lugusid salvestati, oli tarvis neid üksteisest eristamiseks kuidagi nimetada. Jaan Rand on andnud oma lugudele nimed valdavalt nende

päritolu järgi (kellelt õppis jms). Samuti on võimalik, et pillimees nimetas lugusid nõnda ka enne, kui tekkis vajadus neid plaadistamise jaoks kirja panna. 1968.–1969. aastatel on kogujate küsimise peale andnud pillimehed lugudele nimesid samuti nende päritolu, laulusõnade või tantsujoonise järgi (vt nt Johannes Liiva labajalad).

Kõneks oleva piirkonna puhul on mitmel pool märgitud, et lõõtsamängija laulis oma pillimängule kaasa. Sama on kinnitanud ka Jaan Rand, lisades, et kui pilli parasjagu ei olnud, tantsiti Kirblas labajalga ka laulu ja kuljuste saatel (Pulst 1967: 785). Samuti esitati mõnel pool lõõtspilli saatel traditsioonilist mardilaulu „Laske mardid sisse tulla”, mis on muidu tuntud ilma saateta lauldava regiviisina (Rüütel 2010: 129). Lõõtspillipäraste viisikeerutustega mardilaul on 1968. aastal üles kirjutatud Kirbla pillimehelt Eduard Tükilt (RKM III 5, 99 (106)).

Lõõtsamängu juurde lauldud sõnu pole aga kuigi palju säilinud. Eduard Oja ja Eduard Treu on oma 1929. aasta kogumisretkel üles märkinud ühe Madis Miisa polka juurde kuulunud sõnad, mis pole paraku terviklikult säilinud: „Tuutam, tuutam tädipoeg Hans, / Tuutam, tuutam tädipoeg Hans.” (ERA II 17, 338) Treu kogumispäeviku kohaselt olevat Miisa loonud sõnad lausa iga oma pilliloo juurde (ERA II 17, 30). Samast kogumisretkest pärineb Jaan Sarapuu mängitud Hiidlase torupillilugu, millel on eraldi lauluga refrään, mille sõnad kõlavad nõnda: „Iida sõnni, taraiida tantsu.” (Tampere 1975: 161; ERA III 2, 195).

Kõik lõõtsalood olen koondanud tabelisse, mis on süstematiseeritud pillimeeste kaupa ja asub lisa 2 lk 74–80. Pillimehed ja nende lood on järjestatud kogumise järjekorras. Igale pillimehele ja tema loole olen andnud numbri. Nii näiteks loo nr 6.5 esimene number viitab järjekorras kuuendale pillimehele, kelleks on Madis Miisa, ja teine number tema viiendale loole, mis on labajalg. Kõik tabelis märgitud lood, mis kannavad nime labajalavalss, valss, labajalg, Hiidlase ja Muhulase torupillilugu, kuuluvad labajalgade hulka. Polkade puhul žanrilist kahtlust ei teki, kuna pealkirjas esineb polka mõiste. Järgnevas analüüsi osas viitan konkreetsetele lõõtsalugudele nimetatud tabeli alusel.

4.2 Repertuaari analüüs

Võtan lähema vaatluse alla polkad ja labajalad, mis moodustavad Vigalast ja Kirblast kogutud lõõtsalugude põhiosa ja milles väljendub eeldatavasti kõige paremini selle piirkonna muusikaline eripära. Vaatlen kokku 75 pillilugu. Repertuaari analüüsist jäävad kõrvale kaks lugu, milleks on Eideratas (J.L. 7.10) ja Üks-kaks-kolm-neli-viis-kuus-seitse (A.R. 12.2). Nagu eelpool nimetatud (vt ptk 4.1), on need üldtuntud viisid, žanriliselt ei ole antud töö raames neile aineses võrdlusmomenti ja jätan need praegusega seetõttu kõrvale.

Eeltööna noodistasin helisalvestiste põhjal 13 lõõtsalugu, mida kogujad ei olnud noodistanud (Jaan Ranna „Kilu-Mari polka” (10.3) puhul kasutasin Cätlin Mägi noodistust). Lisaks neile noodistasin veel 11 lugu, mis pärinevad 1929. aasta kogumisretkest ja millest on ka Eduard Oja noodistus.⁴² Uued noodistused tegin selleks, et tabada variatsioone ja muid lõõtspilli-pärasusi. Kokku noodistasin 24 lõõtsalugu.

Mängisin läbi ja salvestasin enda jaoks kõik lood, millest oli olemas ainult noodistus – kokku 42 lugu. Valdavalt olid need pärit 1929. aasta kogumisretkelt, paar lugu lisandus ka 1968. aasta ekspeditsioonilt. Põhjalikumalt õppisin helisalvestiste ja nende põhjal tehtud noodistuste järgi mängima viiteteist lõõtsalugu.

Esimeses alapeatükis toon välja kattuvused ja sarnasused, mille avastasin lugude ja nende osade vahel. Teises alapeatükis analüüsin lugude vormi, vaadeldes eraldi polkaside ja labajalgu, ning kolmas alapeatükk sisaldab lugude harmoonia analüüsi.

4.2.1 Sarnasused ja kattuvused lugude ja nende osade vahel

Repertuaari hulgas leidub lugude või nende osade sarnasusi ja ka selgeid kattuvusi. Neid esineb nii ühe pillimehe lugude seas kui ka erinevate lõõtsamängijate lugude vahel, sealhulgas ka Vigala ja Kirbla pillimeeste hulgas. Järgnevad tähelepanekud on tehtud lugude kuulamise ja mängimise teel, tegemist ei ole põhjalikuma viisitüüpide ja -variantide analüüsiga.

⁴² Kui enamasti kasutan Eduard Oja noodistusi ja enda tehtud noodistused on seal kõrvale pigem toetavaks ja täpsustavaks materjaliks, siis Jaan Sarapuu Hiidlase torupilliloo (J.S. 4.1) puhul lähtun enda tehtud noodistusest. Oja ja minu tehtud noodistused on põhimõtteliselt erinevad – helisalvestist kuulates tajusin takti esimest lööki teises kohas, kui see oli Oja noodistuses.

Jüri Virtali labajalgade 2.5 ja 2.8 meloodiad kattuvad täpselt. Eduard Oja on pillimehe tehtud viisivariatsioonid märkinud nooti erinevat moodi, mistõttu võivad lood esmapilgul paista erinevad. Mõlemad noodistused on trükitud 1989. aastal välja antud repertuaarikogumikus (Rüütel 1989: 32, 34). Ilmsed sarnasused on ka Jüri Virtali labajala 2.7 ning Mihkel Selemi labajala 5.2 vahel. Virtali loos on küll kaks osa lisaks, mida Selem ei mänginud.

Teatud fraasid on olnud üldlevinud ja käivad läbi erinevate kihelkondade pillimeeste repertuaarist. Jaan Rakaselja labajala 3.2 ning Jüri Loringu labajala 7.5 A ja B osad kattuvad. Mõlemal lool on ka kolmas osa, kuid nende viisid on erinevad. Samamoodi on sarnased Jüri Loringu labajala 7.4 ja Aleksander Naumanni labajala 1.1 A osad. Ka siin on tegu erinevate kihelkondade pillimeestega.

Aleksander Naumanni labajalgadel 1.3 ja 1.6 on samasugused B osad. Jaan Rakaselja polkadel 3.3 ja 3.5 on sarnased A osad, lood on noodistatud aga erinevates helistikes. Kattuvusi on veelgi – Rakaselja polkade 3.5 ja 3.6 B osades on sama meloodia, mis esineb varieeritud kujul. See meenutab loo Kagu-Eestis levinud tantsu Savikoja venelane teist osa.

Eelnevatest näidetest pisut varjatum sarnasus esineb Madis Miisa polka 6.4 ja esituskoosseisu „mehed murul” polka 0.1 vahel. Siiski võib öelda, et tegu on sama looga – mõlemas loos on kasutusel sama harmoonia ja selged sarnasused on ka B osade vahel nii rütmis kui ka meloodias.

Toodud näidetest on näha, et teatud viisid olid laiemalt levinud ja käisid läbi erinevate pillimeeste repertuaari. Mitmel korral esineb samu viise ka erinevate kihelkondade pillimeeste seas. Seega pidi pillimeeste vahel olema sotsiaalseid ja kultuurilisi kokkupuuteid, mille käigus sarnast repertuaari omandati.

4.2.2 Vorm

Lugude vormi puudutavast annavad ülevaate lisa 3 toodud tabelid (lk 81–87). Seal on jälgitavad lugude osade arv, pikkus ja variantsus. Vaatlen eraldi polkade (ptk 4.2.2.1) ja labajalgade vormi (ptk 4.2.2.2).

Nagu eelnevalt mainitud, on materjali hulgas rohkesti noodistusi (vt tabel 1 lk 44) ning nende puhul pole teada lugude kogupikkuseid (läbimängude arvu). Seega on analüüsi aluseks

lugude teadaolevad osad. Käsitletavad pillilood olid eelkõige tantsulood ning nende pikkus võis loomulikus situatsioonis varieeruda vastavalt tantsijatele, pillimehe valikutele jm. Õigupoolest ei pruugi ka helisalvestised alati kanda endas informatsiooni, mitu korda pillimees tavaliselt lugu läbi mängis, kuna tolleaegne tehnoloogiline ressurss oli piiratud.

Esmalt vaatlen terviklikke vormiüksuseid, mis liigenduvad osadeks, ja tähistan neid suurte tähtedega (A, B, C, D, E). Mõnel juhul pole selge, mitu korda pillimees mõnda osa kordas, enne kui liikus järgmise osa juurde (salvestised katkevad või lõpetab pillimees rutakalt mängu, tihti ilmselt ka koguja märguande peale ning pisut ootamatus kohas; mõningates Eduard Oja noodistustes puuduvad kordusmärgid kohtades, kus võiks eeldada nende esinemist).

Osad jagunevad omakorda fraasideks (a, b), mis on enamasti 4–6 taktilised. Ühe osa sees võivad fraasid korduda täpselt (a+a), samuti võib esineda sama fraas erineva lõpuga (a+a') ning osa võib koosneda ka erinevatest fraasidest (a+b).

4.2.2.1 Polkade vorm

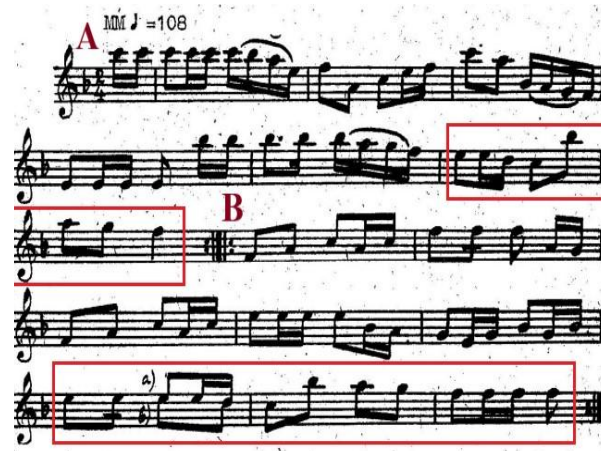
Polkasid on kokku 42. Sinna hulka kuuluvad ka Takkalaadi polka (Mm 0.2) ja Paabiljoni polka (A.N. 1.7), mis olid levinud polka-tüüpi seltskonnatantsud. Jüri Loringu lood 7.7 ja 7.8 on arvatud kokku üheks looks, kuna kõlavad helisalvestisel ühe loona (ERA, Fon. 240 c).

Polkade hulgas on 30 kaheosalist lugu, 6 kolmeosalist, 4 üheosalist, üks neljaosaline ja üks viieosaline lugu. Peaaegu kõik osad moodustuvad kahest fraasist. Kokku leidub vaid neli ühest fraasist koosnevat osa. Võimalik, et mõnel neist juhtudest jäid kogujal kordusmärgid nooti märkimata (fraasid on enamasti sarnased) ja osa koosnes ikka kahest fraasist.

Kõige levinumad on 4-taktilised fraasid ja ühe osa pikkus on seega valdavalt kaheksa takti (4+4). Kolmel korral esineb 6-taktilisi fraase (E.V. 9.11 A osa, A.N. 1.9 A osa ja B osa), neist kahel korral kordusega (6+6). Ühel juhul tuleb ette ka 5-taktilist fraasi (A.N. 1.9 C osa), mis kordub kaks korda (5+5). Loos A.N. 1.9 on huvitava erandina kõik osad mittekvadraatsed – A ja B osas on 6-taktiline fraas ning C osas korduv 5-taktiline fraas (näide 1).

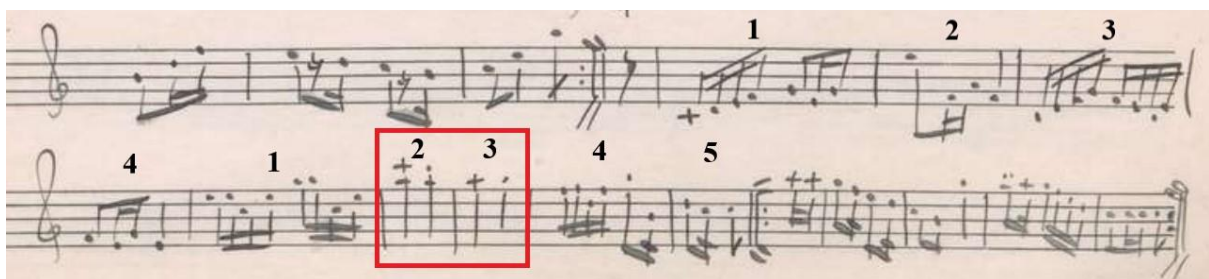
Näide 1. A.N. 1.9 (Rüütel 1989: 30)

Näide 2. J.L. 7.1 (Rüütel 1989: 44)

Kui enamasti koosneb osa kahest ühepikkusest fraasist, siis loos J.L. 7.1 on A osa fraaside pikkused vastavalt 4+3 takti ja B osas 4+4 takti (näide 2). Vaatamata sellele, et osade lõpus on sarnane meloodiline materjal, esineb see erinevatel takti osadel ja kvadraatse mõtlemise suhtes erineval positsioonil. A osas takti võrra vähem kõlav dominant nende käikudega koosmõjus tekitab lühendatud ja oodatavast erineva fraasi.

Teine näide, kus osa moodustub erineva pikkusega fraasidest, on E.V. 9.4 C osa, mille fraasid on noodistuses vastavalt 4+5 takti. Teine fraas oleks kvadraatne ja ootuspärane, kui mängida neli veerandnooti 2.-3. taktis kaheksandikena, mis annaks kahe takti asemel kokku ühe takti (näide 3). Võimalik, et pillimees tegi meelega kuueteistkümnendiknootides meloodia vahele rõhutatult neli pikka nooti. Siiski ei saa täielikult välistada ka koguja näpuviga.

Näide 3. E.V. 9.4 C osa (ERA III 2, 319)

Polkades on kõige levinum kahe samasuguse fraasi täpne kordamine (a+a), mida esineb kõikides osades kokku 50 korda.⁴³ Samuti on sagedane sama fraasi kordamine erineva lõpuga (a+a'), mida on kokku 24 korda. Teineteisest erinevad fraasid (a+b) esinevad polkades ainult 8 osas.

4.2.2.2 Labajalgade vorm

Labajalgu on kokku 32, nende seas kolm erinevat Vurr-sahkadi viisi (J.R. 10.8, 10.9 ja A.R. 12.1). Labajalgade hulgas on 23 kaheosalist, 4 neljaosalist, 3 kolmeosalist ja 2 üheosalist lugu. Enamasti koosnevad kõik osad kahest fraasist. Ühefraasilisi osi on ainult kaks. Ühel korral koosneb osa kolmest fraasist, millest viimased kaks on samasugused ehk a+b+b (J.L. 11.3). Seega on labajalgades üldiselt valdav kaheosaline vorm.

Kõige rohkem esineb 4-taktilisi fraase, mis korduvad kaks korda, ja ühe osa pikkus on seega enamasti kaheksa takti. Nii 5-taktilisi kui ka 6-taktilisi fraase, mis samuti korduvad, tuleb ette kahel korral (5+5 esineb J.R. 3.1 B osas ja J.V. 2.7 C osas; 6+6 esineb J.R. 3.4 A ja B osas). Ainuke mittekvadraatse pikkusega osa on labajala J.R. 3.2 C osa, mis moodustub fraasidest pikkusega 4+5 takti (näide 4). Fraasid korduvad üldjoontes täpselt – esimese fraasi lõpus jääb harmoonia dominandile ning teisele fraasile lisandub üks takt, mis lõpetab loo toonikasse.

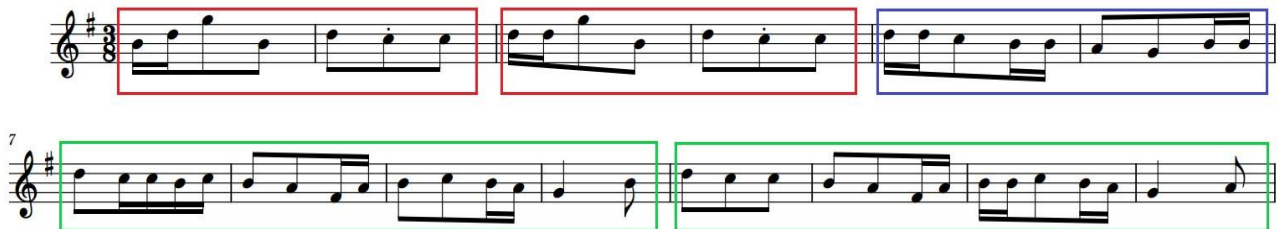
Näide 4. J.R. 3.2 C osa (Rüütel 1989: 35)

Labajalgades esineb kõige rohkem kahe samasuguse fraasi täpset kordust (a+a), kokku 49 korda. Tunduvalt vähem tuleb ette sama fraasi kordamist erineva lõpuga (a+a'), mida on kõigest 6 korda, ning samuti moodustub osa harva kahest erinevast fraasist (a+b) – seda esineb 5 korral.

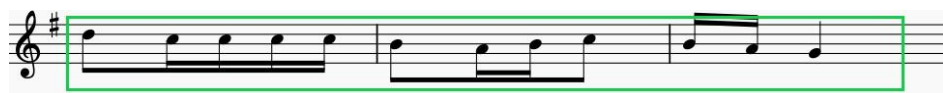
⁴³ Siinkohal arvestan kõiki a+a variante, olenemata fraaside pikkustest või korduste arvust (nt (a+a)x2). Sama kehtib ka a+a' ning a+b puhul.

Huvitava ja ainult labajalgadele iseloomuliku nähtusena moodustuvad osad mõnikord mitte fraasidest, vaid motiividest. Motiivid on enamasti kahetaktilised ja ühte motiivi korratakse mitu korda. Vahetevahel varieerivad pillimehed motiivide korduste arvuga, mistõttu ei ole osad kordamisel alati ühepikkused. Mõnedele motiivilise mõtlemisega lugudele on iseloomulik, et osa algab sissejuhatava taktiga, mis koosneb pikast noodist (nt J.S. 4.2 A osa) või väiksest ühetaktilisest motiivist (nt A.N. 1.1 D osa). Mõnikord järgneb kahetaktilise motiivi kordusele pikem fraas (nt neli takti), mis lõpetab osa.

Motiivilist mõtlemist labajalgades illustreerib näide 5 (J.S. 4.1 B osa). Esimest kahetaktilist motiivi (punases kastis) mängib pillimees enamasti kaks korda, ühel läbimängul ka kolm korda. Sellele järgneb uus kahetaktiline motiiv (sinises kastis) ning osa lõpetab neljataktiline fraas (rohelistes kastis), mida mängitakse kaks korda. Ühel läbimängul esineb neljataktilist fraasi (rohelistes kastis) vaid ühe korra ja varieeritud kujul kolmetaktilisena (näide 6). Kokkuvõtvalt võib öelda, et motiivilise mõtlemisega lugudes on pillimehel rohkem võimalusi ja vabadust vormiga varieerida. Motiivilist mõtlemist esineb labajalgades kokku 7 loos ja 10 osas.

Näide 5. J.S. 4.1 B osa (Autori noodistus)

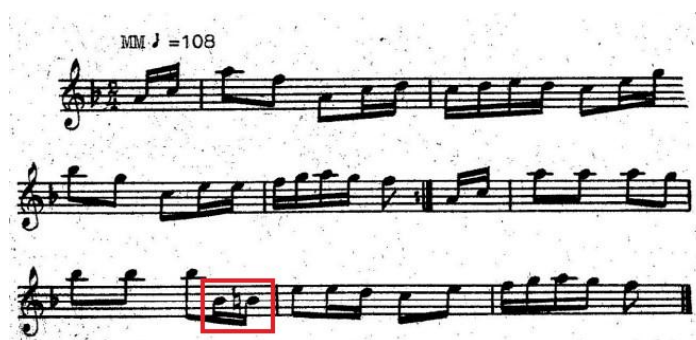

Näide 6. Varieeritud J.S. 4.1 B osa lõpp (Autori noodistus)

4.2.3 Harмония

Harmonia on tihedalt seotud pilli ehitusega. Lõõtspile on ehituselt kahte tüüpi: bisonoorsed (helikõrgus sõltub lõõtsa liigutamise suunast) ja unisonoorsed (helikõrgus ei sõltu lõõtsa suunast). Siinse töö käigus ei jõua lähemalt uurida, milliseid pille kasutati vaadeldavate lugude esitamisel. Täiendaval uurimisel oleks sellest infost suuresti abi, kuivõrd pillitüüpi ja ehitust teades saaksin aimu võimalikest harmooniseerimisvõimalustest. Tõenäoliselt kasutasid pillimehed vähem võimalusi, kui nende pillidel oli (vt lk 57–58 näide 12). Nagu lisas 1 olevatelt fotodelt ja teistelt ajastu fotodelt näha, oli selleaegne instrumentarium võimalustelt ja päritolult mitmekesine.

Kõik siinsed lood on mažoorse laadis. Valdavalt on kasutusel põhikolmkõlade akordiline saade, mis toetub põhibassidele (erinev on nt J.L. 7.4, vt allpool näidet 9).⁴⁴ Esineb lugusid, kus on harmoonias läbivalt kasutusel ainult kaks akordi – I ja V, kuid samuti on lugusid, kus esinevad I, IV ja V astme akordid. Kui enamasti põhinevad kõik lood diatoonilisel helireal, siis viies polkas esineb kromatismina läbiminevat kõrgendatud IV astet (lugudes A.N 1.8 ja 1.9, J.L. 7.3 ja 7.9, J.R. 10.4), mis asub mitterõhulisel taktiosal ning ei muuda polkade laadi. Enamasti liigutakse kõrgendusele tõusvalt (näide 7), vaid ühel puhul on tegemist laskuva käiguga (A.N. 1.8).

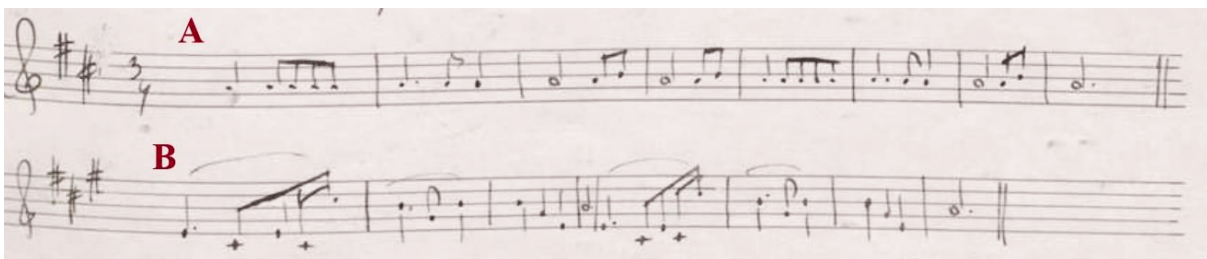
Näide 7. Läbiminev #IV aste loos J.L. 7.3 (Rüütel 1989: 45)

⁴⁴ Salvestisel loost A.V. 8.1 tundub, nagu oleks saates kasutusel ka minoorne akord või muud harjumatumad bassinoodid. Kehva helikvaliteedi tõttu pole siiski võimalik täpselt aru saada.

Uurimismaterjali piiratuse ja ebäühtluse tõttu ei saa lõõtsalugude harmooniast luua kokkuvõtlikku ülevaadet, nagu seda sai teha lugude vormi puhul. Eduard Oja 1929. aasta noodistustes enamasti puuduvad akorditähised ning kehva helikvaliteedi tõttu pole võimalik toonastest fonograafisalvestistest teha lõpuni usaldusväärseid noodistusi. Lugude saateharmoonia on seal pigem aimatav kui selgesti fikseeritav. Seevastu Jaan Ranna lugudes, mis salvestati 1937. aastal, on saateharmoonia hästi kuulda. 1968/69. aasta noodistustes puudub samuti harmoonia, helisalvestistel on see kuulda, kuid pillimees mängis vigaselt, mis teeb harmoonia vahetuse kohad ebaselgeks ja vähendab mängitu usaldusväärsust.

Järgnevalt toon välja mõningad tähelepanekud harmoonia kohta, mis põhinevad helisalvestiste põhjal tehtud noodistustel ja vähestel noodistustes leiduvatel saateakordidel, sh Ingrid Rüütli lisatud saateakordidel 1989. aastal ilmunud kogumikus. Tähelepanekute tegemisel on suur roll ka minu enda noodistatud lugude läbi mängimisel lõõtspillil, mille käigus püüdsin leida kõlaliselt sobivat harmooniat. Samas lähtusin ka sellest, milliseid noote on võimalik meloodias mängida, kui bassis kõlab näiteks I astme akord (lõõts kokku) või V astme akord (lõõts lahti), ja sellest, et ühte akordi ei saa liiga pikalt mängida, kuna lõõtsa pole võimalik lõputult lahti tõmmata ega kokku suruda.

Hulga lugude puhul, mille meloodias eristuvad selged funktsioonid, on lihtne aimata, milliseid akorde pillimees suure tõenäosusega kasutas. Samas leidub ka lugusid, kus harmooniat on võimalik tõlgendada mitmeti. Ingrid Rüütel on toonud loo A.N. 1.3 A osa puhul välja, et selles on aimata torupillipärast burdooni (Rüütel 1989: 4). Meloodia püsib terve A osa vältel praktiliselt ühel noodil, milleks on helistiku V aste (näide 8). Saateharmoonia on ilmselt olnud I ja/või V astme akordidel, kuid nende kasutamiseks on mitmeid võimalusi.

Näide 8. A.N. 1.3 (ERA III 2, 163)

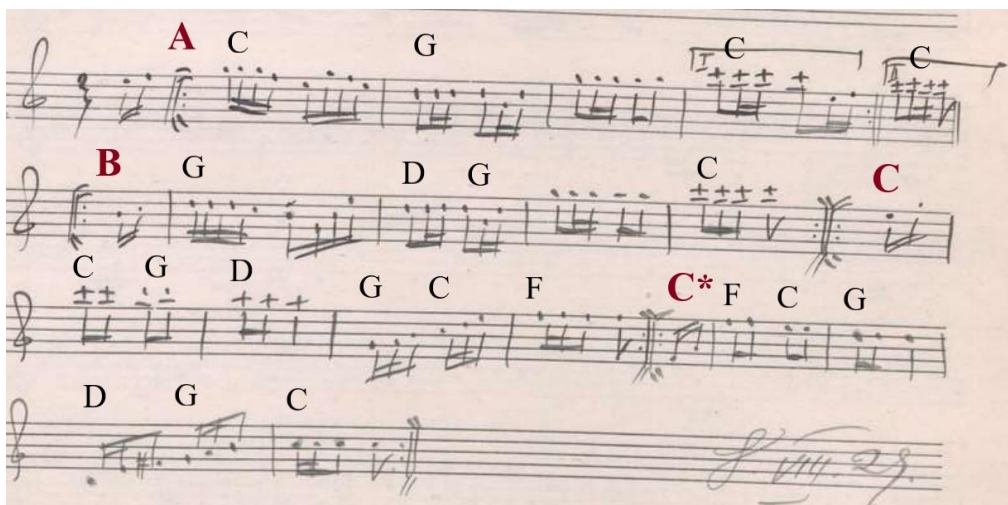
Rüütel on kogumikus mainitud veel huvitavaid ja omapäraseid vahelduvaid basse kahe lõõtspillimängija – Madis Miisa ja Jüri Loringu puhul (Rüütel 1989: 6). Jüri Loringu lugudest tehtud salvestistes on see küll halvemini kuulda, kuid iseloomuliku näitena võib nimetada labajalga 7.4, kus Loring kasutab bassis ka dominandi tertsi (näide 9).

Näide 9. J.L. 7.4 (Rüütel 1989: 46)

Madis Miisa polkadele on omased igas taktis vahelduvad bassid. Sarnast bassiliikumist on aimata ka Eduard Valdeku polkades. Kui lugudes esineb helistikuvahetust, siis on harjumuspärane, et üks osa on ühes ja teine osa teises helistikus, seejuures liigutakse dominandi või subdominandi helistikku. Mõningates Miisa ja Valdeku polkades muutub helistik aga ühe fraasi siseselt (M.M 6.1, 6.3, E.V. 9.6). Liikumine toimub subdominandi helistikku: M.M 6.1 A ja B osas G-duurist C-duuri (näide 10), E.V. 9.6 B osas G-duurist C-duuri ja C osas C-duurist F-duuri (näide 11). E.V. 9.6 C* osa on justkui C osa kordus teises helistikus, kuid see ei lõppe B-duuri, mis on F-duuri subdominant, vaid moduleerib tagasi A osa alghelistikku C-duuri.

Näide 10. M.M. 6.1 (Rüütel 1989: 40)

Näide 11. E.V. 9.6 (ERA III 2, 323)

Nagu ka näites 11 toodud loo E.V. 9.6 C osa puhul, esineb teisteski lugudes osa kordamist teises helistikus, mis tekitab juurde uue vormitüübi. Sellist vormitüüpi olen tähistanud lisa 2 olevas tabelis tähisega „a^H”. Seda esineb kolmes polkas ja kahes labajalas, kokku viis korda.

On huvitav jälgida mustrit, mis tekib akordide vaheldumisel, ja seda, millele harmoonia muutused tuginevad. Kui tihtipeale vahetub akord rõhulisel taktiosal, siis mitmetes lugudes esineb akordivahetusi ka mitterõhulistel taktiosadel. See tuleneb pilli ehituslikest eripäradest – vajadusest jälgida meloodialiini, samal ajal saadet kaasa mängides. Näites 12 on arusaadav, et Jaan Rand on omandanud loo ühe- või kaherealisel pillil. Vaatamata suuremate võimalustega pillile, mida ta mängis loo salvestamisel, järgis ta ilmselt seniseid

mänguvõtteid. Olen leidnud sellele väitele kinnitust ise lugu esitades, misjuures tundus käepärane mängida melodiat ainult ühel real, kasutades nelja nuppu.

Näide 12. J.R. 10.7 (Autori noodistus)

4.3 Kokkuvõte

Vigala ja Kirbla lõõtspillimängijate repertuaari moodustavad peaausjalikult polkad ja labajalad. Paari üksiku erandina on kogutud repertuaari hulgas ka tantsuviisid Üks-kaks-kolm-neli-viis-kuus-seitse ja Eideratas. Salvestiste kuulamisel ja noodistatud viiside läbi mängimisel avastasin lugude ja nende osade vahel sarnasusi ja ka selgeid kattuvusi, mis annavad tunnistust kultuurilistest kontaktidest ning ühtlasi ka teatud paikkondlikust repertuaarist. Mitmete labajalgade puhul võib oletada seost varasema torupillirepertuaariga ning tõenäoliselt on lugude hulgas ka viiulilt üle kandunud viise. Sealsete lõõtsamängijate seas oli levinud oma pillimängu juurde laulmine, kusjuures nimetatud piirkonnas lauldi vahel ka regivärsilist mardilaulu lõõtspilli saatel.

Nii polkades kui ka labajalgades domineerib kaheosaline vorm. Kui polkade puhul on kaheosaline vorm tugevas ülekaalus, siis labajalgade hulgas leidub märkimisväärsel hulgal ka rohkemate osadega lugusid. Enamasti koosnevad lugude osad kahest lühikesest fraasist, mis on kõige sagedasemalt 4-taktilised ja korduvad täpselt – seega on tihtipeale ühe osa aluseks vaid neli takti muusikat. Samuti esineb 5- ja 6-taktilisi fraase, kuid tunduvad harvem, ning mõningatel erijuhtudel on loo osad mittekvadraatsed ja koosnevad kahest erineva pikkusega fraasist.

Mõningates labajalgades esineb motiivilist mõtlemist, mis on iseloomulik just labajalgadele ja viitab ühtlasi põlvnemisele torupillirepertuaarist. Nendes lugudes koosneb vormiosa valdavalt kahetaktilistest motiividest, mida korratakse erinev arv kordi. (Üks osa võib koosneda ka motiivide ja fraaside kombinatsioonist.) Motiivilise ülesehitusega lugudes on pillimehel rohkem vabadust ja võimalusi varieerimiseks ning see mõjutab omakorda lugude vormi.

Harmonia puhul pole antud materjali piiratuse ja ebaühtluse tõttu võimalik kokkuvõtlikku ülevaadet luua. Kuivõrd harmonia kasutamise võimalused on seotud pilli ehitusega, oleks harmonia analüüsimisel abiks täiendav uurimine, milliste pillidega siinseid lugusid mängiti. Kokkuvõtvalt võib öelda, et kõik lood on mažoorises laadis ning kasutusel on põhibassidele toetuv akordiline saade. Saateakordidena on kasutusel valdavalt I ja V astme akordid või I, IV ja V astme akordid.

Harmoniaga seonduvalt väärivad nimetamist Madis Miisa ja Eduard Valdeku polkades esinevad vahelduvad bassid, mis on seotud helistiku kaldumisega ühe fraasi sees. Harmonia puhul on ka huvitav jälgida, millistel taktiosadel akorde vahetatakse. Lisaks tavapärasele akordivahetustele rõhulistel taktiosadel (sageli takti alguses), esineb ka harmonia muutumist rõhututel taktiosadel. See on tingitud ühe- ja kaherealiste lõõtspillide ehitusest ja vajadusest samaaegselt jälgida meloodialiini ja mängida bassisaadet. Siinsed pillimehed on kasutanud nii polkades kui labajalgades osade kordamist teise helistikku transponeeritult, mis loob juurde uue vormitüübi.

Töö piiratud mahu tõttu jäid siinkohal käsitlemata pillimeeste varieerimise põhimõtted, artikulatsioon, lugudele iseloomulikud meloodiakäigud ja rütmimustrid. Neid on võimalik lähemalt uurida edaspidi.

5. Kokkuvõte

Selles töös oli vaatluse all Vigala ja Kirbla kui kahe ajalooliselt Läänemaa alla kuulunud kihelkonna lõõtspillitraditsioon. Töö eesmärgiks oli anda ülevaade, millist materjali Eesti Rahvaluule Arhiivis selle kohta leidub, tuua välja kindlad lõõtspillimängijad ja nende kohta kogutud teave ning kirjeldada kokkuvõtlikult selle piirkonna lõõtspillirepertuaari ja sellele iseloomulikke jooni. Muu hulgas avardab käesolev uurimus eesti lõõtspillimängu traditsiooni uurimist, tuues populaarse Võrumaalt pärit teppo-tüüpi lõõtspilli kõrvale Läänemaa lõõtspillitraditsiooni käsitluse.

Esimesed teadaolevad lõõtspillilood nii Vigalast kui ka Kirblast kogusid Eduard Oja ja Eduard Treu 1929. aastal. Sellest kogumisretkest pärineb põhiosa siinse töö uurimismaterjalist, mille hulgas on nii noodistusi kui ka salvestisi. Kirbla lõõtspillilugusid koguti hiljemgi – 1937. aastal salvestati Riigi Ringhäälingus rahvamuusika heliplaadistamise käigus Jaan Ranna lugusid ning 1968. ja 1969. aasta ekspeditsioonidel salvestasid ja noodistasid mõningaid lõõtsalugusid ja kogusid lõõtspillitraditsiooni kohta teavet Ingrid Rüütel, Herbert Tampere, Olli Kõiva jt. Kui 1929. aastal oli põhirõhk lugude kogumisel ja sinna juurde kuuluvat teavet kirjutati üles napilt, siis 1960. aastatel oli konteksti kirjeldamine tähtsal kohal. Selleks ajaks oli aga lõõtsamängijaid väheks jäänud ja igapäevasest käibest kadunud pillilood olid hakanud ununema.

Töö uurimismaterjal oli võrdlemisi ebaühtlane. Rohkesti leidis noodistusi, mille puhul tuleb silmas pidada nende kui kogujapoolsete tõlgenduste piiratust ja arvestada nende puudustega lõõtspillimängu spetsiifika edasiandmisel. Helisalvestiste puhul raskendasid lugude analüüsi helikvaliteet ja salvestustehnika võimekuse piirid, samuti ebatäpsused ja vead pillimeeste esitustes. Materjali piiratusest tingitud mitmesuguseid lünki aitasid täita oletuste tegemine ja praktiline lähenemine. Noodistasin lugusid, millest oli ainult salvestis, ning mängisin ise lõõtspillil sisse need lood, millest leidis vaid noodistus, tehes seejuures tähelepanekuid ja otsides vastuseid tekkinud küsimustele.

Siinses töös käsitlesin 14 lõõtsamängijat, kellelt on kogutud kokku 77 pillilugu. Repertuaaris valitsevad polkad ja labajalad ning tõenäoliselt pärinevad mitmed nendest ka varasemalt levinud rahvapillide torupilli ja viuli repertuaarist. Piirkonnale iseloomuliku nähtusena laulsid mitmed lõõtsamängijad oma lugudele kaasa. Lõõtsa saatel lauldi mõnel pool ka regivärsilist mardilaulu “Laske mardid sisse tulla”.

Polkades ja labajalgades on valdav kaheosaline vorm ja nende osad koosnevad lühikestest fraasidest, mis korduvad sageli täpselt. Tihtipeale on ühe osa aluseks neli takti muusikat, harvem esineb ka 5- ja 6-taktilisi fraase ning üksikutel juhtudel on loo osad mittekvadraatsed, moodustudes kahest erineva pikkusega fraasist. Huvitav nähtus, mida esines mõningates labajalgades, on motiiviline mõtlemine, mis puhul koosneb vormiosa enamasti kahetaktilistest motiividest, mida korratakse erinev arv kordi. Seejuures on pillimehel rohkem vabadust varieerida ja vorm on sageli muutlik.

Kõik vaadeldavad lood olid mažoorsses laadis ning saateharmoonias kasutati põhiliselt I ja V või I, IV ja V astme akorde. Kui õnnestuks täpsemalt uurida, milliseid pille siinsed lõõtsamängijad kasutasid, saaks lugude harmooniat analüüsida põhjalikumalt, arvestades pilli ehitusest tulenevaid harmoniseerimisvõimalusi. Harmoonia puhul torkasid silma mõningates polkades esinevad vahelduvad bassid, millega seonduvalt muutus helistik ühe fraasi käigus. Samuti oli huvitav jälgida, milline muster akordide vaheldumisel tekib – tulenevalt vajadusest ühe- või kaherealistel pillidel järgida meloodialiini ja saateakorde samaaegselt, sattusid akordivahetused mõnikord mitterõhulistele taktiosadele.

Edaspidiselt saaks analüüsida ka pillimeeste varieerimise põhimõtteid, artikulatsiooni, lugudele iseloomulikke meloodiakäike ja rütmimustreid, mis jäid siinkohal kõrvale töö piiratud mahu tõttu. Uurimuse jätkamiseks ja laiendamiseks on mitmeid teisigi võimalusi. Lõõtsarepertuaari kõrval võiks vaadelda Vigalast ja Kirblast kogutud viiulilugusid ning uurida sealset pillimuusika repertuaari tervikuna. Läänemaa lõõtsamuusikast kokkuvõtliku pildi saamiseks tuleks uurimisvälja haarata ka teised ümberkaudsed kihelkonnad ning sealsed pillimehed. Süüvimist väärib ka kasutusel olnud lõõtspillide, nende päritolu ja ehituslike küsimuste uurimine. Samuti saab materjali koguda teistest arhiividest ja allikatest, muuhulgas ka uuritavas piirkonnas kohapeal inimesi küsitledes ning rohkem konkreetsete lõõtspillimängijate kohta informatsiooni otsides. Huvitav ja rikastav oleks vaadelda ka (lõõts)pillimängu ja -lugude seoseid tantsimise ja tantsudega Läänemaal.

Siinsest tööst oli kasu mulle kui praktikule. Uurimismaterjali läbi töötades noodistasin ja mängisin läbi kümneid lugusid, omandades seejuures märkimisväärsel hulgal repertuaari. Rahvamuusika esitamisel on tausta tundmistel suur väärtus ja lugude põhjalik läbitöötamine võimaldab neile omaseid jooni ja mängustiili üle kanda ka enda pillimängu. Mõndagi kasulikku ja huvitavat võiksid sellest uurimusest leida ka teised pillimängijad ning võib loota, et Läänemaa lõõtspillilood jõuavad üha enam ka tänaste pillimängijate repertuaari.

Allikad ja kirjandus

Allikad

Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv

Käsikirjad

H III 18 = Jakob Hurda rahvaluulekogu, III seeria, 18. köide, materjal aastast 1894/95

H III 23 = Jakob Hurda rahvaluulekogu, III seeria, 23. köide, materjal aastast 1895

H III 27 = Jakob Hurda rahvaluulekogu, III seeria, 27. köide, materjal aastatest 1896–1898

H, R 1 = Jakob Hurda rahvaluulekogu, Raasukesed, 1. köide, materjal aastast 1894

EÜS II = Eesti Üliõpilaste Seltsi rahvaluulekogu, II seeria, materjal aastast 1905

EÜS VI = Eesti Üliõpilaste Seltsi rahvaluulekogu, VI seeria, materjal aastast 1909

EÜS IX = Eesti Üliõpilaste Seltsi rahvaluulekogu, IX seeria, materjal aastast 1912

EÜS X = Eesti Üliõpilaste Seltsi rahvaluulekogu, X seeria, materjal aastast 1913

EÜS XI = Eesti Üliõpilaste Seltsi rahvaluulekogu, XI seeria, materjal aastast 1914

ERA II 17 = Eesti Rahvaluule Arhiivi rahvaluulekogu, II seeria, 17. köide, materjal aastast 1929

ERA II 172 = Eesti Rahvaluule Arhiivi rahvaluulekogu, II seeria, 172. köide, materjal aastast 1937

ERA III 2 = Eesti Rahvaluule Arhiivi rahvaluulekogu, III seeria, 2. köide, materjal aastast 1929

RKM II 253 = Eesti TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. (Riikliku) Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonna rahvaluulekogu, II seeria, 253. köide, materjal aastast 1968

RKM II 254 = Eesti TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. (Riikliku) Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonna rahvaluulekogu, II seeria, 254. köide, materjal aastast 1968

RKM III 5 = Eesti TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. (Riikliku) Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonna rahvaluulekogu, III seeria, 5. köide, materjal aastast 1968

Helisalvestised

ERA, Fon. = vaharullid

ERA, Fon. 237 a, b, c, d < Vigala khk. - Eduard Oja < Madis Miisa (1929)

ERA, Fon. 240 a, b, c < Vigala khk. - Eduard Oja < Jüri Loring (1929)

ERA, Fon. 241 a < Vigala khk. - Eduard Oja < Jüri Loring (1929)

ERA, Fon. 241 b < Vigala - Eduard Oja < Artemin Veikmann (1929)

ERA, Fon. 246 a, d < Vigala khk. - Eduard Oja < Eduard Valdek, 24 a. (1929)

ERA, Fon. 247 a, b < Vigala khk. - Eduard Oja < Eduard Valdek, 24 a. (1929)

ERA, Fon. 231 a, b, c < Kirbla - Eduard Oja < Aleksander Naumann, 38 a. (1929)

ERA, Fon. 231 d < Kirbla - Eduard Oja < Jaan Sarapuu, 66 a. (1929)

ERA, Fon. 232 c, d < Kirbla - Eduard Oja < Jüri Virtal (1929)

ERA, Fon. 233 a, b < Kirbla - Eduard Oja < Jaan Rakaselg, 39 a. (1929)

ERA, Fon. 233 d < Kirbla - Eduard Oja < Jaan Sarapuu, 66 a. (1929)

ERA, Pl. = reportaažplaadid

ERA, Pl. 53 B2, B3 < Kirbla khk., Kasari v., Kirbla k. - Herbert Tampere; August Pulst < Jaan Rand (05.1937)

ERA, Pl. 54 A1–A3, B1–B3 < Kirbla khk., Kasari v., Kirbla k. - Herbert Tampere; August Pulst < Jaan Rand (05.1937)

RKM, Mgn. II = monolindistused

RKM, Mgn. II 1480 a < Kirbla khk., Haapsalu raj., Uue-Kasari kolh., Keskküla - Ingrid Rüütel < Johannes Liiv, 60 a. (1968)

RKM, Mgn. II 1481 a < Kirbla khk., Haapsalu raj., Uue-Kasari kolh., Keskküla - Ingrid Rüütel < Johannes Liiv, 60 a. (1968)

RKM, Mgn. II 1535 a, b, c < Kirbla - Ingrid Rüütel < Johannes Liiv (28.05.1969)

RKM, Mgn. II 1538 a, b < Kirbla - Ingrid Rüütel < Aare Rand (28.05.1969)

Fotod

ERA, Foto = mustvalged fotod

ERA, Foto 774 < Tarvastu; Tallinna linn - Peeter Parikas (13.05.1937)

ERA, Foto 789 < Kirbla; Tallinna linn - Peeter Parikas (13.05.1937)

ERA, Foto 843 < Kullamaa - Peeter Parikas (1938)

ERA, Foto 8467 < Kirbla, Rannu k. - Lilia Briedis (1968)

ERA, Foto 8468 < Kirbla, Rannu k. - Lilia Briedis (1968)

ERA, Foto 8685 < Kirbla - Richard Hansen (1968)

ERA, Foto 8688 < Kirbla - Richard Hansen (1968)

ERA, Foto 8783 < Kirbla, Haapsalu raj., Kirbla k/n., Keskküla, Ahuvare t. - Herbert Tampere (1969)

ERA, Foto 8785 < Kirbla, Haapsalu raj., Kirbla k/n., Keskküla, Ahuvare t. - Herbert Tampere (1969)

ERA, Foto 8801 < Kirbla, Haapsalu raj., Kirbla k/n., Rannu k. - Herbert Tampere (1969)

Eesti Rahva Muuseum

ERM A 1051:20. Eesti kogu. Lõõtspill. Valmistanud Johannes Nõmmsalu 1951–1955

<https://www.muis.ee/museaalview/3674090>, vaadatud 13.09.2021.

ERM A 1051:21. Eesti kogu. Käterätinagi. Valmistanud Johannes Nõmmsalu 1930. aastatel

<https://www.muis.ee/museaalview/3674097>, vaadatud 13.09.2021.

Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum

Pulst, August 1967. *Mälestusi muusika alalt*. Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum, M234:1/14–28.

Eesti Rahvusarhiiv

10.5.2.2. Karskusseltsid. Ajalooarhiivi fondiloend

https://www.eha.ee/fondiloend/frames/fond_prop.php?id=2285, vaadatud 28.02.2022.

ERA.2424.1.519; Valdade elanike nimekirjad; 15.12.1938

https://www.ra.ee/dgs/browser.php?tid=260&iid=110100590426&img=era2424_001_0000519_00385_t.jpg&tbn=1&pgn=20&prc=40&ctr=0&dgr=0&lst=2&hlx=400&hly=1382&hlw=180&hlh=84&hash=cc3d9e7f1af898d99a3348394e46ab51, vaadatud 24.10.2021.

LAMA.528.3k.1; Kirbla sovhoosiga liitunud Zdanovi nimelise ja „Leninliku Tee” kolhoosi liikmete tööstaažide kindlakstegemise aktid; 1966

https://ais.ra.ee/index.php?module=202&op=4&tyyp=3&otsing_id=20220502225918405730&id=115704623875&active=1&query=Kirbla+sovhoos&naita_ridu=10&sess_id=7143b02a910f4b04740e2a2d94e0cfa4, vaadatud 24.03.2022.

Kirjandus

Aare Rand. [Suguvõsa uurimise portaal Geni]

<https://www.geni.com/people/Aare-Rand/6000000009254789583>, vaadatud 10.04.2022.

Aitsam, Mihkel – *Eesti biograafiline andmebaas ISIK*

<http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?id=5063>, vaadatud 15.01.2022.

Aitsam, Mihkel 1939. Viuldaja Seeba Jüri – *Päewaleht* nr 135, 19. mai.

Aitsam, Mihkel 2006. *Vigala kihelkonna ajalugu*. Toimetaja ja eessõna autor Viio Aitsam. [Kivi-Vigala]: Vigala Vallavalitsus, Vigala Volikogu.

Aitsam, Viio 2018. *Vigala Mihklid. Raamat 10 mehest, kelle nimi oli Mihkel Aitsam*. [Tallinn]: Hea Lugu.

Aleksander Naumann. Maidu Leeveri genealoogia andmebaas

https://genealoogia.leever.ee/individual.php?pid=I5248&ged=genealoogia_andmebaas.GED, vaadatud 10.04.2022.

Asberg, Georgi. Köstrite ja koorijuhtide andmebaas. [Eesti Apostliku-Õigeusu kiriku veebileheküljel] <https://www.eoc.ee/koster/asberg-georg/?v=a57b8491d1d8>, vaadatud 05.01.2022.

Braks, Tõnis – *Eesti biograafiline andmebaas ISIK*
<http://galerii.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?id=243>, vaadatud 20.02.2022.

Eduard Valdek (Waldek). [Suguvõsa uurimise portaal Geni]
<https://www.geni.com/people/Eduard-Valdek/6000000026855620340?through=6000000007215423285>, vaadatud 02.12.2021.

Eesti kihelkondade kaart. <https://www.folklore.ee/ri/folkte/kk/maps/map.htm>, vaadatud 20.09.2021.

[Eesti NSV põllumajandustöötajad tähistasid...] – *Ühistöö. Rapla maakonna ajaleht* nr 45, 14. aprill 1966.

Georgi Asberg > Aaspere. [Suguvõsa uurimise portaal Geni]
<https://www.geni.com/people/Georgi-Asberg-Aaspere/6000000055926749741?through=600000039344507324> Vaadatud 05.01.2022.

Georg Aasberg – Georg J. Asberg – Georg J. Aasberg, Tegija. Kivike [Eesti Kirjandusmuuseumi arhiiviinfosüsteem ja failihoidla].
<https://kivike.kirmus.ee/index.php?oid=1&module=400&op=3&pid=KM-13316-66835-26454>, vaadatud 14.05.2022.

Hurt, Jakob 1894. Sajas aruanne. Eesti wanawara korjamisest ja keelemurrete uurimisest – *Eesti Postimees* nr 24, 11. juuni.

Jaan Rakaselg (Rakkaselg). [Suguvõsa uurimise portaal Geni]
<https://www.geni.com/people/Jaan-Rakaselg/6000000009793104020>, vaadatud 23.11.2021.

Jaan Sarapuu. [Suguvõsa uurimise portaal Geni]
<https://www.geni.com/people/Jaan-Sarapuu/6000000008275254009?through=6000000008125074801>, vaadatud 18.04.2022.

Jüri Wirtal. [Suguvõsa uurimise portaal Geni]
<https://www.geni.com/people/J%C3%BCri-Wirtal/6000000015803907580>, vaadatud 02.04.2022.

Kirbla kihelkond. Eesti mõisaportaal. <http://www.mois.ee/kihel/kirbla.shtml>, vaadatud 25.05.2022.

Krikmann, Arvo 1999. *Eesti lühivormide allikaloost*. Veebiväljaanne. <https://www.folklore.ee/~kriku/ALLIK/>, vaadatud 05.01.2022.

Leichter, Karl 1932. Ülevaade rahvaviiside korjamisest Eestis – *Muusikaleht* nr 5/6, lk 130–137.

Liimets, Airi 1988. *Viulipalade muusikaline vorm eesti rahvatraditsioonis*. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus.

Madis Miisa. [Suguvõsa uurimise portaal Geni] <https://www.geni.com/people/Madis-Miisa/6000000014383051929>, vaadatud 25.10.2021.

Metsavahi, Merili (koostaja) 2017. *Folkloristlikud välitööd*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Mihkel Aitsam, Tegija. Kivike [Eesti Kirjandusmuuseumi arhiiviinfosüsteem ja failihoidla]. <https://kivike.kirmus.ee/index.php?oid=2&module=400&op=3&pid=KM-13316-60197-10542>, vaadatud 14.05.2022.

Mägi, Cätlin 2014. Jaan Rand „Kilu-Mari polka” [Noodistus] – *Pärimusmuusika noodikogu*. Eesti Pärimusmuusika Keskus <https://www.folk.ee/noodikogu/lugu/46-kilu-mari>, vaadatud 08.02.2022.

Noormaa, Tarmo 2005. *August Teppo ja tema lõõtspill*. Diplomitöö. Viljandi Kultuuriakadeemia.

Noormaa, Tarmo; Sünter, Aleksander 2008. *Lõõtspill – Eesti rahvapärimus*. Koost. Igor Tõnurist. Tallinn–Viljandi: AS Ajakirjade Kirjastus.

Oras, Janika 2008. *Viie 20. sajandi naise regilaulumaailm. Arhiivitekstid, kogemused ja mälestused*. Väitekiri. Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia.

Orav, Maie 2010. *Pööripäeva polka* [tantsukirjeldus ja saatemuusika noodid]. <https://www.yumpu.com/xx/document/read/37934596/tantsukirjeldus-ja-saatemuusika-noodid>, vaadatud 23.11.2021.

Põldmäe, Rudolf, Tampere, Herbert 1938. *Valimik eesti rahvatantsu*. Tartu: Eesti Rahvaluule Arhiivi kirjastus.

Pärtlas, Žanna 2004. Muusikaanalüüs etnomusikoloogias – *Mõeldes muusikast. Sissevaateid muusikateadusesse*. Toim. Jaan Ross ja Kaire Maimets. Tallinn: Varrak, lk 448–475.

Rüütel, Ingrid (koostanud ja kommenteerinud) 1989. *Eesti rahvapillilood I. Pärnu- ja Läänemaa rahvapillipalu Eduard Oja korjandusest 1929. a.* Tallinn: Eesti Raamat.

Rüütel, Ingrid 2010. Rahvaluule-ekspeditsioonil Lääne-Eestis – *Muutudes endaks jääda. Valik meenutusi, artikleid, uurimusi*. Tallinn: TEA Kirjastus, lk 123–133.

Rüütel, Ingrid, Kapper, Sille 2015. *Kihnu tantsud*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.

Sary, Vaike 2002. Rahvaviiside kogumisest Eestis 19. saj. lõpus ja 20. sajandi alguses – Rahvuslikkuse idee ja eesti muusika 20. sajandi algupoolel. Eesti Muusikaloo Toimetised 6. Koost. Urve Lippus. Tallinn: Eesti Muusikaakadeemia, lk 270–315.

–s. [Braks, Tõnis] 1938. Kirjutame küla-pillimeestest – *Päewaleht* nr 92, 3. aprill.

Sildoja, Krista 2005, 2011. *Põhja-Pärnumaa viiuldajad ja nende mängumaneer 20. sajandi esimesel poolel*. E-väljaanne: Krista Sildoja ning Eesti Kirjandusmuuseum. Tartu, Pingeeri. https://rahvamuusika.ee/vana/sildoja_uurimus/sildoja_uurimus.pdf, vaadatud 14.01.2022.

Sildoja 2010. Varasemad väljaanded, mis sisaldavad eesti viiulimuusikat – *Eesti viiul. Eesti viiulimuusika repertuaarikogumik*. http://eestiviul.rahvamuusika.ee/Valjaanded_188.htm, vaadatud 19.05.2022.

Sildoja, Krista (koostaja) 2014. *Äratismäng uinuvale rahvamuusikale. August Pulsti mälestusi*. Tallinn: Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum.

Sume, Madis 1933. Vigala muusikaseltsi pasunakoorist – *Lääne Teataja* nr 9, 29. juuli.

[Tampere, Herbert] H. T. 1929. Rahvamuusikat jälgimas. – *Postimees* nr 227, 23. august.

Tampere, Herbert 1975. *Eesti rahvapillid ja rahvatantsud*. Tallinn: Eesti Raamat.

Tarvanpää Seltsi pillirühm [raamatu „Maie Orava tantsud II” tantsude saatemuusika] 2003. Tarvanpää Seltsi pillirühm. CD [Rakvere:] Tarvanpää Selts.

Teinbas, Taavi 1994. *Lõõtspillidest, lõõtspillimängust ja -mängijatest*. Tallinn: Eesti Rahvakultuuri Arenduskeskus.

Toomi, Ullo 1953. *Eesti rahvatantsud*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Tõnurist, Igor 1996. *Pillid ja pillimäng Eesti külaelus*. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.

Tõnurist, Igor, Sünter, Aleksander, Kivisilla, Tarmo, Kont-Rahtola, Anneli, Hainsoo, Meelika, Jaago, Cätlin, Noormaa, Tarmo 2008. *Eesti rahvapärimused*. Tallinn–Viljandi: AS Ajakirjade Kirjastus.

Tõnurist, Igor 2010. Pärnumaa rahvapillitraditsioonist – *Pärnumaa 2. Loodus, aeg, inimene*. [Tallinn:] Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 615–637.

Tõnurist, Igor 2014. Rahvamuusikakoguja August Pulsti põhimõtetest – *Äratusmäng uinuvale rahvamuusikale. August Pulsti mälestusi*. Koost. Krista Sildoja. Tallinn: Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum, lk 313–321.⁴⁵

Uppin, Juhan (toimetaja) 2011. *Rahvapärased pillilood*. Tallinn: Eesti Rahvatantsu ja Rahvamuusika Selts.

Uppin, Juhan 2015. *Karl Kikas inspiratsiooniallikana: mängustiili analüüs*. Magistritöö kirjalik osa. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia ja Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Pärimusmuusika ühisõppekava.

Vallimaa, Kaja, Tõldmaker, Krista (koostajad) 2008. *Vigala kogumik. Pärimuse pärlid*. Vana-Vigala: Folklooriselts Kiitsharakad.

Viidebaum, Richard 1934. *Jakob Hurda kaastöolistest*. Äratrükk Eesti Rahva Muuseumi aastaraamatust IX–X (1933/34). Tartu: [s.n.].

Viires, A[nts] 2007. kihelkond (kirikukihelkond) – *Eesti rahvakultuuri leksikon*. <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/kihelkond3>, vaadatud 25.05.2022.

Vissel, Anu 2003. Cyrillus Kreek: rahvaviiside kogumine ja rannarootslased – *Mäetagused* nr 23.

⁴⁵ Varasemalt ilmunud Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi väljaandes AegKiri nr 1 (2004).

Lisa 1. Fotod

**1. Parmupilli-, lõõtsa- ja kandlemängija
Jaan Rand Kirblast (1937). ERA, Foto 789.
Foto: Peeter Parikas**

**2. Lõõtsa- ja parmupillimängija Priidu Maritov
Kullamaalt (1938). ERA, Foto 843.
Foto: Peeter Parikas**

3. Jaan Rand ja Juhan Rõõm (1937). ERA, Foto 774. Foto: Peeter Parikas

4. Eesrindlik loomakasvataja Madis Miisa.
ETA. Ühistöö, Rapla maakonna ajaleht nr. 45,
14. aprill 1966. Foto: V. Gorbunov

5. Johannes Nõmmsalu Kirblast (1968).
ERA, Foto 8467. Foto: Lilia Briedis

6. Lõõtspillimängija Johannes Nõmmsalu ja Olli Kõiva (1968). ERA, Foto 8468. Foto: Lilia Briedis

7. Johannes Nõmmsalu löötspill. ERM A 1051:20. Foto: muis.ee

8. Kirbla kihelkonna Rannu küla naised demonstreerivad rahvatantsu Vurr-sahkadi, vasakul ääres pillimees Aare Rand (1969). ERA, Foto 8801. Foto: Herbert Tampere

9. „Universaalne mees” – laulik, pillimees, jutustaja, tantsija Johannes Liiv Kirblast ja Ingrid Rüütel (1968). ERA, Foto 8685. Foto: Richard Hansen

10. Johannes Liiv Kirblast ja Ingrid Rüütel (1968). ERA, Foto 8688. Foto: Richard Hansen

11. Johannes Liiv mängib korruga löötspilli ja lehepilli (1969). ERA, Foto 8783. Foto: Herbert Tampere

12. Pillimees Johannes Liiv näitab oma lehepilli (1969). ERA, Foto 8785. Foto: Herbert Tampere

Lisa 2. Vigala ja Kirbla lõõtsalugude tabel

Kui ei ole märgitud teisiti, on noodistuse rea peal toodud leheküljenumber ja sealne loo järjekorranumber Ingrid Rütli koostatud kogumikust „Eesti rahvapillilood I. Pärnu- ja Läänemaa rahvapillipalu Eduard Oja korjandusest 1929. a.” Kogumikus avaldatud noodistused pärinevad Eduard Oja käsikirjast ning on leitavad ka säilikus ERA III 2. Kalkkriipsudega on tähistatud Rütli tehtud täiendused, mis puudutavad eeskätt pealkirjata lugude nimetamist ning paiguti ka saateharmooniate lisamist.

Nimi	Lugu	Noodistus	Minu noodistus	Salvestis
1. Aleksander Naumann	1) Neljatuuriline labajalavalss	lk 26 nr 33 + Oja noodistus		ERA, Fon. 231 a
	2) Polka	lk 27 nr 34 + Oja noodistus		
	3) Labajalavalss	lk 27 nr 35 + Oja noodistus		
	4) Polka	lk 27 nr 36 + Oja noodistus		ERA, Fon. 231 b
	5) /Polka/	lk 28 nr 37 + Oja noodistus		
	6) Labajalavalss	lk 28 nr 38 + Oja noodistus		
	7) Paabiljon	lk 29 nr 40 + Oja noodistus		
	8) Polka	lk 29 nr 41 + Oja noodistus		
	9) Polka	lk 30 nr 42 + Oja noodistus		ERA, Fon. 231 c
	polka: 5 labajalg: 3 muu: 1 (Paabiljon)	noodistusi: 9 salvestisi: 3		

2. Jüri Virtal	1) Polka	lk 30 nr 43 + Oja noodistus		
	2) Polka	lk 31 nr 44 + Oja noodistus		
	3) Labajalavalss	lk 31 nr 45 + Oja noodistus		
	4) Labajalavalss	lk 32 nr 46 + Oja noodistus		
	5) Labajalavalss	lk 32 nr 47 + Oja noodistus		
	6) Polka	lk 33 nr 48 /lisatud saateakordid/ + Oja noodistus		ERA, Fon. 232 d
	7) Labajalavalss	lk 33 nr 49 /lisatud saateakordid/ + Oja noodistus		ERA, Fon. 232 c
	8) Labajalavalss	lk 34 nr 50 + Oja noodistus		
	9) Labajalavalss	lk 34 nr 51 + Oja noodistus		
	polka: 3 labajalavalss: 6 muu: 0	noodistusi: 9 salvestisi: 2		
3. Jaan Rakaselg	1) /Labajalavalss/	lk 34 nr 52 /lisatud saateakordid/ + Oja noodistus		ERA, Fon. 233 a
	2) /Labajalavalss/	lk 35 nr 53 + Oja noodistus		
	3) Polka	lk 35 nr 54 /lisatud saateakordid/ + Oja noodistus		ERA, Fon. 233 b
	4) Valss	lk 36 nr 55 + Oja noodistus		
	5) Polka	lk 36 nr 56 + Oja noodistus		
	6) Polka	lk 37 nr 57 + Oja noodistus		
	polka: 3 labajalg: 3 muu: 0	noodistusi: 6 salvestisi: 2		

4. Jaan Sarapuu	1) Hiidlase torupillilugu	ERA III 2, 195 (183)	olemas	ERA, Fon. 233 d
	2) Muhulase torupillilugu	lk 37 nr 59 + Oja noodistus		
	3) Labajalavalss	lk 38 nr 60 /lisatud saateakordid/ + Oja noodistus	olemas	ERA, Fon. 231 d
	4) Labajalavalss	lk 39 nr 61 + Oja noodistus		
	polka: 0 labajalg: 4 muu: 0	noodistusi: 4 salvestisi: 2		
5. Mihkel Selem	1) Polka	lk 39 nr 62 + Oja noodistus		
	2) Valss	lk 39 nr 63 + Oja noodistus		
	polka: 1 labajalg: 1 muu: 0	noodistusi: 2 salvestisi: 0		
6. Madis Miisa	1) Polka	lk 40 nr 64 /lisatud saateakordid/ + Oja noodistus	olemas	ERA, Fon. 237 b
	2) Polka	lk 40 nr 65 + Oja noodistus		
	3) Polka	lk 40 nr 66 /lisatud saateakordid/ + Oja noodistus	olemas	ERA, Fon. 237 a
	4) Polka	lk 41 nr 67 /lisatud saateakordid/ + Oja noodistus	olemas	ERA, Fon. 237 d
	5) Labajalg	lk 41 nr 68 /lisatud saateakordid/ + Oja noodistus	olemas	ERA, Fon. 237 c
	polka: 4 labajalg: 1 muu: 0	noodistusi: 5 salvestisi: 4		

7. Jüri Loring	1) /Polka/	lk 44 nr 74 + Oja noodistus		
	2) /Polka/	lk 45 nr 75 + Oja noodistus		
	3) /Polka/	lk 45 nr 76 + Oja noodistus		
	4) Labajalavalss	lk 46 nr 77 /lisatud bassinoodid/ + Oja noodistus	olemas	ERA, Fon. 240 a
	5) Labajalavalss		olemas	ERA, Fon. 240 b
	6) /Polka/	lk 46 nr 78 + Oja noodistus		
	7) /Polka/	lk 47 nr 79 + Oja noodistus	olemas	ERA, Fon. 240 c (Mängib selle ja järgmise loo salvestisel kokku ühe loona)
	8) /Vana polka/	lk 47 nr 80 + Oja noodistus	(eelmisega kokku)	
	9) /Polka/	lk 47 nr 81 + Oja noodistus		
	10) /Labajalavalss/ [Eideratas]	lk 48 nr 82 + Oja noodistus		
	11) Polka „Äksi eit” ehk „Torupilli Viiu Jaagu Ants”	lk 48 nr 83 /lisatud saateakordid/ + Oja noodistus	olemas	ERA, Fon. 241 a
	polka: 8 labajalavalss: 2 muu: 1 (Eideratas)	noodistusi: 10 salvestisi: 4		
8. Artemin Veikmann	1) Polka	lk 49 nr 84 + Oja noodistus		ERA, Fon. 241 b
	2) Polka	lk 49 nr 85 + Oja noodistus		
	polka: 2 labajalg: 0 muu: 0	noodistusi: 2 salvestisi: 1		

0 Mehed murul (viul+lõõts)	1) Polka „Kui poisid mulle paneavad”	lk 61 nr 111 + Oja noodistus		
	2) Takkalaadi polka	lk 61 nr 112 + Oja noodistus		
	polka: labajalg: muu: 1 (Takkalaadi polka)	noodistusi: 2 salvestisi: 0		
9. Eduard Valdek	1) Polka	ERA III 2, 311	olemas	ERA, Fon. 246 a
	2) Polka	ERA III 2, 315		ERA, Fon. 246 d
	3) Labajala valts	ERA III 2, 317		
	4) Polka	ERA III 2, 319		
	5) Polka	ERA III 2, 321		
	6) Polka	ERA III 2, 323		
	7) Polka	ERA III 2, 325		ERA, Fon. 247 b
	8) /Labajalavalss/	ERA III 2, 327		
	9) Polka	ERA III 2, 329	olemas	ERA, Fon. 247 a
	10) Polka	ERA III 2, 331		
	11) Polka „Juulit-Maalit”	ERA III 2, 331		
	polka: 9 labajalg: 2 muu: 0	noodistusi: 11 salvestisi: 4		

10. Jaan Rand	1) Karja labajalg		olemas	ERA, Pl. 53 B2
	2) Pirsu polka		olemas	ERA, Pl. 53 B3
	3) Kilu-Mari polka	Cätlin Mägi noodistus folk.ee/noodikogu		ERA, Pl. 54 A1
	4) Ranna polka		olemas	ERA, Pl. 54 A2
	5) Pirsu labajalg		olemas	ERA, Pl. 54 A3
	6) Ranna labajalg		olemas	ERA, Pl. 54 B1
	7) Noorepõlve polka		olemas	ERA, Pl. 54 B2
	8) Vurr-sahkadi		olemas	ERA, Pl. 54 B3
	9) Vurr-sahkadi	ERA II 172, 67		
	polka: 4 labajalg: 3 muu: 2 (2x Vurr-sahkadi)	noodistusi: 1 salvestisi: 8		
11. Johannes Liiv	1) Labajalavalts, Vaimõisa vahi Peeter		olemas	RKM, Mgn. II 1535 a
	2) Labajalavalts, Mollpilli lugu		olemas	RKM, Mgn. II 1535 b
	3) Labajalavalts, käimaga lugu		olemas	RKM, Mgn. II 1535 c
	polka: 0 labajalg: 3 muu: 0	noodistusi: 0 salvestisi: 3		

12. Aare Rand	1) Vurr-sahkadi		olemas	RKM, Mgn. II 1538 a
	2) Üks-kaks-kolm- neli-viis-kuus-seitse			RKM, Mgn. II 1538 b
	polka: 0 labajalg: 0 muu: 2 (Vurr-sahkadi, Üks-kaks-kolm...)	noodistusi: 0 salvestisi: 2		
13. Eduard Tükk	1) Labajalg „Üks tüdruk nutab...	RKM III 5, 99 (105)		
	2) Mardilaul [polka]	RKM III 5, 99 (106)		
	polka: 1 labajalg: 1 muu: 0	noodistusi: 2 salvestisi: 0		

Lisa 3. Polkade ja labajalgade vormi analüüsimise tabelid

Leppemärgid

Vasakpoolses tulbas on lugude lühendid, mis põhinevad lisa 2 oleval tabelil. Lühendid koosnevad pillimehe initsiaalidest ja loo numbrist.

A, B, C, D, E – osade tähised

a, b – fraaside tähised

a+a – fraasid korduvad täpselt

a+a' – fraasid korduvad erineva lõpuga

a^H – sama fraas teises helistikus

(.+..)^{x2} – sulgudes olevat kordab kaks korda

MOT – motiiviline mõtlemine ja fraasikujundus

X – märgib esinevust

Numbrid tähistavad taktide arvu fraasides (näiteks 4+4)

Polkad

* Märkused:

A. N. 1.2 A osa alguses lisatakt

A. V. 8.1 B osas on meloodiast variante; lõpetab kolme lisanoodiga

E. V. 9.7 A osas pole tegelikult teine helistik, vaid mängib oktav madalamalt; alguses mängib A osa kolm korda, oktav madalamalt kaks korda, kokku mängib A osa $[4+(4+4)]+(4+4)=5 \times 4=20$ takti; võimalik, et C osas oli kordus ehk $(4+4) \times 2$ – salvestise lõpp katkeb, kordusmärgid on noodis ainult osa alguses.

E. V. 9.9. A osas ühel korral teeb motiivilise korduse; viimasel korral B osas lisatakt, millega moduleerib A osa helistikku.

J. R. 10.2 C osas mängib konarlikult, ei saa täpselt määrata fraasi lõpu tüüpi.

J. R. 10.3 A osa mängib lõpus poole lühemalt, ainult 4 takti ilma korduseta.

	A									B						C					D	E		
	$a+a$ 4+4	$a+a'$ 4+4	$a+b$ 4+4	$(a+a')x2$ (4+4)x2	$(a+b)x2$ (4+4)x2	a 4	$a+a'$ $a^{II}+a'^{II}$ 4+4 4+4	$a+a$ 6+6	$a+b$ (4+3)x2	$a+a$ 4+4	$a+a'$ 4+4	$a+b$ 4+4	$(a+a')x2$ (4+4)x2	$(a+b)x2$ (4+4)x2	a 4	a 6	$a+a$ 4+4	$a+a'$ 4+4	$a+b$ 4+4	$a+a$ $a^{II}+a'^{II}$ 4+4 4+4	$a+b$ 4+5	$a+a$ 5+5	$a+a$ 4+4	$a+a'$ 4+4
A. N. 1.2	X*									X														
A. N. 1.4	X									X														
A. N. 1.5						X									X									
A. N. 1.7			X									X												
A. N. 1.8	X										X							X						
A. N. 1.9								X							X							X		
J. V. 2.1	X									X														
J. V. 2.2		X								X														
J. V. 2.6	X																							
J. R. 3.3	X									X														
J. R. 3.5		X								X														
J. R. 3.6	X										X													
M. S. 5.1	X									X														
M. M 6.1		X								X														
M. M 6.2		X								X														
M. M 6.3		X								X														
M. M 6.4	X										X													
J. L 7.1									X				X											
J. L 7.2		X								X														
J. L 7.3	X														X									

	A									B						C					D	E			
	a+a 4+4	a+a' 4+4	a+b 4+4	(a+a')x2 (4+4)x2	(a+b)x2 (4+4)x2	a 4	a+a' a ^{II} +a' ^{II} 4+4 4+4	a+a 6+6	a+b (4+ 3)x2	a+a 4+4	a+a' 4+4	a+b 4+4	(a+a')x2 (4+4)x2	(a+b)x2 (4+4)x2	a 4	a 6	a+a 4+4	a+a' 4+4	a+b 4+4	a+a a ^{II} +a' ^{II} 4+4 4+4	a+b 4+5	a+a 5+5	a+a 4+4	a+a' 4+4	
J. L 7.6		X									X														
J. L 7.8 [+ 7.7]	X										X							X							
J. L 7.9		X									X														
J. L 7.11	X																								
A. V. 8.1	X									X*															
A. V. 8.2	X										X														
Mm 0.1	X												X												
Mm 0.2				X									X												
E. V. 9.1	X									X															
E. V. 9.2	X									X							X								
E. V. 9.4					X								X								X		X		
E. V. 9.5							X					X													
E. V. 9.6	X									X										X					
E. V. 9.7							X*						X					X*							
E. V. 9.9	X*										X*														
E. V. 9.10	X										X														
E. V. 9.11								X		X															
J. R. 10.2	X										X							X*					X	X	
J. R. 10.3		X*									X														

	A									B							C						D	E
	$a+a$ 4+4	$a+a'$ 4+4	$a+b$ 4+4	$(a+a')x2$ (4+4)x2	$(a+b)x2$ (4+4)x2	a 4	$a+a'$ $a^{II}+a'^{II}$ 4+4 4+4	$a+a$ 6+6	$a+b$ (4+3)x2	$a+a$ 4+4	$a+a'$ 4+4	$a+b$ 4+4	$(a+a')x2$ (4+4)x2	$(a+b)x2$ (4+4)x2	a 4	a 6	$a+a$ 4+4	$a+a'$ 4+4	$a+b$ 4+4	$a+a$ $a^{II}+a'^{II}$ 4+4 4+4	$a+b$ 4+5	$a+a$ 5+5	$a+a$ 4+4	$a+a'$ 4+4
J. R. 10.4	X									X														
J. R. 10.7	X																							
E. T. 13.2	X																							
	24	9	1	1	1	1	2	2	1	17	11	2	2	3	2	1	1	3	1	1	1	1	2	1

Labajalad

* Märkused:

J. S. 4.4 B osas on tunnetuslikult justkui 4+4, aga lõpust puudub toonika ehk noodis on B osa 4+3, kuid korrates A osasse, mis algab toonikaga, mõjub see loogilisena. Vaevalt, et pillimees loo dominandile lõpetas.

J. L. 7.5 A osa mängib A ja A1 (4+4)x2 ning lõpus poole lühemalt 4+4; B osa mängib B 4+4+4 ja B1 4+4.

E. V. 9.8 B osa esimesel korral 4 takti, kordusel mängib teises helistikus $a^H + a^H$ 4+4 takti.

J. R. 10.1 A osas esimesel korral 4 takti, teistel kordadel 4+4.

J. R. 10.6 esimesel korral mängib 4+4+4, teistel kordadel 4+4.

	A							B							C				D			
	a+a 4+4	a+a' 4+4	a+b 4+4	a+a 6+6	a a^H+a^H 4 4+4	a+a a^H+a^H 4+4 4+4	MOT	a+a 4+4	a+a' 4+4	a+b 4+4	a+a 6+6	a+a 5+5	(a+b)x2 (4+4)x2	a 4	MOT	a+a 4+4	a+a' 4+5	a+a 5+5	a 4	a+a 4+4	a+b+b 4+4+4	MOT
A. N. 1.1	X								X							X						X
A. N. 1.3	X							X														
A. N. 1.6	X							X														
J. V. 2.3			X					X														
J. V. 2.4	X							X														
J. V. 2.5	X							X														
J. V. 2.7	X							X									X		X			
J. V. 2.8	X							X														
J. V. 2.9	X											X										
J. R. 3.1	X								X													

	A							B							C				D			
	a+a 4+4	a+a' 4+4	a+b 4+4	a+a 6+6	a a ^{II} +a ^{II} 4 4+4	a+a a ^{II} +a ^{II} 4+4 4+4	MOT	a+a 4+4	a+a' 4+4	a+b 4+4	a+a 6+6	a+a 5+5	(a+b)x2 (4+4)x2	a 4	MOT	a+a 4+4	a+a' 4+5	a+a 5+5	a 4	a+a 4+4	a+b+b 4+4+4	MOT
J. R. 3.2	X							X								X						
J. R. 3.4				X						X												
J. S. 4.1							X							X								
J. S. 4.2							X						X					X				
J. S. 4.3							X							X								
J. S. 4.4		X								X*												
M. S. 5.2	X							X														
M. M. 6.5	X							X														
J. L. 7.4	X							X							X							
J. L. 7.5	X*							X*														
E.V. 9.3					X			X							X				X			
E.V. 9.8						X		X*														
J. R. 10.1	X*													X								
J. R. 10.5	X							X														
J. R. 10.6	X*																					
J. R. 10.8							X							X								
J. R. 10.9	X													X								
J. L. 11.1			X					X														
J. L. 11.2		X						X														
J. L. 11.3	X											X			X				X		X	

	A							B							C				D			
	a+a 4+4	a+a' 4+4	a+b 4+4	a+a 6+6	a a ^{II} +a ^{II} 4 4+4	a+a a ^{II} +a ^{II} 4+4 4+4	MOT	a+a 4+4	a+a' 4+4	a+b 4+4	a+a 6+6	a+a 5+5	(a+b)x2 (4+4)x2	a 4	MOT	a+a 4+4	a+a' 4+5	a+a 5+5	a 4	a+a 4+4	a+b+b 4+4+4	MOT
A. R. 12.1							X	X														
E. T. 13.1		X																				
	19	3	2	1	1	1	5	18	2	1	1	1	1	1	4	4	1	1	1	2	1	1